

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KULLANIM DEĞERİ ODAKLI EKOLOJİK KENT
PLANLAMASI

Ayışığı GÜRSUCU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Kentsel Dönüşüm ve Planlama Programı

Danışman

Prof. Dr. Zeynep Şirin ENLİL

Aralık, 2024

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KULLANIM DEĞERİ ODAKLI EKOLOJİK KENT
PLANLAMASI

Ayışığı GÜRSUCU tarafından hazırlanan tez çalışması 18.11.2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Dönüşüm ve Planlama Programı **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Zeynep Şirin ENLİL
Yıldız Teknik Üniversitesi
Danışman

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Zeynep Şirin ENLİL, Danışman
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Bora Yerliyurt, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emrah ALTINOK, Üye
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Danışmanım Prof. Dr. Zeynep Şirin ENLİL sorumluluğunda tarafımca hazırlanan “Kullanım Değeri Odaklı Ekolojik Kent Planlaması” başlıklı çalışmada veri toplama ve veri kullanımında gerekli yasal izinleri aldığımı, diğer kaynaklardan aldığım bilgileri ana metin ve referanslarda eksiksiz gösterdiğimi, araştırma verilerine ve sonuçlarına ilişkin çarpıtma ve/veya sahtecilik yapmadığımı, çalışmam süresince bilimsel araştırma ve etik ilkelerine uygun davrandığımı beyan ederim. Beyanımın aksinin ispatı halinde her türlü yasal sonucu kabul ederim.

Ayışığı GÜRSUCU

Aileme
ve
sevdiklerime

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez çalışmamın gerçekleştirilmesinde, değerli bilgilerini benimle paylaşan, her sorunumda bana destek olan ve gelecekteki meslek hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerin yoluma ışık olacağı kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Zeynep Şirin ENLİL'e teşekkürü bir borç bilirim ve şükranlarımı sunarım.

Bu kurumda aldığım 7 yıllık lisans ve yüksek lisans eğitimlerim boyunca bana kazandırdıkları her şey için ve beni gelecekte söz sahibi yapacak bilgilerle donattıkları için üniversite hocalarımın hepsine teker teker teşekkürlerimi sunarım.

Bu konu üzerine çalışmam konusunda beni yüreklendiren, bugün sahip olduğum dünya görüşünü ve bilincini bana katmış olan, tüm hayatım ve tez çalışmam boyunca bıkmadan tüm sorunlarıma cevap bulan ve bu çalışmada en az benim kadar emeği bulunan sevgili babam Sayın Yusuf GÜRSUCU'ya; hayatım boyunca beni donanımlı bir insan olarak yetiştirmek için elinden gelen her şeyi yapmış olan, her sorunuma çözüm bulan, desteği ve sevgisiyle her daim arkamda duran sevgili annem Dr. Sultan KOÇ'a; her konuda bilgi birikiminden faydalandığım, büyük küçük her sorunumda yanımda olan, geldiğim noktada üzerimde büyük emeği bulunan sevgili ablam Prof. Dr. Müjgan YILDIRIM'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tüm hayatım ve çalışmam boyunca sevgisini ve desteğini her zaman hissettiğim sevgili kardeşlerim Deniz GÜRSUCU ÇALIK, Eylül Duru GÜRSUCU, Suat Onur ÇALIK, Yeşim GÜRSUCU'ya; sevgili teyzem Yasemin KOÇ'a; sevgili dostlarım Elif ALPER, Deniz ERDOĞAN ve Melis TUĞRUL'a şükranlarımı sunarım. Benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen bu hayattaki en büyük şansım olan aileme ve dostlarıma sonsuz teşekkürler.

Ayışığı GÜRSUCU

İÇİNDEKİLER

KISALTMA LİSTESİ	viii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
TABLO LİSTESİ	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiii
1 GİRİŞ	1
1.1 Problem	1
1.2 Amaç	2
1.3 Kapsam	3
1.4 Yöntem	3
2 NEOLİBERALİZM, DOĞANIN METALAŞMASI VE PLANLAMA	5
2.1 Neoliberalizmin Kavramsal İncelemesi	5
2.1.1 Neoliberalizm Öncesi: Klasik Liberalizm	6
2.1.2 Neoliberalizmin Gelişimi	7
2.1.3 Neoliberalizmin Kavramsal Yapısı	9
2.2 Kapitalist Şehirleşme ve Doğanın Neoliberalizasyonu	11
2.2.1 Neoliberal Kentleşme ve Mekan Üretimi	11
2.2.2 Mekan Üretimi ve Doğanın Neoliberalizasyonu	14
2.2.3 Marx'ın Değer Teorisi Bağlamında Neoliberalizm ve Mekanın Neoliberalizasyonu	21

2.2.4	Mekanın ve Doğanın Ticarileştirilmesinde Kullanım ve Değişim Değeri Çelişkisi	25
2.3	Kentsel ve Çevresel Dinamiklerin Neoliberal Dönüşümü	28
2.3.1	Kentsel Metabolizmanın Değişim Değeri İle İlişkisi.....	29
2.3.2	Şehir Hakkı ve Neoliberal Politikalar	31
2.3.3	Doğanın Metalaşması ve Piyasa Merkezli Çevrecilik Eleştirisi	35
2.4	Planlamanın Neoliberalizasyonu	38
2.4.1	Neoliberal Kentsel Politikaların Gelişimi ve Kentleşme Üzerindeki Etkileri.....	39
2.4.2	Stratejik Mekansal Planlamanın Neoliberalizasyonu	40
2.4.3	Planlama ve Neoliberal Kentsel Yönetişim	42
3 NEOLİBERALİZM SÜRECİNDE EKOLOJİK PLANLAMANIN DEĞİŞİM DEĞERİ ÇERÇEVESİNDE ŞEKİLLENMESİ		45
3.1	Ekolojik Yaklaşım ve Ekolojik Planlamanın Gelişmesi	45
3.1.1	Ekolojik Yaklaşım, Ekolojik Planlama ve Sürdürülebilir Kentleşme.....	45
3.1.2	Ekolojik Planlama ve Ekolojik Planlama Politikaları	48
3.2	Neoliberalizmin Ekolojik Yaklaşımlara Etkisi.....	52
3.2.1	Sermaye Birikimine Hizmet Eden Ekolojik Uygulamalar.....	53
3.2.2	Ekolojik-Piyasa Temelli Yaklaşımlar	54
3.2.3	Yeşil Ekonomi ve Sürdürülebilir Kalkınma: Sermaye Odaklı Çözümlerin Limiti.....	56
3.3	Ekolojik Planlamada Büyüme Sonrası Yaklaşımı ve Ekonomik Dönüşüm	58
3.3.1	Post-Growth Planlama Anlayışı: Neoliberalizme Karşı Ekonomik Dönüşüm.....	60

3.3.2	Degrowth (Küçölme) Yaklaşımı ve Ekolojik Planlama Üzerindeki Rolü	64
3.3.3	Ekonomik Dönüşüm ve Ekolojik Planlama: Post-Growth Bağlamında Kullanım Değeri	66
4 KULLANIM DEĞERİ ODAKLI EKOLOJİK PLANLAMA:İSTANBUL ÖRNEĞİ		69
4.1	Değer Paradigması Çerçevesinde Kullanım Değeri ve Ekolojik Planlama.....	69
4.1.1	Doğanın Neoliberalizasyonuna Karşı Kullanım Değeri Yaklaşımı	70
4.1.2	Değer Teorisi Bağlamında Ekolojik Planlamanın Yeniden Tanımlanması.....	71
4.2	Kullanım Değeri Odaklı Ekolojik Planlamanın Tanımı	73
4.2.1	KDO Ekolojik Planlama Bileşenleri	73
4.2.2	KDO Ekolojik Planlamanın Kentsel Dönüşüm Stratejileri.....	75
4.2.3	KDO Ekolojik Planlamanın Kentsel Yönetim Biçimi	79
4.2.4	KDO Ekolojik Planlama Gösterge Setinin Oluşturulması	80
4.3	Kullanım Değeri Odaklı Ekolojik Planlama: İstanbul Örneği	92
4.3.1	KDO Ekolojik Planlama İstanbul Örneği Analiz Çalışmaları	93
4.3.2	Gösterge Setinin İstanbul Kapsamında Değerlendirilmesi	117
4.3.3	Senaryolara Göre Değerlendirme Çalışmaları	128
5 SONUÇ		132
KAYNAKÇA		135
TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR		135

KISALTMA LİSTESİ

BM	Birleşmiş Milletler
COP	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansları
DB	Dünya Bankası
DSİ	Devlet Su İşleri
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İPA	İstanbul Planlama Ajansı
İSKİ	İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
KDO	Kullanım Değeri Odaklı
KMO	Kuzey Marmara Otoyolu
MAKS	Mekansal Adres Kayıt Sistemi
MFA	Material Flow Analysis (Materyal Akış Analizi)
OBA	Önemli Bitki Alanları
ODA	Önemli Doğa Alanları
OSB	Organize Sanayi Bölgeleri
PPP	Kamu-özel ortaklıkları
REC	Regional Environmental Center (Bölgesel Çevre Merkezi)
SDG	Sustainable Development Goals (Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları)
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 3.1 Sürdürülebilir kentsel gelişmenin ana unsurları	47
Şekil 3.2 Yeşil ekonominin odaklandığı alanlar	96
Şekil 3.3 Fil ve salyangoz	64
Şekil 3.4 Küçülme anahtar kelimeleri	65
Şekil 4.1 İstanbul ekolojik yapı tarihsel süreci	96
Şekil 4.2 İstanbul doğal ve yarı doğal habitatlar haritası	97
Şekil 4.3 İstanbul'daki orman alanları ve örtüsü	98
Şekil 4.4 İstanbul'un tarım alanlarının yıllar içindeki değişimi (ha)	99
Şekil 4.5 İstanbul'un tarımsal arazi kullanımı	100
Şekil 4.6 İstanbul'un su varlığı	101
Şekil 4.7 İstanbul'daki özel statülü ve korunan alanlar	102
Şekil 4.8 Sultangazi Güzelce su kemeri	104
Şekil 4.9 İmar hareketlerinin doğal yapı üzerindeki etkisi haritası	106
Şekil 4.10 Metro hattı çalışması haritası	107
Şekil 4.11 Üçüncü Havalimanı haritası	108
Şekil 4.12 KMO Projesi haritası	110
Şekil 4.13 Kanal İstanbul projesinin İstanbul Kuzey Ormanları ve kırsal alanlarında tehdit ettiği alan haritası	111
Şekil 4.14 Maden faaliyetlerinin mekansal dağılımı haritası	113
Şekil 4.15 Sanayi alanlarının mekansal dağılımı haritası	114
Şekil 4.16 Enerji nakil hatları ve etki alanları haritası	115
Şekil 4.17 Proje baraj alanları haritası	116
Şekil 4.18 Hafriyat sahaları ve katı atık döküm sahaları haritası	117
Şekil 4.19 Değişim değeri odaklı İstanbul senaryosu	130
Şekil 4.20 Kullanım değeri odaklı İstanbul senaryosu	131

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1 Neoliberalizmin kavramsal yapısı	9
Tablo 2.2 Doğanın neoliberalizasyonunun temel özellikleri	15
Tablo 2.3 Şehir hakkının kullanım biçimleri	32
Tablo 4.1 Kullanım değeri odaklı ekolojik kent planlaması gösterge seti	82
Tablo 4.2 İstanbul İli'nin KDO gösterge seti kapsamında değerlendirilmesi.....	119

Kullanım Değeri Odaklı Ekolojik Kent Planlaması

Ayışığı GÜRSUCU

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı
Kentsel Dönüşüm ve Planlama Programı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Zeynep Şirin ENLİL

Neoliberalizm, ekonomik büyümeyi ve sermaye birikimini merkeze alan bir yaklaşım olarak, toplumsal ve doğal süreçler üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Özellikle 1980'lerden itibaren dünya genelinde yaygınlaşan neoliberal politikalar, doğayı ve kentsel alanları piyasa ekonomisinin birer parçası haline getirerek metalaştırmıştır. Bu süreçte, doğal kaynaklar ve kentsel alanlar, ekonomik büyüme ve kâr amacıyla yeniden düzenlenmiş; bu da doğanın ve kentlerin metalaşmasına yol açmıştır. Neoliberalizmin doğayı sermaye birikimi sürecine ekleme çabası, ekolojik ve toplumsal krizlerin derinleşmesine neden olmuştur.

Sermaye süreci, toplumsal yaşamın meta üretimi aracılığıyla yeniden üretimidir. Bu süreç sonucunda, insanın emek kapasitesi ve arzusu sömürülerek ve mekanları dönüştürülerek, aşırı birikim sorunları yaratılmaktadır. Kapitalizm, "değişim değerinin egemen olduğu" bir sistemdir ve kenti bir değişim değeri üretme alanı olarak görür. Çalışmanın ana problematiği, insanlara ve diğer canlılara ait "kullanım değeri"ni tanımlayan mekanların sermayedarlar için "değişim değeri"ne dönüştürülmesidir.

Ekolojik planlama gibi birçok planlama teorisinin temelindeki kamu yararı, doğal, kültürel çevreyi koruma öncelikli anlayışın önüne geçen temel unsur da bu değer çelişkisi ve ekonomik parametrelerdir. Ancak gün geçtikçe artan ekolojik krizler, değişim değeri elde etme yoluyla gerçekleşen salt bir büyümenin gerçek anlamda toplumsal refahı arttırmadığını göstermiştir. Büyüme ekonomisine eleştiri olarak ortaya çıkan post-growth ve degrowth dönüşüm, mevcut büyüme odaklı planlama sistemlerini sorgulamayı ve dönüştürmeyi gerektirmektedir.

Bu tez, kentsel planlamada kullanım değeri odaklı yaklaşımların ekolojik ve toplumsal sürdürülebilirliği nasıl artırabileceğini araştırmaktadır. Tezin amacı, kullanım değeri odaklı ekolojik planlama stratejilerinin kentsel alanlarda sosyal adaletin sağlanmasını ve çevresel korumayı ön planda tutarak sürdürülebilir kentleşme hedeflerine ulaşmada nasıl etkili olabileceğini göstermektir.

Çalışma kapsamında geliştirilen Kullanım Değeri Odaklı Ekolojik Planlama Gösterge Seti, kentsel planlama süreçlerinde somut ve ölçülebilir kriterler sunarak bu politikaların uygulanabilirliğini artırmayı amaçlamaktadır. Gösterge seti, kentin mevcut ekolojik ve sosyal durumunu değerlendirerek sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada yol gösterici bir araç olarak kullanılabilmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, kullanım değeri, değişim değeri, ekolojik planlama, küçülme yaklaşımı.

ABSTRACT

Use-Value Oriented Ecological City Planning

Ayışığı GÜRSUCU

Department of Urban and Regional Planning

Master of Science Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Zeynep Şirin ENLİL

Neoliberalism, as an approach centered on economic growth and capital accumulation, has had profound impacts on social and natural processes. Since the 1980s, neoliberal policies have spread globally, turning nature and urban spaces into components of the market economy, leading to their commodification. In this process, natural resources and urban areas have been reorganized with the aim of economic growth and profit, resulting in the commodification of nature and cities. Neoliberalism's efforts to integrate nature into the capital accumulation process have contributed to the deepening of ecological and social crises.

The capital process is the reproduction of social life through the production of commodities. As a result of this process, excessive accumulation problems are created by exploiting human labor capacity and desire, and by transforming spaces. Capitalism is a system where "exchange value reigns supreme" and views the city as a space for producing exchange value. The main issue of this study is the transformation of spaces that define the "use value" for people and other living beings into "exchange value" for capitalists.

The fundamental element that supersedes the public interest and the priority of preserving the natural and cultural environment, which are at the core of many planning theories such as ecological planning, is this value contradiction and economic parameters. However, the increasing ecological crises over time have shown that mere growth through obtaining exchange value does not genuinely enhance social welfare. The transformations emerging as critiques of the growth economy, such as post-growth and degrowth, necessitate questioning and transforming current growth-oriented planning systems.

This thesis investigates how use-value-oriented approaches in urban planning can enhance ecological and social sustainability. The aim of the thesis is to demonstrate how use-value-oriented ecological planning strategies can be effective in achieving sustainable urbanization goals by prioritizing social justice and environmental protection in urban areas.

The Use-Value Oriented Ecological Planning Indicator Set developed within the scope of the study aims to enhance the applicability of these policies by providing concrete and measurable criteria in urban planning processes. The indicator set aims to serve as a guiding tool in evaluating the current ecological and social conditions of the city and achieving sustainable development goals.

Keywords: Neoliberalism, use value, exchange value, ecological planning, degrowth approach.

1.1 Problem

Sermaye süreci, toplumsal yaşamın meta üretimi aracılığıyla yeniden üretimdir. Kapitalizmin sermaye sürecinde doğa üzerindeki baskısı, özellikle neoliberalizm döneminde daha da artmış ve doğanın neoliberalizasyonu ile birlikte doğa ve kentsel alanlar, sermaye için metalaşmış birer kaynak haline gelmiştir. Neoliberal doğa kavrayışı, doğanın sermaye birikimi sürecine eklemlenmesini hızlandırmış; doğal varlıklar, özelleştirilip piyasa ekonomisine entegre edilerek birer meta ve değişim değeri haline getirilmiştir (Swyngedouw & Heynen, 2006). Bu dönemde yalnızca üretim süreçleri değil, aynı zamanda toprakların pazarlanmasıyla da ekonomik büyümenin bir unsuru haline gelmiştir. Doğanın sunduğu tüm kaynaklar ve hizmetler, sermaye için yeni birer meta olarak sunulmakta ve bu durum doğal alanlarda ve kentsel mekânlarda geri döndürülemez zararlar yaratmaktadır (Bancheva, 2014).

Bu süreç sonucunda ortaya çıkan yeni istek ve ihtiyaçlarla, insanın emek kapasitesini ve arzusunu sömürerek, mekanları dönüştürerek, aşırı birikim sorunları yaratılmaktadır. Kenti de bir değişim değeri üretme alanı olarak önemini kavrayan kapitalizm, “değişim değerinin egemen olduğu” bir sistemdir. Bu tanımdaki egemen ifadesi önemli bir olgudur, çünkü kapitalist toplumda üretim ve tüketim değişim değeri üzerinden gerçekleşmektedir. “Kentsel Dönüşüm” kapsamında yapılan uygulamalara bakıldığında kentsel mekandaki “değişim değerinin” o alanda yaşayanların aleyhine bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Ekolojik ve sosyal dokuyu yok sayarak “dönüşüm” yapılması kentsel bir alanın değişim değerini, yani kentsel rantını artırmakta ve üretilen değişim değeri sermayeye aktarılmaktadır.

Kentsel dönüşüm kapsamında mevcut dokusu yok edilen, halk ve tüm canlılar için “kullanım değeri“ olan mekanların, sermayedarlar için “değişim değeri“ne dönüştürülmesi bu tezin temel problematiğini oluşturmaktadır.

1.2 Amaç

Belirlenen sorunları ele almak için planlama süreçlerinde geliştirilen ekolojik planlama araçları, teorik olarak doğayı ve tüm canlıları korumayı hedeflese de, pratikte sermaye birikimine hizmet eden birer araca dönüşme riski taşımaktadır. Ekolojik planlama, sürdürülebilirlik kavramını doğa koruma amacıyla kullanırken, neoliberalizmin ekonomik ve kentsel stratejileri doğrultusunda şekillendirilmiş; bu nedenle ekosistemlerin sermaye birikimi süreçlerine entegre edilmesini kolaylaştırmıştır. Neoliberal politikalar çerçevesinde, devletlerin özelleştirmeyi desteklemesi ve piyasa mekanizmalarını teşvik etmesi, doğrudan veya dolaylı olarak sermayenin çıkarlarına hizmet eden planlama yaklaşımlarını güçlendirmektedir. Neoliberalizmin ekolojiye yönelik bu yaklaşımı, ekolojik krizlerin piyasa mekanizmaları içerisinde teknik ve apolitik pratiklerle çözülebileceğini savunarak, sermaye birikiminin devamlılığına hizmet etmektedir (Çoban, 2015). Bu bağlamda, ekolojik planlama bile, uygulamada sermaye birikimini ve kârı önceleyen projelerin aracı haline gelebilmektedir.

Bu çalışmada, ekolojik planlama pratiklerini ve bu pratiklerin sermaye birikimi sürecine nasıl hizmet ettiğini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmek amaçlanmaktadır. Analizlerin temelinde, sermayenin değişim değeri üretme arzusunun doğa ve toplum için gereken kullanım değerinin göz ardı edilmesine nasıl yol açtığı yatmaktadır. Marx’ın değer teorisine dayanan bu yaklaşımda, değişim değeri üretiminin toplumsal ve çevresel kullanım değerleri üzerindeki etkisini incelemekte ve doğa ile toplum arasındaki metabolik ilişkinin sermaye birikimi süreciyle nasıl bozulduğu ele alınmaktadır (Swyngedouw & Heynen, 2006). Değer mekanizmasının bu çelişkili yapısı, planlamada ekolojik koruma hedeflerinin nasıl piyasa çıkarlarına hizmet edecek şekilde dönüştüğünü göstermektedir.

1.3 Kapsam

Ana akım iktisatta mevcut çevresel problemlere yönelik çözüm olarak, doğayı fiyatlandırma, doğal kaynakları ve iklimi emisyon ticaret araçları yoluyla yeni bir piyasaya çevirmenin yolları bulunmuştur. Kentsel dönüşüm uygulamalarındaki sermaye hareketleri, değer biçilemeyecek doğaya doğru genişlemesiyle oluşan çevresel sorunlar piyasa mantığıyla çözülmeye çalışıldığı iddia edilmektedir. Dolayısıyla bu iktisadi görüşler, daha geniş etkilere bakmaksızın, dar bir çerçevedeyalnızca sermayenin gelişimine odaklanır. Bunun yansıması ekolojik kentler dahil olmak üzere birçok planlama uygulamasında görülmektedir. Lefebvre'e göre kapitalist mekan üretimi “kullanım değeri”nden ziyade “değişim değeri” üzerinden organize edilmektedir. Bu organizasyon sonucunda, kentin sermaye veya mülk sahibi olmayan kullanıcıları kent üzerinde söz sahibi olamamaktadır. Sermayeyi elinde tutan kesim ise ekolojik yapıyı göz ardı eden uygulamalar ile kent dokusunu değiştirmektedir. Bu kavramlardan yola çıkılarak, kentmekanının bir meta halinde üretilmesinin kentsel dönüşüm uygulamaları ve politikaları üzerindeki etkilerini açıklayan kavramsal bir çerçeve tanımlanarak kentsel dönüşümün politik doğası ortaya koyulmuştur. Araştırmada, İstanbul üzerinden bir gösterge seti denemesi yaparak, değişim değeri üretmeye odaklanmış bir İstanbul ile kullanım değerine odaklanmış bir İstanbul senaryoları kıyaslanmaktadır. Bu yaklaşım, ekolojik planlamanın teorik olarak öne sürdüğü sürdürülebilirlik hedefleri ile pratikte sermaye birikimine nasıl hizmet ettiğini İstanbul'un kentsel gelişim süreçleri üzerinden göstermeyi amaçlamaktadır (Çabuk vd., 2013). Bu kıyaslama, İstanbul'daki mevcut kentsel dönüşüm politikalarının doğanın metalaşmasına nasıl katkı sağladığını ve alternatif bir planlama yaklaşımıyla kullanım değerini merkeze alarak bu sürecin nasıl tersine çevrilebileceğini göstermeyi amaçlamaktadır. Ekolojik planlamanın eleştirel bir değerlendirmesini yaparak, doğanın korunmasını ve toplumsal sürdürülebilirliği mümkün kılacak planlama pratiklerine ilişkin çözüm önerileri sunulması

1.4 Yöntem

Araştırma modeli kapsamında, çalışmanın amacı doğrultusunda literatürden verilerin toplanması ve çözümlenmesi gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, değer

kavramını ve ekolojik planlama olgularını tanımlamayı hedefleyen tarama (survey) modeli ile, kullanım değeri odaklı olmayan bir kentin ekolojik kent olmayacağı hipotezini sınamayı amaçlayan deneme (experimental) modeli bir arada kullanılmıştır. Tarama modelinde, araştırma soruları üzerinden kavramsal çerçeve ortaya konulmuş, deneme modelinde ise hipotezler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırma boyunca, kavramsal çerçeveyi oluşturmak amacıyla çeşitli makaleler, dergiler ve kitaplarda literatür taraması yapılmıştır. Bu kapsamda, ekolojik planlama, kullanım ve değişim değeri ilişkisi ve kentsel sürdürülebilirlik gibi ana konulara odaklanılmıştır.

Verilerin çözümlenmesinde ve araştırmanın amacına uygun olarak gösterge setinin oluşturulmasında çeşitli yazılımlar kullanılmıştır. Özellikle, ArcGIS, SPSS ve Excel gibi programlar, hem verilerin analizinde hem de gereken ölçeklerde haritaların hazırlanmasında temel araçlar olarak kullanılmıştır. Kullanım Değeri Odaklı Ekolojik Planlama Gösterge Seti, hem teorik hem de uygulamalı analizlerin bir sonucu olarak geliştirilmiş ve kentsel planlama süreçlerinde uygulanabilirliği değerlendirilmiştir.

2

NEOLİBERALİZM, DOĞANIN METALAŞMASI VE PLANLAMA

2.1 Neoliberalizmin Kavramsal İncelemesi

Ekolojik sorunlara yönelik zaman içinde çeşitli ideolojik yaklaşımlar benimsenmiş ve bu sorunlara farklı çözüm yolları geliştirilmeye çalışılmıştır. Egemen ideoloji, devleti örgütsel ve işlevsel açıdan dönüştürmüş ve bu dönüşüm özellikle ekolojiyle ilgili alanlarda önemli sonuçlar yaratmıştır (Şengül, 2008). İdeolojilerin doğaya dair anlayışları veya temel açıklamaları, ekolojik sorunlara karşı geliştirilen politikalar üzerinde büyük ölçüde etkilidir. Neoliberal ideolojiyi ele aldığımızda bu etki, "doğanın neoliberalizasyonu" kavramıyla somutlaşmakta ve bu kavram, neoliberalizmin doğa üzerindeki politika ve pratiklerini ifade etmektedir. Bu sürecin temel dinamiklerini, doğa anlayışı ve stratejilere dayalı politikalar ve uygulamalar oluşturmaktadır. Sürecin başlıca aktörleri devlet ve sermaye sınıfıyken, süreci besleyen unsurlar ise politika araçlarıdır. Devlet, neoliberal politikaların uygulanmasına uygun kurumsal yapıyı oluşturmakta ve korumaktadır; bu, kapitalist sermaye birikimine uygun bir zemin hazırlanması ve doğanın sermaye birikimine dahil edilmesi anlamına gelmektedir. Sermaye sınıfı ise doğanın metalaştırılması, atıkların ekonomiye dönüştürülmesi ve yeni sektörlerle yönelik girişimler gibi rolleri üstlenmektedir (Çalışkan, 2022). Tarihsel gelişmelere bakıldığında, günümüzde neoliberal biçimde var olan kapitalist sistemin ekolojik krizin başlıca sorumlusu olduğu söylenebilir. Bu krizin aslında bir doğa değil, toplum krizi olduğu ve kök nedenlerinin toplumsal ve tarihsel dinamiklerde yattığı anlaşılmaktadır (Foster, 2008).

2.1.1 Neoliberalizm Öncesi: Klasik Liberalizm

Liberalizm, birey hak ve özgürlüklerinin korunmasını devletin sınırlandırılması koşuluna bağlayan bir düşünsel projedir. Başka bir deyişle, "özgürlüğü bireysel ve toplumsal yaşamın en temel değeri olarak kabul eden ve özgürlüğe uygun siyasi, hukuki ve ekonomik yapılanmaları savunan fikirler bütünü" olarak tanımlanabilir (Yayla, 2008). Talas'a göre (1992), kapitalizmin düşünsel temellerini oluşturan liberal ideolojinin orijinal formu, klasik liberalizmdir. Önceleri herhangi bir sıfatı bulunmayan liberalizme, 1900'lerde ortaya çıkan ve temelinde ondan sapan görüşler eklenince "klasik" sıfatı getirilmiştir (Raico, 2011). Klasik liberalizmi diğer liberalizm formlarından ayıran ve özgün kılan en önemli özellik, devletin adalet ve özgürlük konusundaki rolünün olabildikçe sınırlı tutulmasını önermesidir (Conway, 2011). Bu nedenle, klasik liberalizmin ardından devletin bu konulardaki sınırları belirli bir yere kadar esnetilmiştir.

Klasik liberalizm, 1929'daki "Büyük Buhran" kriziyle sosyal liberalizme yerini bırakmıştır. Klasik liberalizmin bireycilik üzerine kurulu yaklaşımı ile sosyalizmin toplumculuk anlayışı arasında bir orta yol ideolojisi olarak sunulan sosyal liberalizm; kapitalizmin büyük krizi karşısında bir çıkış yolu olarak, Keynesyen müdahaleci devlet modelini benimseyen refah devletini önermiştir. Sosyal liberalizmin temel iddiası, toplumun kendi kendini düzenleme kapasitesinin yetersiz olduğudur (Raico, 2011). Klasik liberalizmin bireyi devlet müdahalesinden koruma amacıyla benimsediği "negatif özgürlük" anlayışı, sosyal liberalizmde yerini devletin aktif müdahalesini içeren "pozitif özgürlük" anlayışına bırakmıştır (Yılmaz, 2003). Bu nedenle, klasik ve sosyal liberalizm arasındaki farkın, yaklaşımların "özgürlük" ve "refah" hakları arasındaki karşıtlık üzerine kurulduğu söylenebilir (Lomasky, 2007).

1970'li yılların ortasında sosyal formun sona ermesiyle, Keynes'in refah devleti modeline dayanan tezler, Friedrich von Hayek, Milton Friedman ve James M. Buchanan gibi piyasa fikrini savunan düşünürlerin tezlerine geçti ve bu da neoliberal politikaların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Şimşek, 1997).

2.1.2 Neoliberalizmin Gelişimi

1970'li yıllarda neoliberalizm, sosyal liberalizme bir tepki olarak ortaya çıkmıştır ve klasik liberalizmin yeni bir yorumunu içermektedir. Kapitalizmin yeniden yapılandırılmasını sağlama ile sermayenin sınıfsal gücünü yeniden tesis etme amacıyla bugüne kadar varlığını sürdürmüştür (Harvey, 2012). Neoliberalizm, 1970'lerden itibaren hem akademik hem de politik alanda ilgi çekmiş, ekonomik krizler ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile yükselmiş; ancak 1990'ların sonlarına doğru gelir dağılımında adaletsizliklere yol açan küresel reformların etkisiyle bir durgunluk dönemi yaşamış ve 2000'lerden günümüze kadar yıkıcı krizlere neden olmuştur. Bu dönemde neoliberalizmin tarihsel gelişimi üç farklı evre üzerinden incelenebilir (Eşki vd., 2017).

Neoliberalizmin her aşaması, çeşitli dönüşüm yöntemlerini ve kırılma noktalarını içermektedir. “Neoliberalizasyon” olarak adlandırılabilen bu dönüşüm sürecinin ilk evresi olan erken neoliberalizm, genel olarak liberalizmin sosyal formuna yönelik bir eleştiri ile başlamış, özellikle Keynesyen refah devletine karşı duruşu öne çıkarmıştır. Bu dönemde regülatif uygulamalar sorgulanmış ve teorik açıdan Friedman ve Hayek'in devletin başarısızlığını savunan piyasa odaklı tezleriyle şekillenmiştir. Bu nedenle bu evredeki dönüşüm, felsefi ve entelektüel bir nitelik taşımaktadır.

2.1.2.1 Neoliberalleşmenin ilk aşaması

Genellikle 'geri alma neoliberalizmi' (Peck ve Tickell, 2002) veya laissez-faire (bırakınız yapsınlar) neoliberalizmi (Purcell, 2009) olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem, 1980'lerde Birleşik Krallık'ta Margaret Thatcher ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Ronald Reagan'ın seçimlerine ilişkindir; burada neoliberal devlet politikaları, ekonomik durgunluk ve artan küreselleşme döneminde, kamu sektöründe piyasa mantığını ve rekabeti teşvik etmek ve devletin rolünü en aza indirmek için tanıtılmıştır.

2.1.2.2 Neoliberalleşmenin ikinci aşaması

Yayılma neoliberalizmi' (Peck ve Tickell, 2002) veya aides-faire (yardımcı-yapma) neoliberalizmi (Purcell, 2009) olarak da adlandırılmaktadır ve 1990'larda ortaya çıkmıştır. Bu aşamada devlet, örneğin piyasa mantığını ve rekabeti desteklemek

için altyapı ve kentsel kalkınma projelerine kamu yatırımları oluşturarak, piyasaya müdahale ederek sermaye birikimini kolaylaştırmada daha aktif bir rol oynamıştır. Neoliberalizmin bu daha yumuşak biçimi, Birleşik Krallık'taki eski Yeni İşçi Partisi hükümeti gibi merkez sol hükümetlerle de ilişkilendirilmiştir (Healey, 2011; Haughton vd., 2010; Peck ve Tickell, 2002).

2.1.2.3 Neoliberalleşmenin üçüncü aşaması

Daha yakın zamanda, 2000'lerde Keil'in (2009, s. 232) 'roll-with-it neoliberalization' olarak adlandırdığı üçüncü bir neoliberalleşme aşamasının ortaya çıktığı ileri sürülmüştür. Bu dönem, kentsel politika yapımında neoliberal uygulamaların ve kavramların giderek normalleşmesiyle karakterize edilir; burada, örneğin performans göstergeleri ve sözleşmeler gibi yeni kamu yönetimi araçlarının kullanımı yoluyla, depolitizasyonun tercihleri şekillendiren bir araç olarak önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Burada, doğrudan devletle ilişkili olarak değil, daha çok yönetim ölçekleri boyunca hegemonik neoliberal söylemlerin egemen olduğu bir dönem olarak anlaşılmaktadır (Keil, 2009). Kentsel politika yapımının neoliberalleşmenin farklı aşamalarından nasıl geçtiğine ilişkin bu farklı tipolojiler, stratejik mekansal planlamanın neoliberalleşmesini incelemek için yararlı bir çerçeve sağlamaktadır.

Bu yeni evrede neoliberalizasyon, global bir nitelik kazanmıştır ve dünya genelinde hegemonik bir yapı oluşturmaya başlamıştır. Bu evrenin belirleyici özelliği, neoliberalizmin etki alanını birkaç ülke ile sınırlı olmaktan çıkarıp uluslararası boyuta taşımasıdır. Sürecin başında, neoliberalizmin piyasayı önceliklendiren bakış açısına yönelik eleştiriler ortaya çıkmış ve artan yabancı yatırımlar nedeniyle ekonomik istikrarsızlıklar meydana gelmiştir. Bu gelişmeler karşısında politika gündeminde, yeni kurumsal yapıların oluşturulması ve hükümetin müdahaleci rolünün değiştirilmesi yer bulmuştur. Bu kapsamda Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşlar öne çıkmaktadır. Bu küresel kurumların en önemli işlevi, diğer ülke hükümetlerine mali destek programları gibi ekonomik sözler vererek neoliberal politikaların uluslararası boyuta taşınmasına katkıda bulunmaktır.

Söz konusu kuruluşlar tarafından dayatılan ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın hale getirilen finansallaşma politikalarının bir sonucu olarak, artan ekonomik krizler ortaya çıktı. Türkiye, Rusya, Arjantin ve Meksika gibi ülkeler, küresel genişleme ve yayılma politikalarının getirdiği aşırı neoliberalizm nedeniyle ekonomik krizler yaşadı. Neoliberal politikalar, ekonomik büyümeyi desteklemek için dış borçlanma ve yabancı sermaye odaklı bir model olarak yine krizlere çözüm olarak kullanılmıştır (Gökçe, 2011). Bu süreçte neoliberal politikaların merkezinde sosyal alandaki işsizlik ve yoksulluk sorunları bulunmuştur. Bu kapsamda, esnek ve kısa süreli çalışma modellerinin yaygınlaştırılması, refah devleti uygulamalarının azaltılması, pasif istihdam politikalarının uygulanması ve işgücü piyasasının kurumsal yapısının değiştirilmesi hedeflenmiştir.

Neoliberalizmin bu yeni aşamasındaki temel amacı, toplumu piyasa mantığına göre yeniden şekillendirmek, yönetimde piyasa ilkelerini baskın kılmak ve yönetimi piyasalara hizmet edecek şekilde yeniden düzenlemektir (Brown, 2021, s. 31). Neoliberal rasyonalitenin bu özellikleri, onu hem Keynesçilik ve sosyal demokrasiden hem de klasik liberalizmden ayırır. Neoliberalizmde, devletin bile önünde tutulan piyasa, toplumsal, siyasal ve ekolojik alanlarda belirleyici bir role sahip olmuştur. Ekolojik alandaki neoliberalizasyonun sonuçları ise bu alanın "etkinlik, verimlilik, kalite, performans" gibi işletme kavramları üzerinden değerlendirilmesine neden olmuştur.

2.1.3 Neoliberalizmin Kavramsal Yapısı

Neoliberalizmin kavramsal çerçevesini ve onu diğer liberalizm türlerinden ayıran unsurları anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır. Bu kavramlar seti, Tablo 2.1’de ele alınan farklı ilkeleri içermektedir ve şu şekilde özetlenebilir:

Tablo 2.1 Neoliberalizmin kavramsal yapısı (Baltacı, 2004: 364’ten yararlanılarak Çalışkan, 2020 tarafından geliştirilmiştir).

Neoliberalizmin Kavramsal Yapısı
En Az Hükümet

Tablo 2.1 Neoliberalizmin kavramsal yapısı (devamı)

Bırakınız Yapsınlar,
Serbest Piyasa Toplumu,
Rasyonel ve Özgür Birey

Neoliberalizmin klasik liberalizmden devraldığı fikirlerden biri “doğal düzen”dir ve bu fikre göre, toplumun yararına kendiliğinden işleyen bir düzen mevcuttur. Neoliberallere göre, bu varsayılan doğal düzene en uygun ekonomik sistem serbest piyasadır ve bu sistem, tarafsız ve adil gelir dağılımı sağlayabilen yegâne modeldir (Erdoğan, 2006, s.57). Bu bakış açısına göre, serbest piyasada faaliyet gösteren özel sektör, doğası gereği kaynakların verimli ve rasyonel kullanımını sağlarken; kamusal hizmet ve malların üretimi ise verimsiz olarak kabul edilir ve bu nedenle kamu alanının özelleştirme politikalarıyla daraltılması gerektiği savunulmaktadır (Aksoy, 1995). Bu doğrultuda, küçük devlet anlayışı piyasa sisteminin özgürce işlemesine katkı sağlarken, güçlü devlet anlayışı ise bu sistemin sağlamlaşmasına hizmet etmektedir.

Bu kavramsal çerçeveye göre, neoliberalizmin temel felsefesi; piyasa ekonomisinin yüceltilmesi, piyasanın devlete ve bireysel çıkarın kamu yararına öncelenmesi, özel mülkiyetin kamusal mülkiyetten üstün tutulması, üretim süreçlerinin ve emek piyasalarının sermaye karşısında esnek hale getirilmesi ve işgücünün düşük maliyetle kullanılmasını öne çıkarmaktadır.

Bu bağlamda, neoliberalizmin kentlerde yarattığı etkilerin kimin için ve nasıl sonuçlandığı, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Neoliberalizmin etki gücü, sermaye sınıfı ve hükümetler dışındaki geniş toplumsal kesimler için yıkıcı bir nitelik taşımakta ve bu süreç, azınlığın fayda sağlarken çoğunluğun zarar gördüğü bir sonuç doğurmaktadır (Harvey, 2010). Bu durum, neoliberal yaklaşımın sınıfsal temellerini açıkça ortaya koymaktadır. Neoliberal kapitalizmin şekillendirdiği piyasa ilişkileri, gıdadan suya, eğitimden sağlığa, topraktan konuta, çalışma koşullarından örgütlenmeye ve kamusal hizmetlere kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu ilişkiler, temel ihtiyaçlara erişim haklarını sınırlandırarak, geniş

toplum kesimlerinin daha fazla sömürüldüğü hegemonik bir sistemin inşasına katkıda bulunmaktadır (Saad-Filho ve Johnston, 2014).

Sonuç olarak, neoliberalizm politik olarak sermayenin kârını maksimize etmenin araçlarını sunarken, pratikte ise eşitsizlikleri derinleştirmekte ve yoksul kesimlerin, kentlerin ve doğanın aleyhine sonuçlar doğurmaktadır.

2.2 Kapitalist Şehirleşme ve Doğanın Neoliberalizasyonu

Günümüzde dünyanın karşı karşıya olduğu en önemli meselelerin başında ekolojik kriz bulunmaktadır. Bu kriz bahsedildiği gibi, 1970’li yıllardan itibaren liberal ideolojinin yeni formuyla beraber gelişen kapitalist düzende artarak devam etmektedir. Devletler ekolojik problemleri politika gündemlerine yoğunlukla dahil etmek zorunda kalmışlardır. Fakat bugün devletlerin doğal ekosistem üzerine geliştirdikleri politikalara neoliberal kapitalist sistem mantığı hâkim olduğundan dolayı problemler çözülememektedir. Problemin temel kaynağına inilemeyen, genellikle sürdürülebilir kalkınma vizyonu kapsamında ortaya konulan mevcut çözüm önerileri, geçerli bir çözüm sunamamakta; yapılı ve doğal çevre için yeni problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Foster, 2008). Bu bağlamda, kentin ve doğanın neoliberal kapitalist sistem içinde nasıl dönüştürüldüğünü ve bu dönüşümün ekolojik kriz üzerindeki etkilerini anlama noktasında; neoliberal kentleşme, doğanın neoliberalizasyonu, metalaşması ve çevresel adalet olguları önem kazanmaktadır.

2.2.1 Neoliberal Kentleşme ve Mekan Üretimi

Kapitalizmin temel hedefi, sermaye birikimini sürdürülebilir kılmak ve büyümeyi teşvik etmektir. Bu sermaye birikim güdüsü, kentsel mekanların niteliğini köklü biçimde dönüştürerek kentlerde yeni ekonomik fırsatlar yaratmıştır. Bu durum, kapitalist sistemin kentsel mekanların üretim ve dönüşüm sürecine nasıl etki ettiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda neoliberalizmin yükselişi, kentlerin bu yeniden yapılanma sürecini hızlandırarak, piyasa mantığına dayalı olarak sermaye birikimini teşvik etmiştir (Mukul, 2012). Bu kapsamda sermaye birikimi süreçlerini anlamak, tarihin ve coğrafyanın neoliberal politikalarla nasıl şekillendiğini kavramak açısından önem taşımaktadır (Harvey, 2010).

2.2.1.1 Tarihsel Arka Plan

Kapitalizm öncesi dönemde, ekonomik gelişme toprağa dayalı üretim ve ticaret ile mümkün olmuştur. Kentler üzerindeki en önemli değişim endüstri devrimi ile gerçekleşmiştir. Yeni kentler, öncekinden farklı olarak, sanayi üretimi ve sermayeye yönelik artı ürün oluşturmaya amaçlayarak yeni ekonomik sisteme hizmet eden merkezler haline gelmiştir. (Benovolo, 1995).

Endüstriyel üretim odaklı kapitalizmin kar elde etmesi giderek zorlaşırken, 1970’li yılların ortalarından itibaren yeni kar sağlama mecraları önem kazanmıştır. Çünkü sermayenin birikim temposunu canlı tutmak için yeni yatırım alanları yaratmak gerekmektedir. Ancak bu yıllarda sermayenin karlılık sınırı içerisinde bulunduğu ulusal pazarın büyüklüğü kadar olmuştur. Kapitalizmin gereklerinden olan devamlı büyümeyi sağlamak içinse tek yol; sermayenin küreselleşerek finansal yatırım alanlarına doğru hızla yönelmesi olmuştur. Bu sayede finansal sistemin serbestleşmesi ve kurlsızlaştırılması neoliberal politikaların temel ilkelerinden biri haline almıştır.

Kentlerin ekonomik yapısının sermaye birikimi amacıyla yeniden düzenlenmesi, neoliberal politikalar doğrultusunda hızlanmış ve bu politikalar kentsel mekanın piyasa odaklı bir çerçevede ele alınmasına yol açmıştır. Sermaye birikimi ve kentleşme arasındaki bu ilişki, neoliberalizmin özelleştirme ve sermayenin özgür dolaşımı ilkelerine dayanan yaklaşımlarıyla belirginleşmiştir. Kentlerin bu dönüşüm süreci, ekonomik fırsatların artırılması ve kârlılığın teşvik edilmesi üzerine kuruludur. Neoliberalizmin yükselişiyle birlikte, devlet politikaları da kentsel mekanların sermaye yatırımlarına açılmasını ve özel sektörün kentlerde daha etkin bir rol oynamasını destekler hale gelmiştir (Kaika & Swyngedouw, 2011).

Bu gelişmelere paralel bir şekilde, 1980’li yıllarda devletin genel anlamda kentleşmeye, özel anlamda da konut piyasasına yaklaşımında önemli ölçüde değişiklikler yaşanmıştır. Bu yıllara kadar; kaynakları kentleşmenin yanı sıra sanayileşme için kullanan, konut piyasasına doğrudan müdahale etmeyen ve kendi çözümlerini geliştirmeye bırakan devlet politikaları; 1980 sonrasında devletin

kentsel alanlardaki konut ve arsa piyasalarına daha fazla müdahale etmesi ile değişmeye başlamıştır.

Kapitalist kentleşme süreçlerinin temelinde, kentsel mekanın ekonomik yatırımlar için çekici hale getirilmesi vardır. Bu süreçte kentler, yalnızca insanların yaşam alanı olarak değil, aynı zamanda neoliberal ekonomi politikalarının bir parçası olarak sermaye birikimi ve yatırımların odak noktası haline gelmiştir. David Harvey, bu dönüşümü "şehirlerin sermaye birikimine açılması" olarak tanımlamaktadır. Bu durum, neoliberalizmin kentsel alanlar üzerindeki etkisini artırarak, şehirlerin sermaye odaklı dönüşümünü hızlandırmaktadır (Harvey, 2010).

Devletin konut üretme politikalarının değişmesi ile yaşanan mekânsal dönüşümler; toplumsal sınıflar ve siyaset düzeyindeki toplumsal süreçleri de değiştirmiştir. Kentlerin coğrafi üstünlükler veya afet riski gibi tamamen doğasına özgü niteliklerinin yanı sıra, kapitalist ekonomi sonucu gelişen "eşitsiz coğrafi gelişim" gibi toplumsal olarak üretilmiş dinamikler de mekânsal dönüşüm için kriter olarak ortaya çıkmıştır. Bu sayede kentler doğal ve toplumsal yapısının yanı sıra, üretim ve tüketim ağının da bir parçası haline gelmiştir (Harvey, 2009).

2.2.1.2 Kentsel Alanlarda Kapitalist Mekan Üretiminin Sonuçları

19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde gerçekleşen kentleşme politikalarındaki bu değişimler; günümüzdeki kentleşme süreçlerinde şahit olunan kentsel dönüşüm süreçlerinin yalnızca günümüze ait olmadığı ve küreselleşme süreci boyunca süre gelen bir oluşum olduğunun bir göstergesidir. Kentler geçmişten günümüze, artı ürünün coğrafi ve toplumsal bakımdan yoğunlaştığı alanlar olmuştur. Dolayısıyla kentleşme süreci sınıf olgusunu da ortaya çıkarmıştır. Çünkü kapitalist bir düzende varolan kentler de tıpkı bir fabrika gibi artı ürün elde etmeyi amaçlamaktadır. Artı ürünü ortaya koyan emek sınıfı ile artı ürüne el koyan sermaye kesimi daima bir aradadır. Devamlı artı ürün elde edilmesi için yeniden yatırım yapılması gerekliliği kentlerde yeni yatırım alanlarının oluşmasına, dolayısıyla sermaye birikiminin kentleşmenin izlediği büyüme yoluna paralel olarak ilerlerlemesine sebep olmuştur (Harvey, 2009).

Kentlerin meta olarak dönüşümü süreci, kapitalist sistemin kent mekânlarını sermaye birikimi için bir araç haline getirmesiyle sonuçlanmıştır. Tarihsel arka

planda bu dönüşümün kökleri sanayi devrimine ve sonrasındaki küresel sermaye hareketlerine dayansa da, kapitalist mekân üretimi süreci, kentlerdeki fiziksel ve sosyal yapıları derinden etkilemeye devam etmektedir. Kentsel dönüşüm ve soylulaştırma süreçleri, bu mekânsal üretimin en somut örnekleridir. Sermaye sahipleri, kent mekânlarını kârlı yatırım alanları olarak görerek, düşük gelirli grupların yaşadığı bölgelerde projeler geliştirmektedir. Kentlerin sermayeye açılması süreci, mekânın toplumsal işlevlerinin zayıflaması ve sosyal eşitsizliklerin artması sonucunu doğurmaktadır. Yerinden edilen kesimler, özellikle işçi sınıfı ve yoksul gruplar, kent merkezlerinden uzaklaştırılmakta ve kentlerin sosyal dokusu parçalanmaktadır (Swyngedouw, 2014). Bu süreç, sosyal adalet ve mekânsal eşitlik kavramlarının zayıflamasına yol açarak, şehirlerin daha da ayrışmasına neden olmaktadır.

Neoliberal kentleşmenin kentsel mekânın dönüşümü ve sosyal ayrışma üzerindeki etkilerinin en önemli sonuçlarından biri de doğanın metalaştırılması ve doğal alanların tahrip edilmesidir. Kentlerin sermaye birikimi için mekânsal olarak genişlemesi, doğal kaynakların piyasa dinamiklerine tabi tutulmasıyla sonuçlanmış; kentlerdeki kentsel dönüşüm ve büyüme süreci doğal alanlara yönelik geri dönülemez bir tahribat yaratmıştır. Bu dönüşüm, doğanın ekonomik değere indirgenmesini ve sermaye çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda neoliberal kentleşme, yalnızca sosyal yapıları değil, aynı zamanda ekolojik dengeyi de bozan bir süreç olarak kentlerin doğal çevresini sermayenin talepleri doğrultusunda yeniden şekillendirmiştir.

2.2.2 Mekan Üretimi ve Doğanın Neoliberalizasyonu

Kapitalizmin değişim değeri üretme sürecinde neoliberal politikalarla kentler üzerindeki etkisi, kentlerin sürekli değişim ve yeniden düzenlenme süreçlerine tabi tutulmasına neden olmuştur. Bu dönüşüm, kentlerde mekânın sürekli sermaye birikimi için yeniden yapılandırılmasını ve neoliberal politikaların piyasa temelli düzenlemelerinin bir parçası haline gelmesini sağlamaktadır. Lefebvre'nin "mekânın üretimi" teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, kent mekânlarının neoliberal politikalar doğrultusunda yeni yatırım alanlarına dönüştürülmesi, bu sürecin temel dinamiklerinden biri haline gelmiştir (Lefebvre, 1991). Harvey, bu

çatışmayı Marx'ın kapitalist üretim süreçlerine dayandırarak açıklamaktadır. Harvey'ye göre, kapitalist sistem mekânı yalnızca üretim ve tüketim alanı olarak değil, aynı zamanda sermaye biriktirmek için kullanılan bir alan olarak değerlendirmektedir. Bu dönüştürülme süreci kentlerin kontrolsüz bir şekilde büyümesini ve doğal alanlara doğru yayılmasını da beraberinde getirmektedir.

Doğa, neoliberal dünya görüşünün doğrudan bir parçası olmasa da, ekonomik sektörlerin birçoğunun doğaya olan bağımlılığı nedeniyle neoliberal ilkelerle yakından ilişkilidir (Liverman ve Vilas, 2006). Bu nedenle doğa, özellikle neoliberal ideolojinin etkisiyle ortaya çıkan kentsel alanların piyasalaşması sürecinin doğrudan ve önemli ölçüde etkilediği alanlardan biridir (Şengül, 2008). Bu bağlamda, neoliberalizm sürecinde kentsel alanlarda yaşanan dönüşümün doğal ekosistemle ilgili politikalar üzerinde hâkim bir rol oynadığı söylenebilmektedir (Castree, 2008).

Bu noktada ortaya çıkan 'Doğanın neoliberalizasyonu' kavramı, neoliberalizmin politika ve uygulamalarının doğa üzerindeki etkilerini açıklamaktadır. Çoban'ın (2015) ifadesiyle bu süreç, “neoliberal politika araçlarının, doğadaki varlıkları sermaye birikiminin temel unsurları olarak sermayeleştirmesi” şeklinde özetlenebilir. Kapitalizmin doğal ekosistem üzerindeki baskısı uzun yıllardır sürmekte olsa da, 1980'lerden itibaren neoliberalizmle birlikte bu etki daha da artmıştır. Bu çerçevede, 'neoliberalleşme' kavramı bir etkinin yarattığı 'dönüşüm'ü ifade ederken, 'neoliberalizasyon' kavramı bu dönüşümün süregelen bir 'süreç' olduğunu vurgulamaktadır (Heynen vd., 2007). Doğanın neoliberalizasyonuna dair temel özellikler, aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 2.2 Doğanın neoliberalizasyonunun temel özellikleri (Çoban vd., 2015; Furlong, 2010, Heynen vd., 2007; Castree, 2011'den yararlanılarak Çalışkan, 2022 tarafından geliştirilmiştir).

Doğanın Neoliberalizasyonunun Temel Özellikleri	
Tanım ve/veya Hedef	Doğal varlıkların, sermaye birikiminin temel unsurları olarak sermayeleştirilmeleri süreci

Tablo 2.2 Doğanın neoliberalizasyonunun temel özellikleri (devamı)

Ana Amaç	Ekonomik Büyüme
Dayandığı Sistem	Kapitalizm
Temel Dinamikler	Neoliberal doğa kavrayışı ve stratejilerden doğan politikalar ve pratikler
Sürecin Yapısı	Dinamik ve etkileri halen çok boyutlu olarak devam etmekte
Süreçteki Başat Aktörler	Devlet ve Sermaye Sınıfı
Süreci Pratikte Besleyen Unsurlar	Neoliberal politika araçları ve birbiriyle ilişkili bir dizi kurumsal ve örgütsel süreç
Sürecin Devamlılığını Sağlayan Güç	Ekonomik refah ve ekolojik sürdürülebilirlik vaadine dayanan bir retorik

Doğanın yeniden üretimini sağlayan neoliberalizasyon sürecinin dinamikleri, rastlantısal olarak değil, geniş kapsamlı ve bilinçli bir planın sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Castree, 2011). Bu dinamikler, sürdürülebilirlik ve doğa söylemiyle temellendirilse de asıl olarak tek bir hedefe odaklanmaktadır; bu da ekonomik büyümenin devamlılığıdır. Bu bağlamda doğanın neoliberalizasyonu; doğanın korunmasından ziyade ekonominin, yani kapitalist birikimin sürdürülebilirliğine yönelik bir plan ya da proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu süreç, ekolojik krizin de sürekliliğini sağlayan bir yapıya bürünmüştür.

Bu sürecin devamlılığını sağlayan gücün, aslında retorik bir temele dayandığı görülmektedir; neoliberalizmin kaçınılmaz ve doğal bir olgu olarak sunulması, insanların neoliberalizasyon sürecini kesin bir inançla benimseyip olağan bir durum olarak kabul etmelerine yol açmaktadır (Heynen vd., 2005). Bu nedenle, doğanın neoliberalizasyon sürecinde doğanın tasarımı, kontrolü, paylaşılması, yönetimi

ve yeniden üretimine karşı gelişebilecek direnişin gücü büyük ölçüde zayıflamış ve bu süreçler meşru hale getirilmiştir. Sonuç olarak, ekonomik büyüme ve serbest piyasa söylemleriyle desteklenen neoliberalizasyon süreci, özel mülkiyet ve metalaştırma uygulamalarının hem meşruiyetini hem de kaçınılmazlığını artırmıştır. Bu temel uygulamalar ise, farklı ülkelerin yapısal ve karakteristik özelliklerine bağlı olarak çeşitli sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

2.2.2.1 Doğanın Neoliberalizasyonu Sürecinde Ekosistem Üzerindeki Baskılar

Neoliberalizasyon sürecinde ortaya konan politikaların sonuçları uzun yıllardır süregelen küresel iklim değişikliği, suyun metalaşması ve gıdaya erişim zorluğu gibi problemleri de beraberinde getirmiştir. Ancak günümüzde mevcut sorunlar, ekolojik koşullarda yaşanan değişimlere dayandırılarak sıradanlaştırılmaya çalışılmaktadır. Oysa doğa, neoliberal politikalar ve eylemler sonucunda biçimlendirilmektedir. Bu sebeple ekolojik sorunların kaynağını neoliberalizmde aramak gerekmektedir. Doğanın, ekonomik araçları ve piyasanın rolünü güçlendirmek yoğun bir neoliberalizasyon sürecinden geçtiği söylenebilmektedir (Çalışkan, 2022). Fakat bugün ekolojik sorunların kaynağı aranırken kapitalist dayatmaların etkisiyle yalnızca bazı spesifik ekolojik sorunlara odaklanılmakta ve esas sorun kaynağı gözden kaçırılmaktadır. Veya sorunun kaynağı insan-doğa çelişmesine dayandırılmakta ve ekolojik sorunların sorumlusu birey ilan edilmektedir (Smith, 2008). Oysa bu durumun temelini anlamak ekosistem üzerinde yaşanan baskıların da görünürlüğü de arttıracaktır.

David Harvey (2005), doğal kaynakların kapitalist üretim süreçleri içindeki yerini değerlendirirken, doğanın metalaştırılmasının sermaye birikimi için bir zorunluluk olduğunu ortaya koymaktadır. Doğanın metalaştırılması, kapitalist üretim süreçlerinin doğal kaynakları birer ticari mal haline getirmesiyle hız kazanmıştır. Özellikle su, toprak ve hava gibi temel yaşam kaynakları, sermaye birikimi amacıyla ekonomik çıkarlar doğrultusunda ticarileştirilmekte ve sınırlı kaynakların sürdürülebilir kullanımına yönelik kaygılar göz ardı edilmektedir. Bu durum, ekosistemlerin biyolojik çeşitlilik, iklim dengesi ve doğal döngüler üzerindeki işlevlerini zayıflatırken, çevresel adaletsizliklere de yol açmaktadır.

Metalaştırmanın ekosistemler üzerindeki etkileri, özellikle doğal kaynakların aşırı ve düzensiz kullanımı ile kendini göstermektedir. Dünya nüfusunun önemli bir kısmının kentlerde yaşadığı günümüzde, kentsel genişlemenin doğal alanlar üzerindeki etkileri daha belirgin hale gelmiştir. Birleşmiş Milletler verilerine göre, 2050 yılına kadar dünya nüfusunun %68'inin kentlerde yaşayacağı öngörülmektedir (United Nations, 2018). Bu durum, kentsel büyümenin iklim değişikliği üzerindeki etkisini artırmakta ve ekolojik dengenin bozulmasına katkı sağlamaktadır. Doğanın bir üretim aracı olarak görülmesi, ekosistem hizmetlerinin sürdürülebilirliğini tehdit ederken, biyolojik çeşitliliğin azalmasına ve ekosistem döngülerinin bozulmasına neden olmaktadır. Örneğin, sanayileşme süreçleri ve tarım faaliyetlerinin yaygınlaşması, ormansızlaşmayı ve su kaynaklarının kirlenmesini artırarak, ekosistemlerin direnç mekanizmalarını zayıflatmıştır. Bir diğer örnek olarak küresel ölçekte su kaynakları üzerindeki baskılar, tarımsal üretimdeki kimyasal kullanımı ve endüstriyel faaliyetlerin atıkları nedeniyle artmakta, bu da tatlı su ekosistemlerinin biyolojik çeşitliliğini tehlikeye sokmaktadır. İklim değişikliğinin tetiklediği çevresel bozulmalar ve aşırı kaynak kullanımı, dünya genelinde ekosistemlerin doğal işlevlerinin yitirilmesine ve geri dönüşü olmayan tahribatların oluşmasına neden olmuştur. Bu süreçte, ekosistemlerin ticarileştirilmesi ile ilgili uygulamalar ve politikalar, doğanın sürdürülebilir bir şekilde korunması yerine, kısa vadeli ekonomik çıkarlara odaklanmıştır (Gültekin, 2024).

Suyun metalaştırılması, hem kentsel ekosistemler üzerindeki tahribatı artırmış hem de doğal döngülerini bozmuştur. Swyngedouw (2004), suyun, sermaye piyasaları tarafından kontrol edilen bir kaynak haline gelmesi sürecini detaylı bir şekilde inceleyerek, bu dönüşümün ekosistemler üzerindeki geri dönülemez etkilerine dikkat çekmiştir. Modern şehirlerde yalnızca hayati bir kaynak olmaktan çıkarılan su, ekonomik değeri olan bir meta olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu süreç, su altyapılarının sermaye akışlarını destekleyecek biçimde tasarlanmasına ve suyun ekolojik işlevlerinin göz ardı edilmesine yol açmıştır. Barlow ve Clarke (2002) ise, suyun başlangıçta gelişmiş ülkelerde ticari bir ürün olarak pazara sunulup, kıtlık söylemiyle küresel pazarda 'Mavi Altın' olarak yerini aldığına vurgu yapmaktadır.

Bu durum, suyun metalaştırılması sürecinde yaşamsal bir ihtiyaç olan suya erişimi de gün geçtikçe güçleştirmiştir.

Enerji kaynaklarının metalaştırılması da bu sürecin önemli bir parçasıdır. Modern kentlerin büyümesi, artan enerji talebi ile yakından ilişkilidir. Enerji, özellikle fosil yakıtların kullanımı, şehirlerin ekonomik büyümesini destekleyen ana unsur haline gelmiştir. Ancak fosil yakıt tüketiminin sürekli artması, ekosistemlerdeki karbon emisyonlarını artırarak küresel çevresel bozulmalara yol açmaktadır (Harvey, 1996). Enerji kaynaklarının metalaştırılması, şehirlerin ekonomik büyümesini hızlandırmakla birlikte doğanın sermaye döngüleri içinde tükenmesine de neden olmaktadır. Bu kaynakların sürekli olarak piyasa mekanizmalarına entegre edilmesi, doğanın sürdürülebilir kullanımı yerine, tüketimini hızlandıran bir sürece yol açmaktadır.

Kentsel altyapıların, doğal kaynakların kullanımı üzerindeki etkileri, bu altyapıların doğayı sermaye birikimi için yeniden düzenlenmesini de beraberinde getirmektedir. Su, enerji ve diğer kaynakların kullanımı, şehirlerin ekonomik büyümesine hizmet edecek biçimde kontrol edilmekte ve yönetilmektedir. Ancak bu altyapılar, doğal kaynakların ekolojik işlevlerinden ziyade, piyasa talebini karşılamaya yönelik olarak tasarlanmıştır. (Graham ve Marvin, 2002). Bu süreçler, özellikle kentsel altyapıların piyasa taleplerine göre şekillendirilmesiyle daha da belirgin hale gelmektedir. Doğal kaynakların sermaye birikimi için araçsallaştırılması, çevresel adaletsizlikleri derinleştirirken, kaynakların adil bir şekilde dağıtılmasını engellemektedir.

Görüldüğü üzere içinde bulunduğumuz dünya, küresel kapitalizm ve metalaşma baskısıyla şekillenmiş ve neoliberal süreçler tarafından dönüştürülmüş doğal yaşam alanlarına (çeşitli ekosistemler) ve bu alanlardaki yaşam kaynaklarına (su, gıda, iklim vb.) yönelik ciddi bir tahribat ve sömürüye sahne olmaktadır. Sürekli büyümeye dayalı neoliberal piyasa sistemlerinin hüküm sürdüğü bu düzende, doğanın pek çok değeri pazarlanabilir bir meta haline getirilmekte ve piyasa dinamikleri doğrultusunda yönetilmektedir (Barlow ve Clarke, 2002). Bu bağlamda, doğanın pazarlanabilir bir meta haline getirilmesi yalnızca ekosistemlerin tahribatına yol açmakla kalmaz, aynı zamanda kaynaklara erişim konusunda da ciddi adaletsizlikler yaratır. Çevresel adaletin, kapitalist kentleşme

ve metalaşma süreçlerinin derinleştirdiği bu eşitsizliklere karşı bir çözüm sunması beklenirken, Batılı düşünce biçimlerine sıkışmış anlamı, farklı coğrafyaların özgün sorunlarını göz ardı etme riski taşımaktadır.

2.2.2.2 Doğanın Neoliberalizasyonu Sürecinde Çevresel Adalet ve Kaynakların Dağılımı

Çevresel adalet, çevresel zararların ve kaynakların adil bir şekilde dağıtılmasını savunan bir kavramdır. Ancak kapitalist kentleşme süreçlerinde doğal kaynakların metalaştırılması, bu kaynaklara erişim üzerinde ciddi bir adaletsizlik yararmaktadır (Alvarez ve Coolsaet, 2020). Alvarez ve Coolsaet (2020) çalışmasında, çevresel adaletin dekolonize edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Batılı olmayan toplumlarda, sömürgecilik sonrası ekonomik ve politik yapılar, kaynak dağılımında büyük eşitsizlikler yaratmış; bu topluluklar, tarihsel olarak marjinalleştirilmiş ve kaynaklarına erişim kısıtlanmıştır. Örneğin, Joan Martínez Alier'in "Yoksulların Çevreciliği" adlı çalışması, kaynak sömürüsüne karşı yerel toplulukların nasıl direndiğini ve bu direnişin Batı merkezli çevresel adalet anlayışlarıyla nasıl çeliştiğini ortaya koymaktadır. Yoksulların çevreciliği, sadece kaynakların adil dağıtımını değil, aynı zamanda kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı için verilen mücadeleyi de içermektedir. Bu durum neoliberal süreçte ortaya çıkan bu sömürü mekanizmalarının, yerli toplulukların yaşam biçimlerini ve sosyal yapılarının korunmasını nasıl zorlaştırdığını göstermektedir (Alvarez ve Coolsaet, 2020). Çevresel adaletin sağlanması, kaynakların sadece piyasa talebine göre değil, tüm toplulukların ihtiyaçlarına göre düzenlenmesiyle mümkündür.

Türkiye’de çevresel adalet ve kaynakların dağılımı, özellikle son yıllarda büyük altyapı projeleri ve enerji politikaları bağlamında önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Örneğin, HES (Hidroelektrik Santral) projeleri, su kaynaklarının yönetiminde ve dağılımında ciddi çevresel ve toplumsal adaletsizlikler doğurmuştur. Doğu Karadeniz’de yer alan birçok köyde, yerel halkın yaşam kaynakları olan nehirler, enerji üretimi amacıyla özel şirketlere devredilmiş, bu süreç yerel ekosistemlerin tahribatına ve suya erişimde eşitsizliklere yol açmıştır. Yerel topluluklar, yaşam alanlarının ve su kaynaklarının sermaye çıkarları doğrultusunda kullanılması nedeniyle çevresel adaletin ihlal edildiğini savunarak bu projelere karşı direniş göstermişlerdir. Bu durum, doğal kaynakların neoliberal

politikalar doğrultusunda özelleştirilmesinin, Türkiye’de de çevresel adalet sorunlarını derinleştirdiğini ve ekosistemler üzerindeki baskıları artırdığını göstermektedir. Özellikle kırsal alanlarda yaşayan topluluklar, bu süreçten en fazla etkilenen kesimler olmuş ve çevresel zararın en büyük bedelini ödemek zorunda kalmışlardır.

Yerel ekosistemlerin ve toplulukların doğal alanlara erişim hakları hiçe sayılması durumu neoliberal politikaların doğa üzerindeki baskısını daha da artırmaktadır. Bu bağlamda, kentsel ekoloji ve değişim değeri ilişkisine baktığımızda, neoliberal doğa anlayışıyla sürdürülebilir kalkınma söylemleri arasında derin bir çelişki ortaya çıkmaktadır.

2.2.3 Marx’ın Değer Teorisi Bağlamında Neoliberalizm ve Mekanın Neoliberalizasyonu

Kapitalist kentleşmenin yarattığı toplumsal ve ekolojik eşitsizlikler, Marx’ın değer teorisi ışığında neoliberalizmin doğa ve kent üzerindeki tahakküm mekanizmalarını açıklamak ve kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki gerilimi ortaya koymak açısından kritik bir yapı sunmaktadır. Neoliberalizmin çevresel adalet kavramını ve kaynakların dağılımını piyasa taleplerine göre şekillendirmesi, ekolojik planlamayı ekonomik bir araca indirgemekle kalmamış; aynı zamanda, mekânın ve doğanın ticarileştirilmesi sürecinde, değişim değeri odaklı yaklaşımın kullanım değeri ile çelişmesini kaçınılmaz kılmıştır.

2.2.3.1 Değer Kanunu

Neoliberalizm gibi üretim faaliyetinin özelleştirildiği bir düzende, toplumda mallara olan ihtiyacın önceden bilinmesine imkan olmadığı için, ihtiyaç ile gereken ürün kitlesi arasında doğru bir orantı kurulması gerekmektedir. Toplumdaki toplam arz tam olarak toplam talep kadar olduğunda, toplumdaki toplam emek doğru orantıda bölünmüştür. Toplumun toplam arz ve talebini ise üreticilerin ve tüketicilerin talepleri meydana getirmekte olup, birbirlerinden bağımsız bir şekilde arz ve talepte bulunmaktadırlar. Bu durumda iki soru ortaya çıkmaktadır: ilk olarak belli bir maldan ne kadar üretileceği, ikinci olarak, bu malla diğer mallar arasındaki ilişkinin ne, nasıl ve ne kadar olacağıdır. Bir ürünün üretilmesi gereken miktarı ve öteki mallarla değişim oranlarını ölçmeyi sağlayan bir prensip ve mekanizma var

mıdır? Mevcut sistem içerisinde bu mekanizma değişim mekanizmasıdır ve temeli olan prensip değer kanunudur. Soyut bir kavram olan değer kavramı ekonomik anlamda bir ürünün kendini bir takım görünüm şekilleri ile ortaya koymasını sağlamaktadır (Selik, 1982).

Emek faktörünün ise ekonomi içerisinde oynadığı rol görüldüğünden daha fazladır. İktisat teorisine göre değeri belirleyen faktörleri ve özel mülkiyet ile sermaye birikiminin olmadığı toplumlarda değerın yalnızca emek tarafından yaratıldığını savunan Adam Smith'in fikrinin, David Ricardo ile Karl Marx tarafınca genişletilmiş, değeri yaratan faktörün sadece emek olduğu ilkesi benimsenmiş ve emek-değer teorisi adı konulmuştur. Sanayi kapitalizm sistemini savunan Smith ve Ricardo gibi düşünürlerce geliştirilen, ancak Marx bu sistemi yıkacak bir silaha dönüştürülen emek-değer teorisi, kapitalizmin ve klasik iktisatın en büyük paradokslarındandır (Bocutoğlu, 2012).

- **1. Aşama: Adam Smith'in Emek-Değer Teorisi**

Smith'in bakış açısına göre, özel mülkiyet ve sermaye birikiminin bulunmadığı dönemde, ürünün değerini belirleyen tek faktör emektir. Ancak sanayi kapitalizmi döneminde emeği kontrol etmek mümkün olduğundan dolayı; değer kavramı sermaye, emek ve toprak tarafından topluca yaratılmaktadır (Bocutoğlu, 2012).

- **2. Aşama: David Ricardo'nun Emek-Değer Teorisi**

David Ricardo'nun emek-değer ilişkisine dair teorisini geliştirmesinin sebebi, tüm ürünlerin değerini ölçebilen ortak bir değer ölçüsü bulma isteğidir. Smith'e göre bir ürünün satın alabileceği emek, değeri tam olarak ölçmektedir. Ricardo değeri, bir ürünün satın alabileceği emek olarak değil, doğrudan ve dolaylı olarak malın üretiminde geçirdiği süre olarak tanımlamaktadır. Ricardo'ya göre her daim aynı miktarda emek-zaman harcanan ürünler eşit ve sabit değerde olacağından, bu olgu değerın değişmez ölçütü olarak kullanılabilir (Bocutoğlu, 2012).

- **3. Aşama: William Nassau Senior ile Jean-Baptiste Say'ın Emek-Değer Teorisine Karşı Ortaya Koydukları Görüşler: Alternatif Maliyet Teorisi ile İmsak Teorisi**

Ricardo'nun değer olgusunu doğrudan emeğe bağlayan teorisi Say ve Senior gibi klasik iktisat bilimcilerini değerin kaynağını aramaya itmiştir. Eğer Ricardo'nun emek-değer teorisi kabul edilirse emek ve sermaye arasında yaşanacak çatışma kapitalist sistemi zedeleyecekti. Bu sebeple William Nassau Senior ve Jean-Baptis Say değer olgusunun temel kaynağının emek olmadığını ortaya koyan çalışmalar yapmışlardır (Kazgan, 1997). Say'a göre (1767-1832), değerin yaratılması sürecinde; sermaye, emek ve toprak eşit önemdedir. Bu yaklaşım odağı emek faktöründen uzaklaştırarak Ricardo'nun yaklaşımını yok saymaktadır. Senior'a göre (1790-1864), arzı kısa sürede arttırılamayan, diğer bir deyişle kıt olan tüm ürünler gibi toprağın bir rant olarak değerlendirilmesi son derece normaldir. Emeğin retim sürecinde karşılaştığı sıkıntılar sebebiyle ücret emeğin hakkıdır. Peki sermayenin üretimden kar elde ederek pay elde etmesi haklı mıdır? Senior'a göre kar; tüketimden vazgeçerek, geliri harcamak yerine tasarruf ederek, yatırım yaparak çekilen sıkıntıların bir karşılığının alınmasıdır. Senior'un karı, çekilen zorlukların karşılığında haklı bir gelir kategorisi ortaya koyan değer görüşüne imsak (sıkıntı) teorisi adı verilmiştir (Bocutoğlu, 2012).

• 4. Aşama: Karl Marx'ın Emek-Değer Teorisi

Karl Marx'ın (1818-1883) analiz çalışmasının başlangıcı, kapitalist toplumlarda ürünlerin analizidir (Ekelund ve Hebert, 1975). rnler, kar elde etmek için üretilen ve ihtiyaçları karşılamayı amaçlayan nesnelerdir. rnler doğrudan tüketim malları ya da dolaylı yatırım malları (retim araçları) olmak üzere iki şekilde insan ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Marx'a göre, malın değeri, o malda gömülü olarak bulunan sosyal anlamda gerekli emek-zamandır. Sosyal olarak gereken emek-zaman;

- Malın retimi sürecinde kullanılan doğrudan emeği,
- Malın retimi sürecinde kullanılan hammadde ve makineyi (dolaylı emeği),
- Üretim sürecinde mala aktarılan değeri kapsamaktadır.

Marx'a göre, emek-zaman ilişkisi; mal ve hizmetlerin mutlak değerini belirlemektedir. Marx'ın emek-değer teorisine göre, toprağın ve sermayenin bir malın değerine katkıda bulunmadığını savunmaktadır. Buna göre tüm mallar ortalama sosyal anlamda gereken emek-zaman değerinden satılmaktadır. Değerin

yaratılmasında kapitalistin payı olmadığı için, kapitalist kar edememektedir. Kapitalist, üretim sürecinde, sadece kendine ödenen değer miktarından fazla bir değer üretme kapasitesi olan bir mal kullanılırsa kar elde edebilir. Marx'a kendisine ödenen değerden çok daha fazla değer üretme kapasitesinde olan mal, emektir. Marx oluşturduğu bu temele dayanarak, sömürü teorisini oluşturmuştur. (Bocutoğlu, 2012,).

2.2.3.2 Marx'ın Değer Teorisi Bağlamında Neoliberalizm

Mevcut kapitalist ekonomi içerisinde emek, toplumsal üretimin temel bir unsuru olmasına rağmen, bu emeğin değeri ve toplumsallaşma biçimi, Marx'ın değer teorisiyle uyumlu bir şekilde açıklanabilir. Toplumda bireylerin, birbirleri için çalışarak ihtiyaçlarını karşılaması, emeğin toplumsallaşmasını ve toplumsal üretim ilişkilerinin kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Marx, bu durumu “Kişiler herhangi bir şekilde birbirleri için çalışmaya başladıklarında emek de toplumsal bir şekil almıştır” sözleriyle ifade etmektedir. Bu durum, emeğin ve üretim ilişkilerinin, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bir bütünsellik içinde geliştiğini göstermektedir (Selik, 1982).

Ancak emeğin toplumsallaşması, her toplumsal formasyonda farklı biçimlerde tezahür eder. Ataerkil, ilkel veya feodal toplumlarda emeğin toplumsal niteliği açıkça görülürken, üretim araçlarının belli bir sınıfın elinde olduğu kapitalist toplumda bu durum daha dolaylıdır. Kapitalist toplumlarda, bireysel emeklerin toplumsal bir bütün haline gelmesi, piyasa dinamikleriyle, yani emek harcayan bireylerin ürettikleri malların değişim süreciyle gerçekleşmektedir. Bu, emeğin doğrudan değil, dolaylı bir toplumsallaşmasını beraberinde getirmektedir.

Neoliberalizmin ekonomik pratikleri de bu süreci daha da derinleştirmekte; emeğin harcanma biçimi ve niteliksel farklılıkları göz ardı edilerek, üretim ve emek yalnızca miktar üzerinden değerlendirilmektedir. Toplumsal üretim ilişkilerinde değişim değeri odaklı bu yaklaşım, Marx'ın değer teorisine göre emeğin gerçek toplumsal ilişkilerdeki yerini görünmez kılmaktadır. Neoliberalizmin metalaşmayı merkeze alan ekonomik politikaları, emeğin toplumsal faydası gibi niteliksel unsurları arka plana iterek, değer yalnızca niceliksel bir büyüklük üzerinden tanımlanmasına yol açmaktadır (Bocutoğlu, 2012). Dolayısıyla, neoliberal ekonomi

politikalarının emeğe bakışı, Marx'ın değer teorisi bağlamında, emeğin değeri ve toplumsal işlevi üzerindeki derin çelişkileri ortaya koymaktadır.

2.2.4 Mekanın ve Doğanın Ticarileştirilmesinde Kullanım ve Değişim Değeri Çelişkisi

2.2.4.1 Kullanım Değeri ve Değişim Değeri Kavramlarının Tanımlanması

Marx'ın ortaya koyduğu Emek- Değer Teorisi'nin anlaşılabilmesi için kullanım değeri ve değişim değeri kavramları daha detaylı incelenmelidir. Marx, kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki ayrımı ortaya koyan ünlü meta çözümlemesini “Kapital” kitabında yapmıştır. Kullanım değeri olgusu, metanın insanlar için faydasından ve işe yararlılığından kaynaklanmaktadır. Kullanım değeri, sadece nesnenin gerekli bir insani ihtiyacın karşılandığı somut bir kullanımda hayata geçmektedir. Kullanım, metanın değerinin nitel yönünü ifade etmektedir (Kurtgözü, 2019).

Değişim değeri ise, nitel anlamda farklı kullanım değerlerinin pazar içerisinde birbirleriyle değiş tokuş edildiği nicel ilişkiyi tanımlamaktadır. Zamana ve alana göre devamlı olarak bir değişim içerisinde olan değişim değeri, kullanım değerinin karşısında bir soyutlamadır. Ancak mevcut kapitalist sistem içerisinde değerlendirildiğinde değişim değeri, tüketici tarafından metanın ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir (Turan, 2008).

Bir metanın iki faktörü olan kullanım ve değişim değerleri birbirinin antitezi değildir, çelişki içerisinde bulunan iki ögedir. Değerin bahsedilen iki faktörü arasındaki uzlaşılabilir çelişki meta fetişizmi, yani insan eli değen bir ürünün metalaşması sonucu sahip olduğundan fazla bir değer atfedilmesi yoluyla uzlaştırılmakta ya da örtbas edilmektedir. Bu süreç içinde, kullanım değeri, değişim değerinin yanında gölgede kalmaktadır. Başka bir deyişle, kapitalist üretimin özünü oluşturan meta, aldatıcı bir dış görünüş ile kaplanmakta, kullanım değeri lüzumsuz ve dışsal bir öge gibi görünmeye başlamaktadır. Ancak yine de meta fetişizmi, kullanım değerinin tamamiyle yok sayılması anlamına gelmemektedir. Pazarda rekabet edebilmesi için metanın az miktarda da olsa kullanım değerine ihtiyacı vardır. Kısaca, meta fetişizmi denilen olgu kullanım değerinin tamamiyle yok edilmesi değil, bir bulandırma sürecini tanımlamaktadır. Bu şekilde kullanım değeri

ötelenmekte ve bireyin bilinçli bir şekilde yalnızca kendi yararına bir deneyim yaşaması engellenmektedir. Değerlerin özgün özelliklerinin tüketici tarafından bilinçsizce tüketilmesi, eninde sonunda ürünlerin metalaşmasına sebebiyet vermektedir (Kurtgözü, 2019).

Kapitalist toplumda meta üretiminin temel amacı yalnızca değer üretmek değil, sermayenin de değerini artırmaktır. Bu sistem içerisinde, değişim değerinin egemen olması, kullanım değerine aynı anda iki farklı şekilde zarar vermektedir:

1. Doğrudan kullanım değerinin azaltılması,
2. Bireyin 'tüketici' sıfatı ile değişim değeri ilkesine ideolojik olarak teslim olmasıdır.

Kullanım ve değişim değeri arasındaki çelişki, neoliberalizm sürecinde daha da derinleşmiştir. Neoliberal politikalar, sermayenin serbest dolaşımını ve pazarın genişlemesini desteklerken, kentsel mekanlar ve doğa üzerindeki değişim değeri baskısını artırmaktadır. Bu çerçevede, neoliberalizmin etkilerini Emek-Değer Kuramı'na göre incelemek kent ve doğa üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

2.2.4.2 Emek-Değer Kuramı ve Kent

Emek-değer teorisinin kente üzerinde uyarlanması, farklı ölçeklerde ele alınabilir. Örneğin, bir arazinin planlama yoluyla arsaya dönüştürülmesi sürecinde, bu arsanın değerini yalnızca konum değeri üzerinden değerlendirmek dar bir bakış açısı sunmaktadır. Arsanın gerçek değeri, toplumsal, ekonomik ve siyasal ilişkilerin bir yansıması olarak ortaya çıkar. Bu da mekânın, kentsel ve toplumsal emek süreçleriyle şekillendiği ve değerlendirildiği anlamına gelmektedir. Geleneksel değerlendirme yöntemlerinin vurguladığı "konum" kavramı, bu karmaşık ilişkiler sistemini değişim değerine indirgemekte ve piyasa fiyatlarına yansıtmaktadır. Böyle bir indirgeme, "kamu yararı" amacıyla yapılan planlama çalışmalarının zaman zaman adaletsizlik yaratmasına ve planlama kurumunu toplumsal tartışmaların odağına yerleştirmesine neden olabilmektedir (Büyükcivelek, 2021).

Mekânın toplumsal emeğin bir ürünü olduğu görüşü, mekânsal pratiklerin algılanış biçimini de dönüştürmektedir. Örneğin, planlama kararlarıyla arsaların arazi

kullanım ve yapılaşma düzenlemelerinin teknik bir rasyonalite çerçevesinde ele alındığı varsayılmaktadır. Bu rasyonalite, kamu yararı, planlama ve şehircilik ilkelerine dayanarak kendini meşru kılmaktadır. Ancak kamu yararı kavramı ya da şehircilik ilkeleri, bir arsa sahibine konut+ticaret alanı hakkı verirken, bir diğerine kentsel rekreasyon alanı hakkı tanıyarak ortaya çıkan çelişkiyi çözememektedir. Bu durum, arsa sahiplerinin iradesi dışında, toplumsal, ekonomik ve siyasal ilişkiler sistemi içinde kentsel toplumsal emeğin bir sonucu olarak şekillenmektedir. Planlama kurumundan beklenen, bu toplumsal üretim süreçlerini dikkate alarak en uygun arazi kullanım ve yapılaşma kararlarını geliştirmesidir. Aynı şekilde, yerel veya merkezi yönetimlerin, sahip oldukları ideoloji ve adalet anlayışı çerçevesinde toplumsal ilişkilerin neden olduğu eşitsizlikleri yeniden dağıtım mekanizmalarıyla gidermesi beklenmektedir. (Büyükcivelek, 2021).

2.2.4.3 Emek-Değer Kuramı ve Doğa

Bir arazinin tarım faaliyetlerinin gerçekleştirilebildiği bir toprak parçasına dönüşmesi, toprağın ekonomik ilişkilerle kurduğu en temel bağı ifade etmektedir. Doğada var olan potansiyelin insan emeğiyle ortaya çıkarılması ve toprağın ürün vermesi, temel yaşam koşullarını sağlarken, aynı zamanda ticaret gibi daha karmaşık ekonomik faaliyetlerin de temelini oluşturmaktadır. Bu durum, hem iktisatçıların hem de coğrafyacıların ilgisini çekmiştir. Ricardo (1821), tarımsal arazilerin verimlilikleri üzerine yaptığı çalışmalarda, daha verimli arazilerin verimlilik düzeylerine paralel olarak düşük verimli arazilere kıyasla daha yüksek değere sahip olacağını öne sürmüştür. Bu görüşünü daha sonra emek-değer teorisiyle geliştirerek, arazinin doğal verimliliğinin yanı sıra, üretim sürecinde harcanan emeğin de ürün maliyetine dahil edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Kullanım ve değişim değeri arasındaki çelişki, doğanın bu ticarileştirilme sürecinin özünü oluşturmaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinde, metaların üretimi esasen değişim değeri yaratmak ve sermaye birikimini artırmak amacına dayanmaktadır. Bu nedenle, doğa ve doğal kaynaklar da metalaşarak piyasa süreçlerine entegre edilmekte, değişim değerinin egemenliği altında değerlendirilmekte ve sermaye birikimi dinamiklerinin bir parçası haline getirilmektedir. Doğanın metalaşması, neoliberal politikaların yükselmesiyle hız kazanmış; ekosistem hizmetleri, biyolojik çeşitlilik, su ve enerji gibi doğal varlıklar değişim değeri ekseninde

ekonomik birer meta haline getirilmiştir. Bu süreçte doğanın toplumsal ve ekolojik anlamda kullanım değerine atfedilen önem arka plana itilmiş, sermaye birikimi perspektifiyle değişim değerini artırmaya yönelik bir yaklaşım benimsenmiştir. Böylelikle doğa, sadece ekonomik kâr sağlayan bir varlık olarak görülmüş ve kaynakların özelleştirilmesi, ticarileştirilmesi ve piyasaya entegre edilmesi doğayı sermaye mantığının bir nesnesi haline getirmiştir.

Marksist ekoloji literatüründe toplumsal bağlamın belirleyici rolüne vurgu yapılmakta ve ekolojik sorunlar; metabolik yarık, sınıf çatışması, artı-değer, meta fetişizmi, yabancılaşma ve doğanın tahakkümü gibi kavramlar üzerinden bütünsel bir yaklaşımla ele alınarak radikal çözüm önerileri sunulmaktadır (Çalışkan, 2022). Günümüzde reformist çevre koruma yaklaşımını benimseyen ve neoliberal ilkelere uygun hareket eden kesimlerin, kapitalizmin ekolojik denge üzerindeki baskısını göz ardı etmeleri ve doğayı toplumdan bağımsız bir şekilde ele alarak bu baskının gizlenip meşrulaştırılması (Gülcan, 2018), hatalı bir yaklaşım sergilemektedir. Çoban'ın (2020) da belirttiği gibi, “topluma entegre doğa” anlayışı benimsenmelidir. Bu sebeple, neoliberalizmin ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve yönetsel duruşunun şekillendirdiği doğa algısının ele alınması büyük önem taşımaktadır. Marksist ekolojinin toplumsal bağlamı gözetilen çözüm önerileri ile neoliberal çevre koruma yaklaşımları arasındaki bu temel fark, doğanın kapitalist sistem içinde nasıl değerlendirildiğini anlamak için kritik bir çerçeve sunmaktadır (Çalışkan, 2022).

Kullanım ve değişim değeri arasındaki bu çelişkinin kentsel ve doğal alanlarda nasıl ortaya çıktığını anlamak, kapitalist sistemin mekan ve doğa üzerindeki etkilerini analiz etmek açısından önemlidir. Bu çerçevede, kentsel metabolizmanın değişim değeri ile ilişkisi ve şehir hakkının neoliberal politikalar bağlamında nasıl ele alındığına bakmak, mekânsal adaletsizlikleri ve sermayenin doğa ile kent üzerindeki tahakkümünü derinlemesine incelememizi sağlayacaktır.

2.3 Kentsel ve Çevresel Dinamiklerin Neoliberal Dönüşümü

Neoliberalizm, yalnızca ekonomik politikaları şekillendiren bir paradigma değil, aynı zamanda mekânın üretiminden çevresel kaynakların kullanımına kadar pek çok alanda toplumsal ve ekolojik dönüşümleri derinden etkileyen bir süreç olduğu

görülmektedir. Bu bağlamda, kentsel metabolizma, şehir hakkı ve doğanın metalaştırılması gibi kavramlar, neoliberal politikaların kentler, doğa ve toplumsal adalet üzerindeki etkilerini anlamak için önemli birer analiz aracı sunar. Mekânsal ve çevresel adaletin ihmal edildiği bu süreçte, değişim değeri üzerinden şekillenen bir ekonomi, kent ve doğa arasındaki metabolik ilişkiyi bozmuş; kentsel mekânlar, sermaye birikiminin öncelik kazandığı ticari alanlara dönüşmüştür.

2.3.1 Kentsel Metabolizmanın Değişim Değeri İle İlişkisi

Kentsel metabolizma (UM) kavramı, şehirlerin karmaşık sosyal, ekonomik ve biyofiziksel sistemler olarak anlaşılmasına yardımcı olan bir analitik araç olarak gelişmiştir. Bu kavram, şehirlerin işlevlerini sürdürebilmek için maddeleri ve enerjiyi nasıl dönüştürdüğünü anlamaya odaklanmaktadır. Temelde biyolojik bir süreci tanımlayan metabolizma kavramı bir organizmanın çevresinden aldığı hammaddeleri dönüştürme, büyüme, üreme ve hayatta kalma süreçlerini ifade ederken; kentsel metabolizma kavramı şehirlerin enerji ve malzeme akışlarını ve bu akışların şehre, çevresine ve küresel ekosistemlere olan etkilerini incelemeye yönelmiştir (Bancheva, 2014).

Kentsel metabolizma kavramı, 19. yüzyılda tarımsal üretim ve toprak verimliliği sorunlarına çözüm arayan Avrupalı kent kimyagerleri tarafından geliştirilmiştir. 20. yüzyılın ortalarında, kentsel metabolizma kavramı, sistem teorisi ve termodinamikten ilham alarak yeniden şekillenmiştir. Özellikle Abel Wolman'ın 1965'te "Metabolism of Cities" adlı makalesi, şehirlerin işlevselliğini sürdürebilmek için gereken tüm maddelerin ve enerjinin analiz edilmesine odaklanmıştır. Wolman, bu analizinde, şehirlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan malzeme ve enerji akışlarını tanımlamıştır (Wolman, 1965; Kennedy, 2007). Neoliberalizm sürecinde, kentsel metabolizma kavramı sadece fiziksel ve biyolojik süreçlerle değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal dinamiklerle de iç içe geçmesi durumu artmıştır.

Neil Smith ve Harvey gibi Marksist bilim insanlarının 1970'lerdeki çalışmalarıyla ortaya çıkan 'Toplumsal Doğa' yaklaşımına göre, doğa ile toplum arasında karşılıklı olarak birbirlerinin gelişimini şekillendiren güçlü bir etkileşim vardır (Castree, 2001). Marx, toplumsal olanın doğa ile girdiği bu etkileşimi açıklamak için

'metabolizma (stoffwechsel)' kavramını kullanmış ve insan ile doğa arasındaki bu etkileşimi emek süreci üzerinden değerlendirmiştir.

Bu çalışmaların sonucunda, Marx "sermaye metabolizması" kavramını ortaya atarak, insan ve doğa arasındaki maddi alışverişleri iş süreçleri üzerinden tanımlamıştır. Marx'ın fikirleri, özellikle kentleşme süreçlerinin doğa ile olan bağlarını kopardığını savunan "metabolik yarılma" kavramıyla daha da derinleştirilmiştir (Bancheva, 2014; Rapoport, 2011; Castán-Broto ve Allen, 2011). Neoliberalizmle birlikte, doğa ve kentsel alanlar arasındaki bu metabolik yarılma derinleşmiştir.

Marx, insan-doğa ilişkisine dair geliştirdiği evrensel metabolizma kuramında, ne doğanın insandan ne de insanın doğadan ayrı düşünülebileceğini vurgulayarak, emek süreci üzerinden insan ve doğanın karşılıklı biçimlenişini açıklamıştır (Foster, 2015). İnsan ile doğa arasındaki ilk ve sürekli etkileşim zemini üretimdir. Emek süreci aracılığıyla, insanlar kendileri ile doğa arasındaki metabolik ilişkiyi kurmakta, sürdürmekte, düzenlemekte ve aynı zamanda bu süreçte kendilerini de dönüştürmektedirler. Yani, insan üretim faaliyetleri aracılığıyla doğayı dönüştürürken, aynı zamanda kendi dönüşümünü de (üretim araçlarında, maddi yaşam koşulları ve ihtiyaçlarında, bilinçlerinde ve sosyal ilişkilerinde vb.) gerçekleştirmektedir. İnsan ve doğa arasındaki bu karşılıklı etkileşim o kadar güçlüdür ki; doğa, insan bedeninin organik bütünlüğünü tamamlayan inorganik bedeni gibidir (Marx, 1844'den aktaran; Ercan, 2010). Bu nedenle, doğa ve insan, toplumsal yapı ve ilişkiler doğrultusunda ve tarihsel gelişim sürecinde yeniden üretilmektedir. Ancak, kapitalist meta ekonomisinde, değişim değerinin kullanım değerine öncelik verilmesi ve doğa ile emeğin sermayenin tahakkümü altına girerek metalaştırılması, doğa ile toplumun metabolizmasında geri dönülemez bir yarık oluşturmuştur (Foster, 2012). Bu "metabolik yarılma", doğa ile toplum arasındaki güçlü birlik, uyum ve metabolik işleyişin zarar gördüğünü ifade etmektedir. Temel olarak bu kavram, kapitalist sistemde doğa ile toplum arasındaki organik ilişkinin inorganik bir yapıya dönüşmesi ve doğanın yalnızca bir kaynak olarak araçsallaştırılması anlamına gelmektedir.

Kentsel metabolizma kavramı, günümüzde materyal akış analizi (MFA) gibi yöntemlerle şehirlerdeki malzeme ve enerji akışlarının analizinde kullanılmaktadır.

Bu analizler, şehirlerin çevresel performansını ve sürdürülebilirliğini artırmak için hangi kaynakların ne kadar etkin kullanıldığını anlamaya yardımcı olmaktadır. Bu göstergeler şehirlerin kaynaklarının nasıl tükendiği ve çevresel bozulmaların hangi düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır (Kennedy vd., 2007; Niza vd., 2009).

kentsel metabolizma sadece malzeme ve enerji akışlarını değil, aynı zamanda bu süreçler üzerindeki sosyo-politik güç ilişkilerini de ele almalıdır. Özellikle, kentsel metabolizma süreçlerine erişimde kimlerin avantajlı, kimlerin dezavantajlı olduğu gibi konuların incelenmesi gerekmektedir. Bu bakış açısı, şehirlerin sadece çevresel sürdürülebilirliğini değil, aynı zamanda toplumsal adaleti de sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmesi gerektiğini savunan kentsel politik ekoloji perspektifiyle paralellik göstermektedir (Swyngedouw & Heynen, 2006). Bu olgunun şehrin sürdürülebilirliği açısından önemli bir potansiyel taşımasına karşın, aynı zamanda bu girdilerin değişim değeri üzerinden ticarileştirilmesi, piyasa tarafından fiyatlandırılması söz konusudur (Bancheva, 2014). Neoliberal yaklaşımlar, kentsel metabolizmanın sürdürülebilirlik ve çevresel etkilerine odaklanırken aynı zamanda bu kaynakların piyasa ekonomisi içerisinde nasıl değerlendirileceğini de vurgular. Değişim değeri, şehirlerdeki doğal kaynakların ve hizmetlerin ekonomik olarak değerlendirilmesine ve bu kaynakların piyasa ekonomisi içerisinde yeniden dağıtılmasına yol açmaktadır. Su, enerji, inşaat malzemeleri gibi girdiler, şehirlerin fonksiyonlarını sürdürebilmesi için elzemdir. Ancak bu girdilerin kullanımı, özellikle piyasada ticarileştirildikçe, değişim değeri üzerinden sermaye birikimi yaratmaktadır (Castán-Broto ve Allen, 2011).

2.3.2 Şehir Hakkı ve Neoliberal Politikalar

Kentsel metabolizmanın değişim değeri ile şekillenmesi, kentlerdeki kapitalist dönüşüm ve sermayenin egemenliğiyle mekânsal eşitsizlikleri derinleştirirken, şehirlerin nasıl kullanılacağı ve kimin çıkarına hizmet edeceği konusundaki çatışmaları da belirgin hale getirmektedir. Bu noktada, şehir hakkı kavramı, bu dönüşümün yarattığı eşitsizliklere ve değişim değeri baskısına karşı önemli bir mücadele zemini sunmaktadır. David Harvey'nin dediği gibi, “şehir, insanın içinde yaşadığı dünyayı arzularına daha uygun hale getirebilmek için verdiği çabaların en tutarlısı ve bütüne bakıldığında en başarılısıdır” (Harvey, 2013). Bu bağlamda en

önemlisi bahsedilen arzuların kimin arzuları olduğudur. Bu durum kentin bir mücadele alanı olmasının en önemli sebeplerinden birisidir (Öner vd. 2017). Kenti mücadele alanı olarak görürsek, kendi arzularına göre kenti şekillendirebilme imkanı “hak” olarak görülebilmektedir. Ancak kentleri şekillendirme imkanı kentlilerin oldukça küçük bir bölümüne aittir. Peter Marcuse’e göre, bu hakka sahip olanlar “gayrimenkul sahipleri, finansal güçler ve devletin önemli mevkiilerindeki bireyler”dir (Marcuse, 2014).

Şehir hakkı kavramı, günümüzde toplumsal mücadelelerin merkezinde yer alan bir slogan haline gelmiştir. Farklı toplumsal kesimlerin farklı pratiklerinde bu kavram çeşitli anlamlar kazanmıştır. Marcuse (2014) şehir hakkının altı farklı kullanım biçimi olduğunu belirtmektedir ve bunlar Tablo 2.3’te gösterilmektedir. Çalışmada şehir hakkı, Lefebvreci bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

Tablo 2.3 Şehir hakkının kullanım biçimleri

Lefebvre’s Own Reading	Lefebvreci okuma
The Strategic Reading	İnsan onuruna yakışır bir yaşam sürdürebilmek için gerekli olan haklara sahip olmanın acil taleplerini kapsayan stratejik okuma
The Discontented Reading	Kendini gerçekeştirmekle ilgili entellektüel talepleri kapsayan hoşnutsuz okuma
The Spatial Reading	Şehir plancılığının daha etkili ve verimli kullanılmasını ifade eden mekansal okuma
The Collaborationist Reading	Sosyal devlet anlayışının bir uzantısı olarak kentsel olanaklara eşit erişim kapsayan uzlaşmacı okuma
The Subversive Reading	Yaşam alanlarının metalaşmasına karşı toplumsal hareketlerin birlikteliğini kapsayan dönüştürücü okuma

Henri Lefebvre'ye göre (1991), şehir hakkı, kent içinde sermaye birikiminin bir parçası haline gelen metalaşmış mekanları tanımlamaktadır. Bahsedildiği üzere kapitalizmin dönemsel krizlerini çözmek amacıyla kentlerin yeniden üretilmesi, kenti adeta bir meta haline getirmiştir (Brenner vd., 2009).

Brenner, Marcuse ve Mayer (2009), neoliberal politikaların kentsel alanları nasıl ticarileştirdiğine dikkat çekmektedir. Bu ticarileşme, kentin toplumsal ihtiyaçlardan ziyade sermaye birikimine hizmet eden bir mekan haline gelmesine yol açmaktadır. Şehir hakkı ise, kent sakinlerinin bu ticarileşmeye karşı mücadelesinde temel bir hak olarak ortaya çıkmaktadır. "Kâr için değil, insanlar için şehirler" anlayışıyla dile getirilen bu talep, sosyal adalet ve sürdürülebilir kentsel gelişim için yeni bir alternatif sunmaktadır (Brenner vd., 2009).

Kapitalist şehirleşme sürecinde, Şengül'ün ifade ettiği gibi, "kapitalizm için kentin somut kullanım değeri değil, değişim değeri önemlidir" (Şengül, 2001, s. 15). Mekanın toplumsal değerleri değil, yalnızca değişim değerine katkı sağladığı ölçüde önemi vardır. Oysa şehir hakkı, kullanım değerini değişim değerinin üzerinde tutmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, şehir hakkı, emek-sermaye çelişkisi temelinde gelişen ve sınıfsal çatışmayı merkezine alan bir olgudur.

Harvey'nin "el koyarak birikim" (Harvey, 2009) kavramı da, kentin sermaye birikimine nasıl dönüştüğünü açıklamaktadır. Kentler, neoliberal politikalarla sermaye çıkarlarına göre şekillendirilirken, kullanım değerini kaybedip değişim değeri üzerinden yeniden yapılandırılmaktadır. Neoliberal politikaların şehir hakkı üzerindeki etkisi, özellikle kentsel katılımın azalması ve kent sakinlerinin karar alma süreçlerinden dışlanması ile kendini göstermektedir. Neoliberal kentsel dönüşüm projeleri, kent sakinlerini fiziksel, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak dışlayarak, kent yönetimi üzerindeki haklarını zayıflatmıştır (Purcell, 2002). Kentin toplumsal ihtiyaçlar yerine kâr elde etmek amacıyla yeniden düzenlenmesi, şehir hakkı kavramının kullanım değeri üzerindeki vurgusunu daha da önemli hale getirmektedir. Şehir hakkı ise bu dönüşüme karşı, toplumsal adalet, katılım ve ortak sahiplenme odaklı bir alternatif yaklaşım sunmaktadır. Bu çerçevede, şehir hakkı kavramı, kentte sermaye egemenliğine karşı kolektif bir karşı çıkışı temsil ederken, kullanım değerinin yeniden ön plana çıkmasını ve kent yaşamının toplumsal ihtiyaçlara göre şekillendirilmesini savunur (Harvey, 2012; Marcuse, 2014).

2.3.2.1 Şehir Hakkı ve Mekânsal Adalet

Şehir hakkı kavramı, kentsel politikaların ve toplumsal hareketlerin merkezinde yer alırken, doğanın neoliberalizasyonu perspektifinden mekânsal adaletle yakından ilişkilidir. Bu perspektiften bakıldığında, doğanın metalaşması ve piyasalaşması süreçleri, şehir hakkı ve mekânsal adalet kavramlarının nasıl ele alındığını yeniden şekillendirmektedir. Peter Marcuse ve Edward Soja, Lefebvre'nin şehir hakkı kavramını günümüze uyarlayarak, mekânsal adaletin bu hakla olan ilişkisini farklı açılardan ele almışlardır. Neoliberal politikaların kentsel ve çevresel eşitsizliklere etkisini inceleyen bu düşünürler, doğanın sermaye birikimi adına dönüştürülmesine ele almaktadır (Iveson, 2011).

Marcuse'e göre mekânsal adaletsizlikler, daha derin sosyal, politik ve ekonomik adaletsizliklerden kaynaklanmakta ve doğanın neoliberalizasyonu ile birleşerek ortaya çıkmaktadır. Neoliberal süreçte, şehirlerde doğanın kullanım değeri yerine, değişim değerinin baskın hale gelmesi, mekânsal eşitsizliklerin artmasına neden olmaktadır. Kentlerde yeşil alanların, su kaynaklarının ve ekolojik varlıkların piyasa dinamiklerine tabi kılınması, kentsel mekânda doğanın sermaye birikimi aracı haline gelmesini hızlandırmaktadır (Marcuse, 2010). Bu bağlamda, Marcuse'nin şehir hakkını sadece mekânsal bir düzenleme olarak değil, aynı zamanda sosyal adalet ve ekolojik dengeleri koruma mücadelesi olarak görmesi önemlidir. Örneğin, Harlem'de yaşanan kentsel ayrımcılık ve kaynakların dengesiz dağılımı, doğanın neoliberalizasyonu ile bağlantılıdır; bu nedenle, mekânsal adaleti sağlamaya yönelik müdahaleler sadece fiziksel mekâna değil, aynı zamanda ekolojik ve sosyal yapının dönüşümüne odaklanmalıdır (Iveson, 2011).

Soja ise, mekânsal adaleti sosyal adaletten ayrı ve özgün bir kavram olarak ele almakta ve bu adaletin kentsel gelişim ve doğa üzerindeki neoliberal etkilerle nasıl iç içe geçtiğine dikkat çekmektedir. Mekânsal adalet, Soja'ya göre, yalnızca sonuçlarla değil, bu sonuçları yaratan süreçlerle de ilgilidir; bu süreçlerin başında da doğanın metalaşması ve sermayenin mekân üzerindeki hâkimiyeti gelmektedir (Soja, 2013). Soja'nın yaklaşımlarında, mekânsal adaletin bir süreç olarak değerlendirilmesi gerektiği ve bu sürecin kentsel hareketlerin dönüştürücü gücüyle nasıl bağlantılı olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin, Los Angeles'ta yer alan kentsel

hareketler, mekansal adaletin nasıl savunulabileceğini de ortaya koymaktadır (Iveson, 2011).

Her iki düşünür de, şehir hakkının ve mekânsal adaletin, kapitalist şehirleşmenin ve doğanın sermaye birikimine tabi kılınmasının yarattığı eşitsizlikleri ortadan kaldırmada önemli araçlar olduğuna işaret etmektedir. Marcuse'nin "kâr için değil, insanlar için şehirler" sloganı (Marcuse, 2009), yapay ve doğal çevrenin neoliberalizme tabi kılınmasına karşı bir duruş sergileyerek, şehir hakkını hem sosyal hem de ekolojik adalet mücadelesinin temel bir parçası olarak sunmaktadır. Soja ise, bu mücadelenin mekânsal boyutuna dikkat çekerek, mekânsal adaletin kentsel hareketlerin dönüştürücü etkisi için kritik bir araç olduğunu belirtmektedir (Soja, 2013). Sonuç olarak, şehir hakkı kavramı, doğanın neoliberal dönüşümüne karşı hem yerel hem de küresel düzeyde sosyal ve mekânsal adaletsizliklerle mücadelede önemli bir birleşme noktası sunmaktadır

2.3.3 Doğanın Metalaşması ve Piyasa Merkezli Çevrecilik Eleştirisi

Şehir hakkının korunması ve geliştirilmesi, yalnızca mekânsal adaletin değil, ekolojik dengenin de bir korunmasına bağlıdır. Ancak bu hakkın savunulmasını zorlaştıran, kentsel metabolizmayı sermaye birikimi lehine dönüştüren ve ekolojik sorunları piyasa dinamikleriyle çözmeye çalışan neoliberal politikalar, bu sürecin önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Neoliberalizmin doğaya yaklaşımı, serbest piyasa mantığına dayanmakta ve bu yaklaşım, ekolojik krizin mevcut sistem içinde çözülebileceği düşüncesini içermektedir (Hernandez ve Moral, 2015). Neoliberal piyasa, aslında ekolojik krizi bir sorun olarak görmemektedir; onun asıl endişesi, yeni birikim alanları yaratılarak piyasa sisteminin kontrol altına alınmasıyla ilgilidir (Şengül, 2008). Bu doğrultuda, neoliberalizmin ilgi duyduğu ekolojik meseleler, ekonomik işleyişe zarar verebilecek veya kâr fırsatları yaratabilecek belirli konularla sınırlıdır. Toplumsal anlamda kullanım değerini arttıracak ve toplumun tamamına yarar sağlayacak ekolojik söylemlerin, birikim sürecini baltalayacağı düşünüldüğü için ekolojik sorunlara yönelik etkili çözüm önerileri genellikle bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu nedenle neoliberal bakış açısında, doğal varlıkların ekonomik kaynaklar ya da metalaştırılacak fırsatlar olarak görüldüğü ve

doğanın sermaye birikimine hizmet eden bir araç haline getirildiği söylenebilmektedir (Çoban, 2020).

Piyasa mantığına dayanan ve maksimum kâr elde etmeyi amaçlayan bu doğa anlayışının, sonunda doğanın sömürülmesiyle sonuçlanacağını öngörmek zor değildir (Castree, 2008). Doğal alanların korunmasının gönüllülük esasına göre piyasa dinamiklerine bırakılmasını ve bu şekilde doğanın fiyat mekanizması ve rekabetle ilişkilendirilmesini kabul etmek mümkün değildir. Ekolojik iktisatçılara göre doğa korumanın serbest piyasa sisteminin kendiliğinden işleyişiyle sağlanamayacağını ve bu konuda devlet otoritesinin gerektiğini savunmaktadır (Gülcan, 2016).

Neoliberal doğa anlayışını savunan çevrecilere göre, ekolojik problemler piyasadan değil, aksine piyasanın doğal işleyişine yapılan müdahaleler ve ortaya çıkan dışsallıklardan kaynaklanmaktadır. Onlara göre serbest piyasa, ekolojik hassasiyetlere uygun şekilde işleyen ve ekolojik sorunlara doğru çözümler üreten kusursuz bir sistem olarak kabul edilmektedir; doğal işleyişi, piyasanın ekolojiyle uyumlu hale gelmesini sağlamaktadır. Bu bakış açısıyla serbest piyasa çevrecilerinin ana odak noktası, doğal yaşam alanlarını özel mülkiyete dahil etmek ve doğadaki değerleri metalaştırmak olmuştur (Çalışkan, 2022).

Neoliberal doğa anlayışında, serbest piyasa ekolojik sorunların çözümünde kurtarıcı ve vazgeçilmez bir araç olarak sunulurken, bireyler de ekolojik sorunlarla mücadelenin öncü aktörleri olarak kabul edilmektedir. Bu anlayışta, devletin ekolojik sorunların çözümüne doğrudan müdahil olmaması, yalnızca gerekli düzenlemeleri yaparak (taşımacılık politikaları, organik tarıma yönelik teşvikler, enerji verimliliği artırma çabaları, kentleşmenin kontrol altına alınması gibi) diğer kısımları piyasa mekanizmasına bırakması esastır (Gülcan, 2016). Örneğin, devlet, fosil yakıtların çevreye verdiği zararları azaltmak ve yenilenebilir enerji kaynaklarını desteklemek için teşvikler sunabilir, ancak elektrik üretimi özel sektör yatırımlarıyla gerçekleştirilmelidir. Daha spesifik bir örnek olarak, devlet, rüzgar enerjisini teşvik etmek amacıyla fosil yakıtlara verilen destekleri kaldırabilir; fakat rüzgar türbinlerinin kurulması ve enerji santrallerinin açılması gibi faaliyetler özel sektör tarafından yürütülmeli ve enerji sektöründe serbest piyasa koşulları korunmalıdır (Karababa, 2014).

2.3.3.1 Neoliberal Doğa Stratejileri ve Politika Araçları

Doğanın neoliberalizasyon sürecinin temel unsurlarından bir diğeri, sermayenin geliştirdiği stratejilerdir. Neoliberalizm, sürdürülebilirlik söylemi altında kapitalizmi daha çevreci bir yaklaşımla dönüştürmeye çalışırken, doğaya yönelik üç ana strateji kullanır: “metalaştırma, piyasalaştırma ve finansallaştırma” (Gülcan, 2016). Neoliberal doğa anlayışı ve bu stratejiler, birbirini tamamlayan bir yapıyla doğanın neoliberalizasyon sürecinin politik zeminini oluşturmaktadır ve nihayetinde hepsi sermaye birikimi ve ekonomik büyüme hedefine hizmet etmektedir. Bu stratejilerin işleyişi şu şekildedir: Öncelikle, bahsedildiği gibi devletin birçok sorumluluğu özel sektöre devredilmektedir. Özel sektör, devletin geri çekilmesiyle oluşan boşluğu doldurarak devreye girmektedir. Eğer devletin kaynaklar üzerinde kontrol sağlaması gerekirse, bu kaynaklar ve ekosistemler pazar mantığına benzer yöntemlerle yönetilmektedir (Castree, 2008).

Neoliberal kapitalizmin öne çıkan ilk stratejisi, mülksüzleştirme ve özelleştirme yoluyla sermaye birikimi sağlamaktır. Harvey’in “mülksüzleştirme yoluyla birikim” olarak adlandırdığı bu kavram, ortak kaynakların ve kolektif kazanımların özel mülkiyete geçirilmesini ifade etmektedir. Bu stratejinin amacı, doğadaki kaynakların mümkün olduğunca düşük maliyetle sermaye birikimine dahil edilmesidir. Bununla birlikte, sermayenin özellikle verimli tarım arazileri ve su kaynaklarına satın alma ya da kiralama yoluyla el koyması, daha açık bir ifadeyle bu kaynakları gasp etme eğilimi de artmıştır. Doğanın metalaştırılması bu strateji çerçevesinde yaygınlaştırılmış, kapitalist girişimcilerin doğada metalaştırılacak yeni yatırım alanları bulma isteği bu süreci hızlandırmıştır (Hermann, 2021)

Sonuç olarak, doğa neoliberalizm kapsamında yeniden şekillendirilmiş ve bu süreç hala devam etmektedir. Neoliberal doğa anlayışına dayanan stratejilerin somut bir gerçekliğe dönüşmesi ise uygulanan politikalar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, doğanın neoliberalizasyon sürecinin temel dinamikleri, bu stratejiler doğrultusunda geliştirilen politikalar ve bunların uygulanmasıyla ortaya çıkan pratiklerdir.

Çeşitli araştırmaların sonuçlarına göre, neoliberalizasyon sürecine giren ülkelerde öne çıkan baskın politika araçları, genel olarak yedi ana başlıkta toplanabilir

(Bakker, 2002; Castree, 2008; Çalışkan, 2022; Çoban vd., 2015; 2011; Hernandez ve Moral, 2015;).

1. Özelleştirme
2. Piyasalaştırma (Ticarileştirme-Metalaştırma)
3. Kuralsızlaştırma (Deregülasyon)
4. Yeniden Kurallaştırma (Reregülasyon)
5. Kamu Sektörünün Pazarın Temsilcisi Gibi Kullanılması
6. Sivil Toplumda Kuşatma Mekanizmalarının İnşası
7. Bireyci Etik

Neoliberalizasyon sürecini sürdüren bu politika araçlarının, sürece dahil edilen farklı alanlar için de geçerli olduğu söylenebilmektedir. Bu alanlardan biri de doğadır ve yukarıda belirtilen neoliberal politika araçları doğrultusunda, doğa yıllarda büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Dolayısıyla, neoliberalizasyonu sürdüren bu politikaların, doğanın neoliberalizasyonunda da merkezi bir rol oynadığı söylenebilmektedir. Ayrıca, neoliberalizasyonun en erken ve belirgin etkilerinin doğa üzerinde görülmesi şaşırtıcı değildir (Şengül, 2008). Bu bağlamda doğa, piyasa mekanizmalarının etkisini artırmayı amaçlayan kapsamlı kurumsal reformlarla desteklenen yoğun bir neoliberalizasyon sürecine tabi tutulmaktadır (Çalışkan, 2022). Bu yaklaşıma göre, doğa ancak üzerine bir ‘değer yatırımı’ yapıldığında, somut koşullarından soyutlanarak bir değer kazanır. Dolayısıyla, günümüzde neoliberal bir biçimde var olan kapitalizmin doğayı sömürme eğilimi de bu perspektiften kaynaklanmaktadır (Burkett, 2004).

2.4 Planlamanın Neoliberalizasyonu

Neoliberalizm, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren küresel ekonomik yapıyı dönüştürmesiyle ekolojik baskıları nasıl dönüştürdüğünü anlamak için öncelikle şehir planlama süreçlerinde bıraktığı derin etkiler incelenmelidir. Bu süreçte, kamusal hizmetlerin piyasalaştırılması, devletin düzenleyici rolünün gerilemesi ve kentsel mekanların ticari değerlerine göre yeniden organize edilmesi, planlamanın neoliberalizasyonu olarak adlandırılmaktadır (Brenner ve Theodore, 2005). Neoliberal politikalar, planlamayı toplumsal refahın sağlanması amacıyla uzaklaştırıp, sermaye birikimine hizmet eden bir araç haline dönüştürmüştür. Bu

dönüşüm, özellikle kamusal alanların özelleştirilmesi ve büyük altyapı projelerinin özel sektör eliyle finanse edilmesiyle kendini göstermektedir.

Planlamanın neoliberalizasyonu, şehirlerin küresel rekabet ortamında sermaye çekme potansiyellerini artırmayı hedefleyen stratejiler doğrultusunda şekillendirilmesine neden olmuştur. Bu süreç, kentsel gelişim ile sosyal adalet arasındaki dengeyi bozarak, kentlerde mekansal adaletsizliklerin ve toplumsal dışlanmanın derinleşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla, şehir planlaması, neoliberal dönemde, piyasa dinamiklerinin belirleyici olduğu ve toplumsal katılımın sınırlı kaldığı bir yapıya evrilmiştir (Brenner ve Theodore, 2005).

2.4.1 Neoliberal Kentsel Politikaların Gelişimi ve Kentleşme Üzerindeki Etkileri

Neoliberal kentsel politikalar, 1980'lerden itibaren küresel ölçekte kent yönetiminin merkezine yerleşmiş ve şehirlerin ekonomik büyüme, sermaye çekme ve rekabet gücünü artırma çabalarını derinden etkilemiştir (Sager, 2011). Bu politikalar, özellikle devletin düzenleyici rolünü zayıflatarak, kentsel mekanların piyasa dinamiklerine göre şekillendirilmesine olanak sağlamıştır. Devlet, neoliberal süreçlerle birlikte ekonomik faaliyetlerden ve kamusal hizmetlerin sunumundan geri çekilmiş, kentler ise girişimci stratejilerle yönetilmeye başlanmıştır (Brenner ve Theodore, 2002). Şehirlerin küresel sermaye ile bütünleşmesi ve sermaye birikimi süreçlerine dahil edilmesi, bu politikanın merkezinde yer almıştır.

Neoliberal politikalar çerçevesinde şehir yönetimleri, artık geleneksel planlama anlayışını terk etmiş ve piyasa taleplerine yanıt veren girişimci stratejiler geliştirmiştir. David Harvey'in girişimci kent kavramı, kentlerin sermaye çekme yarışına katılmak için küresel sermayeyi hedefleyen projelere ağırlık verdiğini ortaya koymaktadır (Harvey, 1989). Bu süreçte, kent yönetimi yalnızca kamusal çıkarlar yerine, sermaye birikimini artırmaya yönelik politikalar izlemeye başlamıştır. Neoliberal kentleşmenin ana unsurlarından biri olan kamu-özel ortaklıkları, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi sürecini hızlandırmış ve kentsel mekanların piyasa dinamiklerine göre yönetilmesine yol açmıştır (Sager, 2011).

Sager (2011) neoliberal kentsel politikaların dört temel alan üzerinden şekillendiğini belirtmiştir. Bu alanlar şunlardır:

Kentsel ekonomik kalkınma:

- Şehir pazarlaması,
- ‘Yaratıcı sınıfı’ kente çekme stratejileri,
- Ekonomik kalkınma teşvikleri,
- Rekabetçi ihale süreçleri.

Altyapı sağlanması:

- Kamu-özel ortaklıkları,
- Ulaşım altyapısının finansmanı ve işletilmesinde özel sektörün rolü,
- Su temininde özel sektörün katılımı.

Ticari alanların yönetimi:

- İşletme dostu bölgeler ve esnek imar düzenlemeleri,
- Emlak temelli kentsel yenileme projeleri,
- Kamusal alanların özelleştirilmesi ve satışları artıran dışlama stratejileri.

Konut ve mahalle yenileme:

- Konut piyasalarının serbestleştirilmesi,
- Gentrifikasyon,
- Özel yönetimli ve güvenli mahalleler,

Bu politikaların bazıları, neoliberalizmin siyasi çıkışından önce de var olmasına rağmen, neoliberal ideolojinin kentsel yönetim süreçlerine entegre edilmesiyle daha fazla önem kazanmıştır (Sager, 2011). Örneğin, gentrifikasyon ve şehir pazarlaması gibi stratejiler, neoliberal kentleşmenin anahtar politik araçları haline gelmiş ve şehirlerin küresel sermayeye daha cazip hale gelmesini sağlamıştır (Peck vd., 2009).

2.4.2 Stratejik Mekansal Planlamanın Neoliberalizasyonu

Neoliberal politik ideoloji, zamanla kamu yönetiminde "yeni kamu yönetimi" modeli aracılığıyla uygulamaya konmuştur. Bu model, "piyasa ve iş dünyası mantığının kamu çıkarına hizmet etmede, özel çıkarları güvence altına almada olduğu kadar iyi olabileceğini" iddia etmiştir (Sager, 2009). Bu model kent planlaması bağlamında ele alındığında, neoliberal ideolojinin benimsenmesi,

planlamanın temel düşüncesinde köklü bir dönüşüme yol açmış ve neoliberalizasyon, yeni bir sosyo-ekonomik düzenleme tarzının teşvik edilmesi olarak tanımlanmıştır. 1980'lerden itibaren neoliberalizmin, karar alma süreçlerinde piyasa rekabeti ve iş dostu ortamların yaratılmasını zorunlu bir değer haline getirdiği vurgulanmış ve bu süreç, şehir planlamasında da etkisini göstermiştir (Haughton vd., 2012; Purcell, 2009; Sager, 2009, 2013).

2.4.2.1 Mekansal planlamada iki neolineralleşme dalgası

- **İlk Dalga**

20. yüzyılın ortalarında, Keynesyen şehir planlaması döneminde, planlama, piyasa başarısızlıklarını düzeltmede önemli bir rol oynamış ve devletin her bölgesinde kalkınmayı eşit bir şekilde dağıtarak yaşam kalitesini yükseltmeyi hedeflemiştir (Brenner, 2004). Ancak 1980'lerde bu temel planlama fikri, neoliberal politikaların etkisiyle baskı altına girmiş ve devlet tarafından yönlendirilen planlamaya karşı artan bir şüpheyile karşılanmıştır. Planlama, ekonomik büyümeyi ve rekabetçiliği kısıtladığı düşünüldüğünden, giderek piyasa odaklı hale gelmiş ve büyük ölçekli kentsel gelişim projelerine ve altyapı yatırımlarına yönelmiştir (Healey vd., 1997). Şehir planlamasının stratejik rolü, artık eşit kalkınmayı teşvik etmek yerine, ekonomik büyümeyi ve rekabetçiliği destekleyen bir araç olarak görülmüştür. Kamu yatırımları, daha çok büyük şehirlerde ve kentsel bölgelerde yoğunlaştırılmış ve bu bölgeler, ekonomik faaliyetlerin ana merkezi olarak konumlandırılmıştır. David Harvey (1989), bu değişimi, yöneticilikten girişimcilğe geçiş olarak tanımlamış ve bu değişimin şehir planlamasında rekabetçilik ve ekonomik büyüme merkezli bir girişimci tarzın ortaya çıkmasına yol açtığını belirtmiştir. Yayılmacı neoliberalizmin (2.1.2. bölümde bahsedilen neoliberalizmin ikinci evresi) şehir planlamasının meşruiyetini yeniden kazandırmada önemli bir rol oynadığı ve stratejik planlamanın yeniden canlanmasına zemin hazırladığı ifade edilmiştir. Bu dönemin, stratejik şehir planlamasının neoliberalizasyonunun ilk dalgasını temsil ettiği söylenebilmektedir (Olesen, 2014).

- **İkinci Dalga**

Stratejik şehir planlamasının neoliberalizasyonunun ikinci dalgası, neoliberal uygulamaların ve kavramların normalleşmesi süreciyle ilişkilidir. Bu durum,

mevcut planlama çerçeveleri ve uygulamaları üzerinde artan bir baskı yaratmıştır. 1990'larda neoliberalizasyon sürecinin devam etmesiyle birlikte "neoliberalizme uyum sağlama" dönemi başlamıştır. Bu dönem, özellikle kuzeybatı Avrupa'da, planlama görevlerinin merkezden uzaklaştırıldığı ve devletin planlamadaki rolünün azaldığı bir süreci yansıtmıştır. Stratejik şehir planlaması uygulamalarının devam ettiği ülkelerde, akademik çevrelerde, bu planlamanın iyi niyetlerinin pratikte beklentileri karşılamadığına dair artan bir farkındalık oluşmuştur (Cerreta vd., 2010; Newmann, 2008).

2.4.2.2 Stratejik mekansal planlama uygulamalarının neoliberalleşmesi

Neoliberalizme karşı stratejik şehir planlamasının en büyük zorluklarından biri, siyasetin bu süreçte oynadığı rolü sürdürebilmektir. Ekonomik büyüme ve rekabetçiliğin politika hedefleri olarak normalleştiği bir dönemde, bu hedeflere karşı çıkan stratejik planlar hazırlamak için çok az alan kalmıştır (Olesen, 2014). İşbirlikçi stratejik şehir planlama süreçleri, genellikle anlamlı bir biçimde farklı planlama çıktıları üretmemiştir. Monno (2010), stratejik planlamanın mevcut yaklaşımlarındaki "mümkün olanın" sınırlarını eleştirmiştir. Monno, mevcut stratejik şehir planlama yaklaşımlarının, "radikal bir geleceği hayal etme" kapasitemizi sınırlayan, "yönetsel bir felce yol açan kültürel bir çerçeve" olarak işlev gördüğünü ileri sürmüştür (Monno, 2010). Neoliberalizasyon bağlamında düşünüldüğünde, neoliberalizme uyum sağlama dönemi, bu tür yönetsel sınırlayıcı bir çerçeve olarak işlev görmektedir. Neoliberalizmin etkisi altındaki stratejik şehir planlaması süreçlerinin siyasetten arındırılmış yapısı, ekonomik büyüme ve rekabetçilik gibi önceliklerin kısıtlayıcı bir çerçeve oluşturduğunu göstermektedir (Olesen, 2014).

2.4.3 Planlama ve Neoliberal Kentsel Yönetişim

1990'lardan itibaren şehirler ve kentsel bölgeler, stratejik şehir planlaması bağlamında kimliklerini çeşitli ağlar içindeki konumlarından inşa etmeye başlamışlardır. Bu süreç, Avrupa ya da küresel düzeyde şehirleri ve kentsel bölgeleri konumlandırmayı stratejik şehir planlamasının temel hedeflerinden biri haline getirmiştir (Albrechts vd., 2003). Bu tür bir planlama yaklaşımı, artan rekabetçilik gündemine uygun hale gelmiş ve şehirleri, yerel güçlü yanlarını küresel

fırsatlara dönüştüren daha girişimci bir stratejik planlama anlayışını benimsemeye zorlamıştır. Böylece, yeni mekânsal terminoloji, stratejik şehir planlamasının neoliberalizasyonunun ilk dalgasını desteklemek amacıyla kullanılmıştır. Son dönemlerde ise mekânın ve yerin ilişkisel bir şekilde anlaşılması, mekânsal akışkanlığın nasıl yönetileceği konusunda önemli bir kaygı haline gelmiştir (Nyseth, 2012). Bu durum, hem mekânın temsilleri (Davoudi ve Strange, 2009) hem de mekânsal yönetim (Haughton vd., 2010) açısından dikkat çekici bir dönüşümü beraberinde getirmiştir (Olesen, 2014).

Neoliberal kentsel yönetim, şehirlerin yönetiminde piyasa temelli stratejilerin hâkim olduğu bir modeli ifade etmektedir. Bu modelde, kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi ve devletin düzenleyici rolünün geriye çekilmesi temel unsurlardan biri haline gelmiştir. Neoliberal yönetim anlayışı, özellikle şehir planlaması süreçlerinde önemli bir değişimi beraberinde getirmiştir. Kamu-özel ortaklıkları (PPP), bu yeni yönetim biçiminin temel araçları arasında yer almış ve büyük ölçekli kentsel projeler bu ortaklıklar aracılığıyla finanse edilmeye başlanmıştır (Brenner ve Theodore, 2002). Devletin kamu alanındaki düzenleyici işlevinin zayıflamasıyla birlikte, özel sektör şehir yönetiminde daha etkin bir rol üstlenmiş ve bu süreçte kentsel gelişim projeleri, kamu çıkarından ziyade piyasa taleplerine göre şekillendirilmiştir. Bu durum, şehirlerin küresel sermaye ile rekabet etmek amacıyla daha girişimci bir yönetim tarzına yönelmesine neden olmuştur.

Neoliberal kentsel yönetişimin bir diğer belirgin özelliği, şehir planlaması süreçlerinde teknokratik yaklaşımların ağırlık kazanması ve demokratik katılım süreçlerinin zayıflamasıdır. Büyük kentsel projelerde karar alma mekanizmaları, giderek piyasa odaklı bir karakter kazanmış ve teknokratik bir yapıya bürünmüştür. Halkın bu süreçlere katılımı sınırlı kalmış ve toplumsal talepler geri planda bırakılmıştır (Sager, 2011). Aynı zamanda neoliberal kentsel yönetim, devletin sosyal refah politikalarından uzaklaşmasına da zemin hazırlamıştır. Özelleştirme süreçleri, sağlık, eğitim ve ulaşım gibi temel kamusal hizmetlerin özel sektör eliyle yürütülmesine yol açmış ve bu süreç, kentsel hizmetlere erişimde ciddi eşitsizlikleri beraberinde getirmiştir (Harvey, 2005).

Neoliberal yönetim anlayışının bir sonucu olarak, şehirler artık sermaye için birer yatırım aracı olarak görülmeye başlanmış ve şehirlerin ekonomik büyüme

hedeflerine ulaşmak için kullanılan mekanizmalar haline gelmiştir. Şehir planlaması süreçleri, kamu çıkarlarını gözetken birer araç olmaktan uzaklaşarak, piyasa taleplerine yanıt veren ve sermaye birikimini artırmayı amaçlayan stratejiler doğrultusunda yürütülen bir yapıya dönüşmüştür. Bu durum, kentlerde mekânsal adaletsizliklerin artmasına, toplumsal dışlanmanın derinleşmesine ve yoksul kesimlerin şehir dışına itilmesine yol açmıştır (Smith, 2002).

NEOLİBERALİZM SÜRECİNDE EKOLOJİK PLANLAMANIN DEĞİŞİM DEĞERİ ÇERÇEVESİNDE ŞEKİLLENMESİ

3.1 Ekolojik Yaklaşım ve Ekolojik Planlamanın Gelişmesi

Planlamanın neoliberalizasyonu doğa üzerindeki baskıları arttırmış, bu da ekolojik yaklaşımın gelişiminin önünü açmıştır. Neoliberalizmin doğa üzerindeki etkilerinin belirginleşmesiyle, hem planlamanın hem de doğanın piyasa süreçlerine tabi tutulması ve bu süreçlerin çevresel dönüşümleri şekillendirmesi, ekolojik planlamanın ortaya çıkışını ve gelişimini de derinden etkilemiştir. Doğanın sermaye birikimi ve piyasa mekanizmaları doğrultusunda metalaşması, doğayı korumak ve sürdürülebilirlik ilkeleriyle yeniden düzenlemek amacıyla geliştirilen ekolojik yaklaşımların piyasa temelli yaklaşımlarla uyumlu hale gelmesine neden olmuştur.

3.1.1 Ekolojik Yaklaşım, Ekolojik Planlama ve Sürdürülebilir Kentleşme

Sürdürülebilirlik olgusunun akademik alanda ilk ortaya çıkışı 19. yüzyılda gerçekleştirmişti. Arthur Young'un 1804 yılında yazmış olduğu "General View of Agriculture of Hertfordshire" isimli kitapta, tarım ile sürdürülebilirliğin ilişkisi ortaya konarak tarımsal üretimin sürdürülebilirliğine vurgu yapılmıştır (Bozdoğan 2004). Sürdürülebilir gelişme anlayışının ortaya çıkışındaki temel arayış, kentler değil; ekonomik ve teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan çevresel sorunları azaltabilme ve ekosistem korunması olmuştur. Ancak sürdürülebilir gelişmenin öğeleri çevresel, politik, sosyal, ekonomik, demografik, yönetsel ve kültürel amaçlar, sürdürülebilir kentleşme kavramının da bir parçası olarak ele alınmaktadır (Satterthwaite, 1997).

Neoliberal doğa anlayışından türeyen ‘sürdürülebilir kalkınma’ kavramı, doğa ile kalkınma arasında uyumlu ve ayrılmaz bir bağ olduğu fikrine dayanmaktadır (Yıkılmaz, 2004). Bu yaklaşıma göre, doğadan veya kalkınmadan taviz vermeden her ikisini birlikte gerçekleştirmek, ekolojik krizleri aşmanın bir yolu olarak sunulmaktadır (Hernandez Mora ve Moral, 2015). Doğa dostu teknolojilerle yeni sektörlerin yaratılmasıyla ekolojiyle uyumlu bir büyüme sağlanabileceği öne sürölmektedir. Ancak, Foster’ın (2012) eleştirisine göre, sürdürülebilir kalkınma ve reformist çevre koruma yaklaşımları, aslında “gezegensel bir yıkımdan kâr elde etmeye yönelik yenilenmiş bir strateji”dir. Eleştirel bir bakış açısıyla ve radikal ekolojik düşünce doğrultusunda, ekolojik akıl ile ekonomik akıl temelde birbirine zıt perspektifler sunmaktadır. Gorz’un (1993) bu durumu açıklayan ifadesi ise şöyledir:

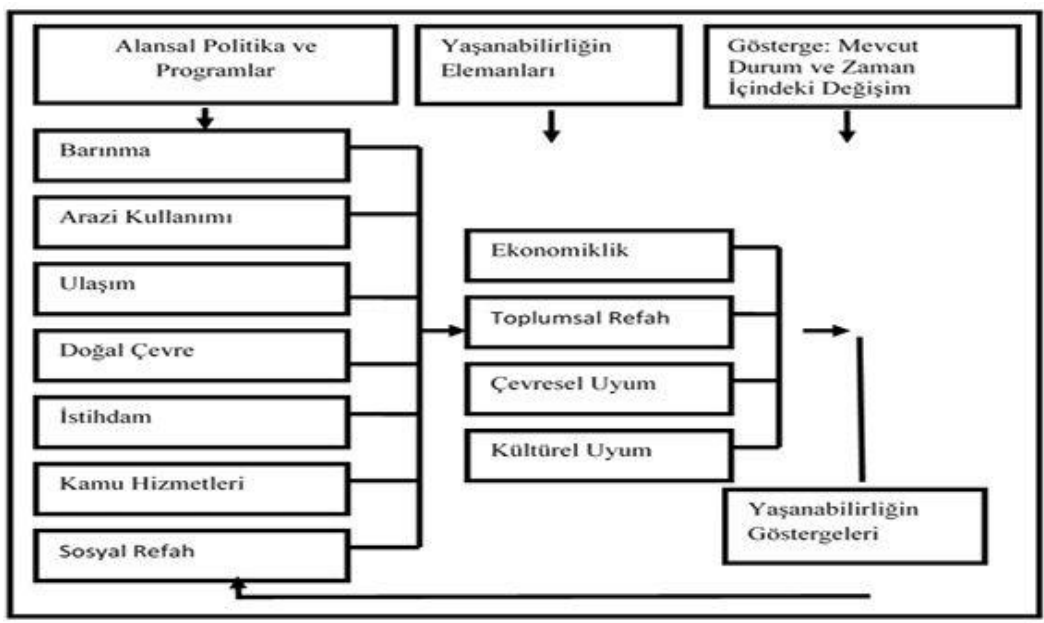
“Ekolojik rasyonalite, mümkün olduğunca az kullanım değeri olan ve yüksek dayanıklılığa sahip ürünlerle, asgari emek, sermaye ve doğal kaynakla maddi ihtiyaçları en iyi şekilde karşılamayı hedefler. Buna karşılık, azami ekonomik verimlilik arayışı, mümkün olan en yüksek kârla azami üretimi ve tüketimi artırmayı gerektirir; bu da tüketimin ve ihtiyaçların maksimize edilmesini zorunlu kılar.”

Ekosistem kavramının toplum, ekonomi ve çevreyi birbirleriyle ilişkili bir biçimde kapsamasından dolayı bir alanda verilen kararlar diğerlerini de etkilemektedir. Bu sebeple kentsel çevresel sorunları etkin bir şekilde ele alış, insan faaliyetlerini düzenleme konusunda bütöncöl bir ekolojik yaklaşımı gerektirmektedir. Bunlara 13 bağlı olarak ekolojik yaklaşımın temel nitelikleri şu şekilde ifade edilebilir (Koç, 1994):

- Ekolojik yaklaşım, bütün sistemi kapsar.
- Ekosistemin (su, hava, toprak, canlı organizmalar gibi) bileşenleri arasındaki ilişkiler önem taşır. Bileşenler arasındaki iç ilişkilere odaklanır.
- Çevrenin; doğal, ekonomik, toplumsal, fiziksel ve kültürel çevreler olmak üzere geniş bir tanımını kullanır.

- İnsan eylemlerine sınırlamalar getirilmesi bağlamında esneklik, taşıma kapasitesi ve sürdürülebilirlik kavramlarını kapsar.
- Ekosistemin doğasını ve dinamik yapısını kabul eder.
- Canlı türlerinin ve gelecek kuşakların önemini vurgular.
- Yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası bütün çalışma düzeylerini kapsar.
- Yönetsel sınırları değil doğal coğrafi sınırlara dayanır. (havza sınırı vb.)
- Doğal, toplumsal ve ekonomik sistemlerle uyumlu olan; kalite, bütünlük, refah ve insanlık onuru ile ölçülen bir “etik değer”e dayanır.

Sürdürülebilir kentleşmenin ana unsurları şu şekilde özetlenebilir:

Şekil 3.1 Sürdürülebilir kentsel gelişmenin ana unsurları (Maclaren 1996, s. 196).

Görüldüğü gibi, Şekil 3.1’de sürdürülebilir kentleşme kavramı, sürdürülebilir gelişme olgusunun öncelikle çevre olmak üzere ekonomi, politika, toplumsal yaşam ve benzeri düzlemlerde yaygınlaşmasıyla doğmuştur; bu da çevre, ekonomi, politika, toplumsal yaşam ve benzeri alanlarda alınan kararlarda ve uygulamalarda temel prensip olarak kabul edilmesiyle paraleldir (Karakurt Tosun, 2017).

Ekonomik perspektifin temelinde tüketim ve ihtiyaçların maksimum seviyeye çıkarılması yer almakta olup, bu durum ekolojik açıdan sürdürülebilirliğe ters düşmekte; kaynakların tükenmesi ve ekolojik sistemin zarar görmesi şeklinde algılanmaktadır. Bu yaklaşım, neoliberalizmin ekonomi ve ekoloji arasında bir

denge kurulabileceği ve böylelikle doğayla uyumlu bir kalkınma modeli oluşturulabileceği yönündeki iddiasını temelden sarsmaktadır. Otuz yılı aşkın bir süredir uygulanan sürdürülebilir kalkınma politikalarına rağmen ekolojik sorunların giderek artması, bu politikanın doğayı koruma konusundaki yetersizliğini gözler önüne sermektedir (Görmez, 2007). Bu gerçeklik, zamanla neoliberal doğa anlayışına yönelik eleştirileri güçlendirmiş ve sürdürülebilirlik adı altında yürütülen teknolojik ve ekonomik girişimlerin aslında kapitalizmin yeni krizine bir yanıt, başka bir deyişle yeni pazar arayışının bir yansıması olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir (Kavuncu, 2017).

3.1.2 Ekolojik Planlama ve Ekolojik Planlama Politikaları

Ekolojik planlama, sürdürülebilir bir yaşamı hedefleyerek toplumların ihtiyaçlarını doğal ekosistemlerin dengesini bozmadan karşılamayı amaçlayan bir yaklaşım olarak sunulmaktadır. Ekolojik planlama, kentsel gelişmeyi ekonomik, sosyal, çevresel ve fiziki boyutlarıyla ele alarak bunlar arasındaki etkileşimleri vurgulamakta; bu sayede sosyal, ekonomik ve ekolojik sistemin bütünleştirilmesiyle sürdürülebilir kentlerin oluşturulabileceği iddia edilmektedir. Ancak, bu bütünleştirici yaklaşıma rağmen, sosyal ve ekonomik çıkarlar ile ekolojik hedefler arasındaki çıkar çatışmaları göz ardı edilmektedir. Kentsel planlamanın, sürdürülebilirliğin çevresel hedeflerini karşılamak adına yerel iklimi, ekosistemleri, materyalleri, enerji, su ve kaynak akışlarını yansıtmaları gerektiği belirtilirken (TBB, 2017), bu söylem ekolojik hedeflerin ekonomik baskılar karşısında ne kadar sürdürülebilir olduğu sorusunu gündeme getirmektedir.

Ekolojik planlama kent planlamasının genel bir parçası olarak değerlendirilmektedir. “Kentsel gelişmenin sürdürülebilirliği için, kentsel etkinliklerin çevresel ilkelere uygun olarak gerçekleştirilmesi” düşüncesi iki boyutta ele alınmaktadır: İlk olarak, kentsel alanların rant elde etmek amacıyla parçalanmasının engellenmesi, ekolojik alanların, tarım arazilerinin, yeşil alanların, tarihsel ve kültürel varlıkların korumasını öngörmektedir. İkinci olarak, kentleşme sürecinde marjinalleşmiş kırsal kesimlerin koşullarının iyileştirilmesi ve kentleşmeye entegrasyonu hedeflenmektedir (Özcan, 2007). Bu hedef her ne kadar sosyal adaleti sağlama açısından önemli olsa da, bu entegrasyonun çevresel

sürdürülebilirlik ile nasıl uyum sağlayacağı ve ekonomik kısıtlamalar altında nasıl uygulanabileceği sorgulanmalıdır (Burkett, 2004).

3.1.2.1 Ekolojik Planlama Politikaları

Ekolojik planlama; hâkim tüketici toplumlarla ve daha da zenginleşecek kentlerin mevcuttaki ve gelecekteki yaşayanlarının beklentileriyle zıt bir kentsel gelişimi gerektirmektedir (Yigitcanlar vd., 2014). Dolayısıyla eko-kentler güçlü bir politik iradeye sahip olmalı ve yaşam doğa ile iç içe, ayrıcalıklı ve yaşanılır bir yerleşme olmalıdır. (TBB, 2017).

Gaffron P, Huismans G. Skala F.'in (2005) makalesine referansla ekolojik planlamanın hedeflerinin belirlenmesi için çeşitli sektörlerle odaklanıp desteklenmesi gerekmektedir. Bu hedeflerin pek çoğu, kentsel planlama karakterlerini en üst seviyeye çıkarmak veya en aza indirmek için formüle edilmelidir. Bir şeyi en aza indirmek (enerji tüketimi veya arazi kullanımı vb.), o değeri % 0'a indirmek anlamına değil, tüm ilgili hedefleri göz önünde bulunduran optimum bir asgari düzeye ulaşmak anlamına gelmektedir. Benzer biçimde, bir değeri en üst seviyeye çıkarmak (doğal kaynaklara saygıyı arttırmak vb.), maksimum düzeye ulaşmak için optimum bir aralığı elde etmek anlamına gelmektedir.

Ekolojik planlama hedeflerinin en iyi şekilde uygulanması için iklim, kültür, çevre sorunları gibi yerel koşullar dikkate alınarak her bir geliştirme projesi için planlama çözümlerini ayrı ayrı belirlemek gerekmektedir (Aydın, 2010).

Ekolojik planlama alanında 1990 yılından itibaren dünyanın çeşitli kentlerinde düzenlenen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansları (COP), Habitat Konferansları, Rio Zirvesi (1992) ve Rio+20 gibi konferanslar sonucu ortaya çıkan raporlara göre ekolojik planlama ilkeleri şu şekilde tanımlanmaktadır:

- Kullanımı önceliklendiren; aktarma noktalarının ve ulaşım altyapısının yakın olacak bir şekilde yeşil, çeşitlilik içeren, güvenli ve karma kullanımlı alanlar oluşturmak için tekrar gözden geçirmek;
- Yerel tarımı ve kentsel yeşillendirme projelerini desteklemek; atık geri dönüşümünü, uygun ve yenilikçi teknoloji kullanımını teşvik ederek; kaynakları korumak ve kirliliği azaltmak;

- Güvenli, kullanışlı ve ekonomik, sosyo-kültürel anlamda karma kullanımlı konut alanları oluşturmak; toplumdan dışlanan bireyler için sosyal adaleti sağlamak;
- Kirletici tehlikeli atık oluşturan madde kullanımını engellemek için ekolojik ekonomik aktivitelere destek vermek amacıyla yeni iş alanları oluşturmak;
- Yerel ve bölgesel doğal çevreye ilgili farkındalığı arttırmak için eğitim projeleri ve aktivistler ile toplumda ekolojik sürdürülebilirlik hakkında bilinç oluşturmak;
- Yaya ve bisiklet akslarını önceleyen, toplu taşımayı destekleyen ve ulaşım erişebilirliğe odaklanan ulaşım öncelikleri oluşturarak zarar görmüş doğal ve kentsel çevreleri rehabilite etmek şeklinde sıralanmıştır (Aydın, 2010).

Kentsel sorunların küresel bir düzeye ulaşması ve kent kimliği, yeşil alanlar ve ekosistemlerin neoliberal piyasa baskısıyla karşı karşıya kalması, çözüm arayışlarını hızlandırmıştır. Bu çerçevede ortaya çıkan “kentsel dönüşüm” kavramı, şehirlerin yenilenmesi ve iyileştirilmesi amacıyla gündeme getirilse de, bu dönüşüm projeleri ekolojik yaklaşımlar yerine çoğunlukla ekonomik kâr ve sermaye birikimi odaklıdır. Ekolojik planlama perspektifinden bakıldığında, kentsel dönüşüm projelerinin kentin doğal ve kültürel peyzajları arasında bir denge kurmayı hedeflemesi gerekmektedir. Ancak, sermaye odaklı neoliberal politikalar, dönüşüm süreçlerinde doğanın metalaştırılmasına yol açmakta ve ekolojik kaygıları ikinci plana itmektedir.

Özellikle gelişmiş ülkelerde kentsel dönüşüm projeleri stratejik gelişme planları doğrultusunda bütüncül yaklaşımla ele alınırken, sermayenin egemen olduğu neoliberal politikaların baskın olduğu ülkelerde peyzaj sistemlerine duyarsız, plansız ve sağlıksız kentleşme sorunları artmaktadır. Türkiye de bu bağlamda, kentsel dönüşüm projelerinin rant odaklı ve yapı ölçeğinde ele alınması nedeniyle ekolojik duyarlılıktan uzaklaşan ülkelere biridir (Korkut vd., 2017). Bu gayrimenkul odaklı yaklaşımlar, topoğrafik yapı, doğal süreçler ve kentin bütünsel ekosistemini göz ardı ederek, kentsel dönüşümü doğal sistemlerin sömürüsüne dayalı bir piyasa pratiğine dönüştürmektedir. Sonuç olarak, neoliberal değer mekanizmasının egemenliği altında gerçekleşen bu dönüşümler, ekolojik planlamanın temel ilkelerine aykırı bir şekilde ilerlemektedir.

Kentsel dönüşüm projelerinin ekolojik bir yaklaşımla sürdürülebilmesi ve sermayenin baskısından korunabilmesi için dönüşüm süreçlerinin kapsamlı bir ana plan (master plan) dahilinde ve aşamalı olarak yürütülmesi gereklidir. Bu tür bir plan, kentin açık ve yeşil alanlarını, ekolojik öncelikli bölgelerini, koruma alanlarını, su yüzeylerini ve tarım alanlarını birbirine bağlı bir ekolojik sistem olarak ele almalı ve planlamalıdır (Çabuk vd., 2013). Bu yaklaşım, kentteki doğal kaynakların yalnızca ekonomik değer olarak değil, ekosistemin bir parçası olarak korunmasını hedefler.

Ekolojik duyarlı kentsel dönüşüm uygulamalarında, yapı tasarımı ve fiziksel kalitenin iyileştirilmesi için mikroklimatik veriler (gün ışığı, sıcaklık, rüzgar vb.) dikkate alınmalı ve enerji tasarrufunu teşvik eden tasarımlar benimsenmelidir. Ayrıca, neoliberal politikaların doğayı sermaye birikimine tabi kılan mantığına karşı çıkarak, kentsel ısı adası etkisini azaltacak geçirgen yüzeylerin kullanımı, iklim ve doğal çevreyle uyumlu yapı malzemelerinin tercih edilmesi, sürdürülebilirlik ve geri dönüşüm prensiplerinin hayata geçirilmesi, ekolojik dönüşümün gerçekleşmesi için kritik birer adımdır (Korkut, 2017). Bu bağlamda, neoliberalizmin piyasa odaklı değer mekanizmasına karşı doğayı ve kentsel yaşamı koruyan ekolojik planlama politikalarının etkin şekilde uygulanması, kentlerin gerçek anlamda sürdürülebilir bir dönüşüm sürecine girmesini sağlayacaktır.

Ekolojik planlama ve sürdürülebilir kalkınma kavramları, kapitalizmin genişleme eğilimiyle çevrenin korunması arasındaki denge arayışını temsil etmektedir. Sürdürülebilir kalkınmayı savunanlar, ekonomik liberalizmin temel ilkelerinden biri olan sınırsız sermaye birikimi ile çevresel sürdürülebilirliğin birbiriyle çelişmediğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre, piyasa mekanizmaları doğanın korunması ve yenilenmesi ile uyum içinde çalışabilir; bu da "sürdürülebilir kapitalizm" olarak adlandırılan ve mevcut ekonomik sistemin büyümeye devam etmesini mümkün kılan bir düzenin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Ekolojik Sosyalizm-Marksizm düşüncesini benimseyen düşünürler, ekolojik sorunların çözümünde kapitalist düzenle mücadele etmenin esas olduğuna dikkat çekmektedirler (Foster, 2012; Burkett, 2004; Kovel, 2017). Bu düşünceye göre, neoliberal doğa kavrayışı terk edilmedikçe ekolojik krizlere çözüm üretmek mümkün değildir. Çünkü kapitalizm, metalaşma ve sermaye birikimi üzerine

kurulu bir düzen olarak, doğayı ve ekosistemleri piyasa mantığına göre yeniden şekillendirir. Bu bağlamda piyasa güçlerinin sınırlandırılması, ekolojik planlamanın başarılı bir şekilde uygulanması için kritik bir adımdır. Metalaştırma süreci, piyasa koşulları altında doğanın değerini yalnızca ekonomik anlamda ele alarak ekolojik ve toplumsal sınırları zorlar; bu yüzden bu sürecin sınırlandırılması ekolojik bir dönüşümün vazgeçilmez bir parçasıdır (Gomez-Baggethun vd., 2020).

Dolayısıyla, ekolojik planlamanın temel ilkeleri, sürdürülebilir kalkınma ve doğanın korunması arasında kurulan hassas dengeyi korumaya çalışsa da, bu ilkelerin uygulanabilirliği neoliberalizmin dayattığı piyasa odaklı yaklaşımlarla çelişmektedir. Neoliberalizasyonun ekolojik planlama üzerindeki etkisi, doğanın metalaştırılmasının ekolojik sorunları derinleştirdiği gerçeğiyle ele alınmalı ve sürdürülebilir bir gelecek için piyasanın sınırlandırılmasına yönelik adımlar atılmalıdır.

3.2 Neoliberalizmin Ekolojik Yaklaşımlara Etkisi

Ekolojik planlamanın neoliberalizasyon süreci, kapitalist piyasa mekanizmalarının ekosistemlere ve doğal kaynaklara yönelik yaklaşımını yeniden şekillendirmiştir. Neoliberal ekonomi politikalarının doğaya ve ekolojik süreçlere dair bakış açısı, kullanım ve değişim değeri çelişkisi üzerinden derin bir dönüşüm yaşamıştır. Ekolojik planlama başlangıçta doğanın ve ekosistemlerin sürdürülebilir kullanımı ve korunması amacıyla tasarlanmış bir yaklaşım olarak öne çıkarken, neoliberal politikaların etkisiyle piyasa temelli bir forma bürünmeye başlamıştır. Bu dönüşümde, doğanın değişim değerine sahip bir meta olarak görülmesi, ekolojik varlıkların ekonomik kâr ve sermaye birikimi açısından değerlendirilmesine neden olmuştur.

Ekolojik planlama politikalarının neoliberal dönüşümü, sermaye birikimi ve piyasa temelli yaklaşımların ekolojik hedefler üzerinde nasıl etkili olduğunu gösterirken, aynı zamanda doğanın korunması ve sürdürülebilirliği konularında yeni tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu dönüşümün ardından gelen sermaye birikimine hizmet eden ekolojik planlama uygulamaları, piyasa temelli yaklaşımlar ve yeşil ekonomi perspektiflerinin ele alınması, ekolojik planlamanın

neoliberalizasyonunun ekosistemler ve doğal kaynaklar üzerindeki etkilerini daha net bir şekilde ortaya koyacaktır.

3.2.1 Sermaye Birikimine Hizmet Eden Ekolojik Uygulamalar

Neoliberal dönüşüm sürecinde sermaye ve devletin ekolojik kaynaklar üzerindeki rolü değişmiş, sermayenin birikimini hızlandırmaya yönelik politikalar ekolojik planlamayı piyasa odaklı bir biçime dönüştürmüştür. Ekolojik planlamanın temel amacı, neoliberal politikalar çerçevesinde ekonomik büyümenin ve sermaye birikiminin önündeki engelleri kaldırmak olmuştur. Bu çerçevede devlet, doğal kaynakların korunması yerine sermayeye alan açmayı ve ekolojik varlıkların piyasa ilişkilerine dahil edilmesini hedeflemiştir (Çoban, 2024). Neoliberal politikaların temel prensibi, doğal kaynakların piyasa mekanizmaları çerçevesinde değerlendirilmesini ve sermaye birikimi süreçlerine entegre edilmesini öngörmektedir (Harvey, 2005). Türkiye’de de bu bağlamda ekolojik planlama, kamu kontrolündeki doğal kaynakların özelleştirilmesine, çevresel düzenlemelerin esnetilmesine ve sermaye tarafından kârlı şekilde kullanılmasına olanak sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılmıştır (Çoban, 2024). Özellikle, orman alanları, tarım arazileri, su kaynakları ve koruma alanları gibi ekolojik varlıklar, neoliberal planlama uygulamaları aracılığıyla sermaye birikiminin birer nesnesi haline getirilmiştir (Castree, 2010).

Bu tür uygulamaların sermaye birikimine hizmet etmesinin arkasında, devletin çevresel düzenlemelerdeki rolünün azalması ve özel sektörün bu alandaki hâkimiyetinin artması yatmaktadır (Çoban, 2024). Neoliberalizmin temel ilkeleri doğrultusunda, doğal kaynakların korunmasına yönelik kamu politikaları sermaye birikiminin gerekliliklerine göre şekillendirilmiş, ekolojik varlıklar sermayenin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir (Castree, 2008).

Bu doğrultuda, ekolojik uygulama süreçlerinin sermaye birikimine hizmet edebilmesi üç temel mekanizmaya dayanmaktadır. Birincisi, doğal kaynakların özelleştirilmesi ve bu kaynakların özel mülkiyet kapsamında sermaye birikiminin hızlandırılmasına olanak sağlamasıdır (Çoban, 2024). İkincisi, piyasa odaklı düzenlemeler aracılığıyla doğal kaynakların ticarileştirilmesi ve ekolojik varlıkların kârlı hale getirilmesidir (Harvey, 2005). Üçüncü olarak ise, devletin bu süreçte bir

düzenleyici olmaktan ziyade sermaye birikimini kolaylaştırıcı bir aktör olarak hareket etmesidir (Castree, 2010). Bu dönüşüm, ekolojik uygulamaların sermaye birikimine hizmet eden bir araç olarak konumlandırılabilme riskini arttırmış ve doğanın ekonomik çıkarlar doğrultusunda ticarileştirilmesine katkı sağlamıştır.

Kapitalist mantık çerçevesinde, doğanın unsurlarına maddi bir değer atandığı takdirde, bu unsurların kullanımının daha etkin ve verimli olmasının yolları aranmaktadır. Neoliberal doğa kavrayışına göre, serbest piyasa çevrecileri bu yaklaşımı "ekolojik sorunlara çözüm" olarak sunarken, aslında doğanın metalaştırılması için bir gerekçelendirme zemini hazırlamaktadırlar (Foster, 2012). Eko-tek kent gibi teknolojik yenilikler ve piyasa düzenlemeleriyle, doğanın unsurlarının daha verimli kullanılacağı, birim ekonomik çıktı başına doğal kaynak kullanımının azalacağı iddia edilmektedir.

Bu iddia, ekolojik uygulamaların da piyasa mekanizmasına entegre edilmesini ve doğal kaynakların parasal değer üzerinden hesaplanmasını önermektedir; yani insanların ekolojik etkilerinin maliyetini üstlenmesiyle, doğaya verilen zararın azalabileceğini savunmaktadır. Bu anlayışa göre, doğal kaynaklar metalaştırıldığı takdirde daha az tüketilecek, daha az kirlenecek ve bu yolla ekolojik tahribatın azaltılması sağlanacaktır. Ancak ekolojik planlamanın bu biçimde sermayeye tabi kılınması, doğanın korunmasını gerçekten mümkün kılmak yerine, doğanın sermaye tarafından kullanılabilir bir araç olarak değerlendirilmesini pekiştirmektedir.

3.2.2 Ekolojik-Piyasa Temelli Yaklaşımlar

Ekolojik ve piyasa temelli yaklaşımlar, doğanın ve ekolojik sistemlerin piyasa kurallarına göre yönetildiği, doğrudan sermaye birikimi hedefleyen stratejilerle şekillenmektedir. Bu tür yaklaşımlar, çevresel sorunların çözümünü pazar mekanizmaları ve teknik çözümler aracılığıyla ele almaktadır. Ancak bu çözüm önerileri, genellikle ekosistemlerin korunmasından ziyade, ekonomik çıkarların korunması ve sürdürülebilir büyümenin sağlanmasına yönelik olmaktadır. David Harvey (1996)'e göre, piyasa temelli çözümler, doğanın sermaye döngüleri içerisinde işlev görmesi gerektiği varsayımı üzerine kurulmakta ve bu da ekolojik planlama sürecini büyük ölçüde etkilemektedir.

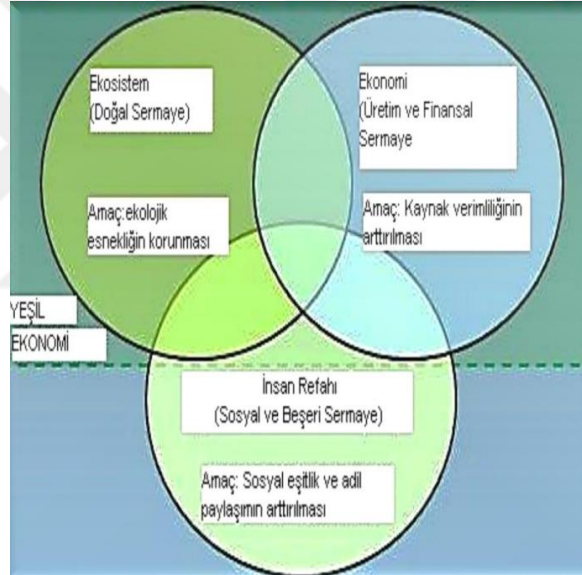
Bu yaklaşımlar, genellikle "yeşil ekonomi" ve "sürdürülebilir kalkınma" gibi kavramlar altında sunulmaktadır. Bu tür kavramlar, çevresel sürdürülebilirlik ile ekonomik büyüme arasındaki dengeyi kurmaya çalışırken, doğanın metalaşmasına ve piyasa mekanizmalarına bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Piyasa temelli çözümler, karbon ticareti, enerji verimliliği projeleri ve yeşil teknolojiler gibi stratejilerle, çevresel sorunları sermaye birikimine katkı sağlayacak biçimde yeniden şekillendirmektedir. Harriet Bulkeley ve Michelle Betsill (2006), iklim değişikliğiyle mücadelede şehirlerin karbon ticareti ve piyasa temelli sürdürülebilirlik projeleri aracılığıyla nasıl yönlendirildiğini ve bu projelerin sermaye piyasalarına nasıl entegre edildiğini incelemiştir. Bulkeley ve Betsill, bu yaklaşımların şehirlerin çevresel ayak izini küçültmekten çok, küresel sermaye akışlarına hizmet ettiğini ve çevresel adaleti göz ardı ettiğini belirtmiştir.

Bu piyasa temelli çözümlerin bir diğer boyutu, doğal kaynakların özelleştirilmesi ve yönetilmesidir. Doğal kaynaklar, su, enerji, ormanlar gibi unsurlar, piyasa güçleri tarafından yönetildiğinde, bu kaynaklara erişim hakkı adaletsiz bir biçimde dağıtılmaktadır. Su kaynaklarının özelleştirilmesi, bu durumun en belirgin örneğidir. Swyngedouw (2004), suyun metalaşması sürecinin, kentsel alanlarda suya erişim hakkını sınırladığını ve su kaynaklarını piyasa mekanizmalarına teslim ederek ekolojik ve sosyal dengesizlikleri artırdığını savunmaktadır. Bu bağlamda su, ekosistemlerin sürdürülebilirliğini destekleyecek bir kaynak olmaktan çıkıp, ekonomik bir meta haline gelmiştir.

Teknolojik çözümler de piyasa temelli yaklaşımların merkezinde yer almakta; ekolojik sorunları çözmek için geliştirilen yeşil teknolojiler, sürdürülebilirlik adı altında piyasa döngülerine eklemlenmektedir. Ancak Murray Bookchin (1992), bu tür teknolojilerin sadece çevresel sorunların semptomlarını hafiflettiğini, kökenine inen bir çözüm sunmadığını; yeşil teknolojilerin ekosistemleri korumaktan çok, sermaye birikimini desteklemek için tasarlandığını belirtmektedir. Bu uygulamalar, çevre korumayı ekonomik teşvikler yoluyla sağlamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşıma göre, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, piyasa dinamikleriyle uyumlu hale getirilerek teşvik edilebilmektedir (Barton vd., 2003).

3.2.3 Yeşil Ekonomi ve Sürdürülebilir Kalkınma: Sermaye Odaklı Çözümlerin Limiti

Yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınma ile bağlantılı olarak çevresel risklerin azaltılması ve sosyal refahın artırılması hedeflerini benimserken, ekolojik yaklaşımlar açısından da önemli bir kavram olarak öne çıkmaktadır (Satır Reyhan, 2014). Ekolojik planlama ise bahsedildiği üzere özünde doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir bir biçimde kullanılması ile çevresel ve sosyal dengeyi gözeten bir yaklaşım sunmaktadır. Bu yaklaşım, yeşil ekonominin sermaye odaklı çözümlerinin ekolojik planlama bağlamında ne ölçüde sürdürülebilir olduğunu sorgulamak için de bir zemin oluşturmaktadır. Sermaye birikimine dayalı kalkınma modelleri, çevresel sürdürülebilirlik ve ekolojik dengeyi sağlama noktasında bazı sınırlılıklar içermektedir.

Şekil 3.2 Yeşil ekonominin odaklandığı alanlar (Europe Environment Agency, 2011).

Ekolojik planlama perspektifinden değerlendirildiğinde, yeşil ekonomi söyleminin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirme potansiyeli sınırlıdır. Çünkü yeşil ekonomi, ekonomik büyüme ve sermaye birikimi hedeflerini korurken, ekolojik dengeyi bu büyüme sürecine entegre etmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım, ekolojik kaynakların etkin ve sürdürülebilir kullanılmasını hedeflese de, sermaye birikimine dayalı bir kalkınma modelinde ekolojik kaynakların korunması ve

yenilenmesi çoğunlukla göz ardı edilmektedir (Harvey, 2005). Bu nedenle, sermaye odaklı çözümlerin çevresel riskleri azaltmadaki etkinliği, ekolojik planlama açısından tartışmalıdır.

Ekolojik planlamada yeşil ekonomi uygulamalarının önemli bir unsuru olan sürdürülebilir üretim ve tüketim, kaynakların verimli kullanılmasını ve doğal dengenin korunmasını hedeflemektedir. Bu yaklaşımla, üretim süreçlerinin çevresel etkilerinin azaltılması, enerji ve hammadde kullanımının optimize edilmesi ve ekosistem hizmetlerinin korunması sağlanmaya çalışılmaktadır (Satır Reyhan, 2014). Ancak, sermaye birikimine hizmet eden bu uygulamalar, doğanın korunması ve çevresel adalet gibi temel ilkeleri yalnızca ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği perspektifinde ele almaktadır. Ayrıca, yeşil ekonomi, kapitalizmin çevreye zarar veren doğasını maskeleyen bir ideolojik araç olarak da eleştirilmektedir. Ekolojik sorunların çözümünü piyasa mekanizmalarına bırakmak, çevreye dair sorunları yalnızca ekonomik bir perspektifle ele almak anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım, ekolojik krizin kökeninde yatan sistemsel sorunları gizleyerek, çevre sorunlarını finansallaştırılmış bir meta olarak görmeye devam etmektedir (Gülcan, 2016). Bu da ekosistemin ve doğanın metalaştırılmasına yol açarak, sürdürülebilirliği piyasa odaklı bir kâr stratejisi haline getirmektedir.

Bu bağlamda yeşil ekonominin sürdürülebilirliği sağlama hedefiyle ortaya çıkmasına karşın, piyasa temelli çözümlerin ekolojik sorunları derinleştirebileceğini ve çevresel adaleti sağlamakta yetersiz kalabileceğini vurgulamaktadır. Bu da yeşil ekonomiyi, kapitalizmin kâr odaklı doğası ve çevresel sürdürülebilirlik arasındaki çelişkileri ortadan kaldırmak yerine bu çelişkileri yeniden üreten bir mekanizma haline getirmektedir. Sermaye birikimine dayalı yeşil ekonomi çözümleri, ekolojik planlama açısından sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada belirli sınırlılıklar barındırmaktadır. Bu çözümler, çevresel korumayı ve ekolojik dengeyi sağlamak yerine, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme hedeflerine odaklanmakta, bu da ekolojik planlamanın temel ilkeleriyle uyumsuzluk yaratmaktadır. Ekolojik planlamanın yeşil ekonomi uygulamalarına yön verebilmesi için, çevresel sürdürülebilirliğin ekonomik büyüme hedeflerine tercih edilmesi ve ekosistemlerin korunmasının birincil öncelik haline getirilmesi gerekmektedir (Harvey, 2005; Satır Reyhan, 2014).

3.3 Ekolojik Planlamada Büyüme Sonrası Yaklaşımı ve Ekonomik Dönüşüm

Büyüme sonrası yaklaşımlar, mevcut ekonomik paradigmaların dışına çıkmayı ve sürdürülebilir bir gelecek için yeni bir sosyal ve ekolojik düzen arayışını hedeflemektedir. Ekolojik planlamanın bu büyüme-sonrası dönüşümü, kapitalizmin ve neoliberalizmin büyüme zorunluluğundan koparak, sürdürülebilirlik ve adalet temelli bir yaklaşımın benimsenmesini gerektirmektedir. Bu noktada, “ekonomik büyüme olmadan refah ve sürdürülebilir kalkınma mümkün müdür?” sorusu hem teorik hem de pratik anlamda önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Bu bölümde, büyüme sonrası yaklaşımın ekolojik planlamaya getirebileceği yeni perspektifler, sürdürülebilir kalkınmanın eleştirisi üzerinden ele alınacak ve ekonomik dönüşümün yolları tartışılacaktır.

Kapitalizmin durmaksızın büyüme arayışının alternatifsiz olduğu; ekonomik genişlemenin refaha ulaşmak için tek "gerçek" yol olduğu ve neoliberal siyasi ideolojinin özgürlüğün en güvenilir teminatı olduğu iddia edilmektedir. Bu varsayımlar, gerçeklik olarak kabul edilerek sosyal hayal gücümüzü o kadar kuşatmıştır ki, kapitalizmin ve neoliberalizmin sona ermesini hayal etmektense dünyanın sonunu düşünmek daha kolay hale gelmiştir. Bu bağlamda, herhangi bir karşıt görüş, “delilerin, idealistlerin ve devrimcilerin bir eylemi olarak” nitelendirilmektedir (Jackson, 2009, s. 14). Bu nedenle, Latouche (2009, s. 95), sosyal ve ekolojik sorunlara yönelik herhangi bir çözümün, “hayal gücünün sömürsüzleştirilmesi” ile başlaması gerektiğini savunmaktadır.

Plancıların, şehirlerin yatırım çekme kabiliyetini artırmak amacıyla geliştirdiği ve seferber ettiği birçok araç bulunmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi ekolojik planlamanın da bu anlamda bir araç olmanın ötesine geçemediği durumlar mevcuttur. Özel sektörün kâr arayışlarını teşvik edilmiş, şehir yönetiminin her sektöründe özel sektör öncülüğünde deneyimleri desteklenmiştir. Birçok ülkede kamu yönetimleri, büyük ölçekli kamu yatırımları ile şehir markalaşması, altyapı planlaması, kültürel tesisler ve ekosistem hizmetleri gibi alanlarda özel girişimi proaktif bir şekilde desteklemiştir. Bu gelişmeler, planlamanın uzun süredir 'büyüme yönetimi' pratiği olarak kavramsallaştırılmasına dayanmaktadır (Grant,

2017). Bugün büyüme ve planlama arasındaki bağlantı o kadar güçlüdür ki, plancılar, hükümetlerin ve onların temsil ettikleri toplulukların kentsel refahın olmazsa olmaz koşulu olarak ekonomik büyümeyi sorgulamaları neredeyse imkânsız hale gelmiştir (Savini, 2022).

Planlamanın neoliberalizasyonu çerçevesinde, piyasa odaklı büyüme mantığı şehirlerin mekânsal ve çevresel gelişimini şekillendirmiştir. Bu bağlamda planlama, ekonomik büyüme hedeflerine bağlı olarak kentsel mekânları sermaye yatırımları için cazip hale getirme ve sürdürülebilirlik söylemiyle sosyo-ekolojik sorunlara yüzeysel çözümler üretme eğiliminde olmuştur. Bu neoliberal büyüme paradigmasının planlamadan ayrıştırılması ise günümüzün temel zorluklarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Neoliberal politikalarla biçimlenen sosyal-demokrat kamusal planlama pratikleri, kentsel büyümeden elde edilen ekonomik kazançları yeniden dağıtma konusunda bazı başarılarla sahip olsa da, bu paradigmanın, planlamanın sosyo-ekolojik sorunları ele alma kapasitesini sınırlandırdığı görülmektedir. Kentsel ekonomik büyüme, yoğun kentleşmenin yarattığı çevresel tahribat ve düşük gelirli grupların yaşam koşullarındaki bozulma ile doğrudan bağlantılıdır. Neoliberal planlama yaklaşımları, kentsel büyümenin çevresel etkilerini azaltmaya yönelik bazı girişimlerde bulunsa da, bu çabalar nihayetinde yeni ekonomik çıktılara bağlıdır ve böylelikle sorunun temel kaynağı olan büyüme mantığını sürdürmektedir (Xue, 2015).

Büyüme sonrası yaklaşımlar, bu kısır döngüyü kırmayı hedefleyerek planlamanın ekolojik sınırlar ve sosyal adaleti temel alan bir refah sistemi içinde rol oynamasını savunmaktadır. Ekonomik büyüme zorunluluğundan arındırılmış bir planlama modeli, sürdürülebilirlik ve toplumsal eşitlik ilkelerine dayalı yeni bir yaklaşımın kapılarını aralayacaktır. Planlamanın bu özgürleşmesine yönelik adımlar, büyüme sonrası teoriler ve pratikler ışığında incelenmelidir. kentsel alanların ekonomik yapıyı şekillendirmedeki merkezi rolü göz önüne alındığında, planlama araştırmalarının ve uygulamalarının da büyüme zorunluluğunu aşan yeni bir ekonomik mantığın geliştirilmesine katkı sunması gerekmektedir. Bu çerçevede, plancılar alternatif kentsel gelecekler sunan pratiklerden ve deneyimlerden benimseyerek, büyüme-sonrası bir kentsel dönüşüm mantığını hayata geçirmeleri önemlidir. Bu yeni mantık, gerçekçi ama aynı zamanda ütöpik bir kentsel refah

vizyonunu, büyüme-sonrası kentleşme ilkesi çerçevesinde ortaya koymalıdır. Aynı zamanda bu vizyon, sosyo-ekolojik refahı ekonomik büyüme zorunluluğundan bağımsız kılmalı ve planlama pratiklerinde sosyo-ekolojik adaleti merkezi bir konuma yerleştirmelidir (Savini, 2022).

Bu noktada, ekolojik planlamada büyüme-sonrası yaklaşımın içeriği ve kentsel alanların alternatif biçimde planlanmasına nasıl katkıda bulunabileceği önemli sorular olarak karşımıza çıkmaktadır. Planlamanın, büyüme mantığından uzaklaşarak sürdürülebilirlik ve sosyal adaletin önceliklerini belirleyen bir dönüşümü nasıl başarabileceği; alternatif ekonomik modellerin ekolojik sınırları gözetken ve toplumsal refahı ön plana çıkaran planlama pratiklerine nasıl entegre edilebileceği tartışılacaktır. Bu dönüşümün başarılı bir şekilde gerçekleşmesi, planlıların büyüme-sonrası bir kentsel mantığı, sadece teorik bir çerçeve olarak değil, aynı zamanda somut pratikler ve araçlarla destekleyerek hayata geçirmesine bağlıdır.

3.3.1 Büyüme Sonrası Planlama Anlayışı: Neoliberalizme Karşı Ekonomik Dönüşüm

Büyüme-sonrası (post-growth) yaklaşımlar, mevcut ekonomik paradigmalardan koparak, sürdürülebilirlik ve sosyal adalet temelli bir kentsel dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Kapitalizmin ve neoliberalizmin ekonomik büyüme zorunluluğu, şehirlerin mekânsal ve çevresel gelişimini derinden şekillendirmiş ve bu büyüme mantığından uzaklaşmak, planlamada köklü bir değişimi gerektirmiştir.

Post-Growth (büyüme sonrası) planlama yaklaşımının temel savı, ekonomiyi yönlendiren makroekonomik göstergelerin (GSYİH gibi) politikaların oluşturulmasında etkili olduğu ve bu göstergeler üzerinden ölçülebilen her şeyin sömürülmesini teşvik ettiğidir. Bu bakış açısına göre, kolektif sosyal ilişkilerin metalaştırılarak GSYİH'ye katkı sağlayacak hizmetlere dönüştürülmemesi bir “gelişmemişlik” işareti olarak kabul edilmekte; doğal alanların ekonomik üretime tam anlamıyla dâhil edilmemesi bir verimsizlik olarak görülmekte; ve sermayenin, kâr amacıyla küresel piyasalarda alınıp satılabilecek finansal ürünlere dönüştürülmemesi ise kaçırılmış bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bu döngüsel ve paradoksal düşünce biçimine göre, ekonomilerin büyümesi için daha

verimli olması gerekmekte, verimlilik ise metalaşma ile sağlanmakta ve metalaşma büyümenin kendisi olarak kabul edilmektedir. Bu inanış, politika yapıcıları eleştirel bir değerlendirme yapmaksızın sosyal ilişkileri, çevreyi ve ekonomiyi tehlikeye atan stratejileri teşvik etmeye yönlendirmiştir (Gwartney, 2008).

Bunun karşısında, alternatif sosyo-ekonomik düzenlemelerin bireyci materyalizmden uzaklaşarak dayanışmayı, anlamlı sosyal ilişkileri ve karşılıklılık ilkelerini teşvik etmesi arzu edilmektedir. Bu bağlamda, insan faaliyetlerinin çevresel zararlarını azaltmak ve kolektif kararları yalnızca az sayıda kişinin servet birikimine hizmet eden bir büyüme mantığından kurtarmak hedeflenmelidir (Cosme vd., 2017).

Bugün, toplumların karşı karşıya olduğu ana sınırlayıcı unsur, ekosistemlerden kaynakların çıkarılması ve bu kaynakların ihtiyaç ve arzular doğrultusunda işlenmesi değildir. Aksine, insanın kaynak çıkarımı ve çevreyi kirlletici faaliyetlerinin hız ve kapsamı nedeniyle, gezegenin kendini yenileyebilme kapasitesi kritik bir sınıra ulaşmıştır. Bu nedenle, büyüme sonrası yaklaşım, toplumsal ve çevresel sorunlara bütüncül ve birbiriyle uyumlu çözümler geliştirmeyi hedeflemektedir. Büyüme sonrası yaklaşımın değeri, sosyal ve ekolojik meseleleri birleştirme kabiliyetinde yatmaktadır. Bu düşünce, insan faaliyetlerinin, toplumların ekolojik metabolizmaları ile uyumlu şekilde düzenlenmesi gerektiğini savunurken, sosyal ve çevresel adaletin de gözetilmesini şart koşmaktadır. Bunun sağlanabilmesi için büyüme sınırını kabullenmek ve bunu kamu politikalarına dâhil etmek gerekmektedir. Dolayısıyla büyüme-sonrası düşüncenin temel zorluğu, toplumların ve mekânların işleyişine bir sınır duygusu getirmek ve bireylerin bu sınırlar içinde yaşayabilmesini sağlamaktır. Bu ise kaçınılmaz olarak planlamanın rolüne işaret etmektedir (Savini, 2022).

3.3.1.1 Büyüme Sonrası Planlama Teorileri ve Pratikleri

Büyüme-sonrası planlama aktivizmi, terim henüz kullanılmadan önce, havaalanlarının, otoyolların, endüstriyel gıda üretiminin ve agresif emlak gelişiminin genişlemesine karşı çıkan kentsel hareketler aracılığıyla ortaya çıkmıştır. 1970'ler ve 80'lerde neoliberal süreçte görülen bu büyüme sonrası kentsel aktivizm, bisiklet kullanımının teşvikinden işgal hareketlerine, yavaş gıda

retiminden sokak pazarlarına, kooperatiflerden kendi kendine yönetilen kamusal alanlara kadar çeşitli müdahale, strateji ve politikaları kapsamaktaydı. Bu hareketlerde ortaya çıkan büyüme-sonrası tahayyül, daha sonra kentlerin bireylerin zamanını yeniden sahiplenme ve dayanışma ve refah ilkelerine dayalı yeni yaşam biçimleri oluşturma potansiyelini vurgulayan bir dizi akademik çalışmada ele alınmıştır (Gorz, 1991).

Bu aktivizmin teorik ve pratik katkıları önemli olmakla birlikte, henüz büyüme-sonrası bir kentleşmenin ana hatlarını tam anlamıyla ortaya konulmamıştır. Büyüme sonrası bir ekonomiye geçişin başarılı olabilmesi, planlamanın desteğini gerektirmektedir. Sosyal, ekonomik ve ekolojik alanları derinlemesine etkileyen bir dönüşümün gerçekleşebilmesi için büyüme sonrası ilkelerin kentlerde öngörülmesi ve kurumsallaştırılması gerekmektedir. Bu tür yaklaşımların yokluğunda, büyüme-sonrası planlama pratiklerinin parçalı kalma ve ekonomik büyüme ideolojisine etkin bir alternatif oluşturamama riski bulunmaktadır (Alexander ve Gleeson, 2019).

Büyüme-sonrası planlama yaklaşımının başarılı olabilmesi için farklı alanlarda yeni modeller ve stratejiler geliştirilmelidir. Bunlar Savini (2002)'nin çalışmasına göre 6 başlıkta ele alınmaktadır:

- Barınma
- Hareketlilik
- Yönetişim
- Düzenleme
- Doğa ile İlişki

Barınma: Finansallaşmış kapitalizmin en önemli unsurlarından biri olan konut sektörü, büyüme-sonrası kentsel dönüşüm için büyük fırsatlar sunmaktadır. Bu yaklaşımda, bireysel konut sahipliği yerine ortak yaşam, kolektif mülkiyet ve ekolojik konut modelleri desteklenmektedir. Bu tür konut uygulamaları, kendine yetebilirliği, dayanışmayı ve ekolojik sürdürülebilirliği teşvik etmektedir. Kolektif konut projeleri, ekolojik uygulamaların yanı sıra gıda, atık ve enerji yönetimiyle topluluk demokrasisini de ele almaktadır (Chatterton, 2016).

Hareketlilik: Geleneksel ulaşım sistemlerinin genişlemesi, bireylerin daha fazla sosyal temas ve hizmete erişebilmesi varsayımına dayanırken, bu hareketlilik çevresel maliyetler yaratmaktadır. Büyüme sonrası yaklaşımda ise ulaşım sistemlerinin ekolojik sürdürülebilirlik ve insan sağlığına katkı sağlaması hedeflenmektedir. COVID-19'un hareketlilik üzerindeki etkileri incelenerek büyüme-sonrası bir yaklaşımın nasıl desteklenebileceği tartışılmaktadır (Savini, 2022).

Yönetişim: Büyüme-sonrası planlama, büyüme-sonrası kurumları gerektirmektedir. Planlamanın oluşturduğu kurumlar, hesap verebilirlik, şeffaflık ve esneklik konularında sınırlamalar taşımaktadır. Büyüme-sonrası düşüncede, yeni kooperatif yaşam biçimleri, devletin ve sosyo-kültürel köklerinin yeniden yapılanması olarak görülmektedir. Devletin demokratikleşmesi, ortak yaşam uygulamalarının güçlendirilmesini gerektirmektedir (Savini, 2022).

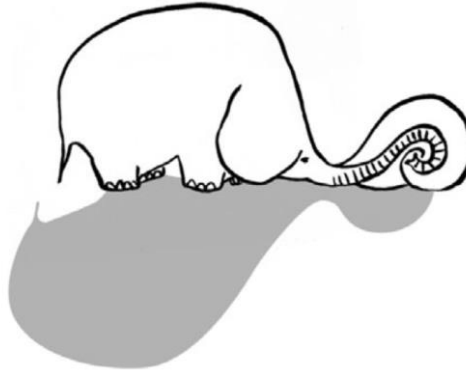
Düzenleme: Mekânsal gelişimi yönlendiren düzenleyici araçlar, büyüme-sonrası yaklaşımlarla yeniden değerlendirilmelidir. Bu araçlar, kamu ve özel alanlar arasındaki yasal sınırları aşan düzenlemeleri içermektedir. Büyüme-sonrası düzenleme örnekleri, mevcut düzenleyici araçların nasıl dönüştürülebileceğini ve büyüme-sonrası bir geçişi nasıl destekleyebileceğini göstermektedir (Kallis vd., 2020).

Doğa ile İlişki: Çağdaş kentler, doğayla antagonistik bir ilişki kurmakta ve tarım arazilerinin yok edilmesinden çevresel kaynakların tüketimine kadar çeşitli sorunlar yaratmaktadır. Büyüme-sonrası bir planlama yaklaşımı, kentsel alanların sosyo-ekolojik refahını ön planda tutmalı ve bölgesel tarım, döngüsel atık sistemleri gibi pratiklerle doğayla uyumlu bir ilişki kurmayı hedeflemelidir (Savini, 2022).

Bu yaklaşımlar ekolojik planlamanın büyüme-sonrası planlama ile entegrasyonu ile toplumsal ve çevresel sürdürülebilirliği ekonomik büyümenin merkezinden çıkararak daha adil, dayanışmacı ve ekolojik bir kentleşme vizyonunu hayata geçirme potansiyelini göstermektedir.

3.3.2 Küçülme Yaklaşımı ve Ekolojik Planlama Üzerindeki Rolü

Küçülme (degrowth) kavramı, öncelikli olarak büyüme fikrine yönelik bir eleştiriyi ifade etmektedir. Bu yaklaşım, kamu tartışmalarının ekonomizm dilinden arındırılmasını ve ekonomik büyümenin toplumsal bir hedef olmaktan çıkarılmasını savunmaktadır. Ekolojik iktisatçılar, küçülmeyi üretim ve tüketimin adil bir şekilde azaltılması ve toplumların enerji ve hammaddeleri daha az tüketmesini sağlayacak bir süreç olarak tanımlamaktadırlar (Schneider vd., 2010). Ancak Kallis, Demaria ve D'Alise'nin (2015) küçülme perspektifi biraz daha farklıdır. Küçülme, sadece daha küçük bir metabolizmaya sahip bir toplumu değil, aynı zamanda bu metabolizmanın farklı bir yapıya sahip olduğu ve yeni işlevlere hizmet ettiği bir toplumu işaret etmektedir. Küçülme, aynı şeyin daha azını yapmak anlamına gelmemektedir. Buradaki temel amaç, büyük bir fili daha zayıf hale getirmek değil, onu bir salyangoza dönüştürmektir. Küçülme toplumu, her şeyin farklı olduğu bir toplumdur: farklı faaliyetler, farklı enerji biçimleri ve kullanımları, farklı ilişkiler, farklı cinsiyet rolleri, ücretli ve ücretsiz iş arasındaki zamanın farklı dağılımı ve insan dışı dünya ile farklı ilişkileri içermektedir.

Şekil 3.3 Fil ve salyangoz

Küçülme, çeşitli fikirleri, kavramları ve önerileri bir araya getiren bir çerçeve sunmaktadır (Demaria vd., 2013). Ancak bu çerçevede bazı temel noktalar öne çıkmaktadır. İlki büyüme eleştirisidir, ardından büyümeyi zorunlu kılan ve sürdüren bir toplumsal sistem olan kapitalizmin eleştirisi gelmektedir. Küçülme literatüründe iki önemli eleştiri daha öne çıkmaktadır Bunlar Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) eleştirisi ve toplumsal ürünler ile ekolojik hizmetlerin

metalaştırılması sürecinin eleştirisidir. Ancak buradan küçülmenin yalnızca eleştirel bir yaklaşım olduğu sonucu çıkarılmamalıdır.

Şekil 3.4 Küçülme anahtar kelimeleri (D'Alisa vd., 2015).

Bu eleştiriler, küçülme yaklaşımının yalnızca bir karşı duruş olarak değil, aynı zamanda alternatif bir toplumsal ve ekonomik düzen önerisi olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Liberal kuramın ortaya koyduğu 'kalkınma' terimi, tarihsel yükünden arındırılıp dengeli, yerel ya da sürdürülebilir gibi sıfatlarla güzelleştirilse dahi sorunlu bir kavramdır. Bu terim, önceden belirlenmiş bir sona doğru ilerlemeyi çağrıştırmaktadır. Modern liberal toplumların varsayımı ise, herhangi bir nihai kolektif sonun reddedilmesi ve yalnızca sürekli bir ilerleme fikrinin kabul edilmesidir. Kalkınma, kalkınma için kalkınma haline gelmektedir ve sorgulanmaksızın sürekli bir ilerleme yönü benimsemektedir (Castoriadis, 1985).

Eric Hobsbawm (2011), "Ekonomimizin biyosfer üzerindeki etkisini tersine çevirmek ya da en azından kontrol altına almak ihtiyacı ile kapitalist piyasanın büyüme zorunlulukları arasında açık bir çatışma var: kâr arayışı içinde maksimum büyüme." demiştir. Bu ifadeyi destekleyen iki temel varsayım vardır. İlki, ekonomik büyümenin kaçınılmaz olarak kaynak tüketimini artırdığı ve biyosfere zarar verdiği yönündedir (yeşil büyüme veya yeşil kapitalizm savunucularının hem

büyümenin hem de çevresel etkilerin azaltılabileceği argümanına karşı). İkincisi ise, kapitalizm altında büyümenin bir zorunluluk olduğudur.

Küçülme yalnızca kaynak tüketiminin azaltılması anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda, toplumu artık daha fazla birikime ihtiyaç duymadığına ve yeterli olduğuna ikna etmekle ilgilidir. Kapitalizm, özel mülkiyet, şirketler, ücretli emek, özel kredi ve faiz oranlarına dayanan kurumlar bütünüdür ve bu sistemin nihai sonucu, kâr arayışı içinde daha fazla kâr elde etmeye yönelik bir dinamiktir. Küçülme ile ilgili projeler ve politikalar, bu kapitalist kurumların önemini azaltmayı ve bunların yerine farklı değerlerle işleyen kurumları yerleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle küçülme, kapitalizmin ötesine geçiş anlamına gelmektedir.

Küçülme geçişi, sürekli bir iniş süreci değil; daha basit, ortak yaşamı benimseyen ve daha az tüketen toplumlara geçiştir. Bu geçişi mümkün kılacak uygulamalar ve kurumlar hakkında birçok farklı fikir mevcuttur ve bu süreçleri bir araya getirip güçlendirecek yöntemler üzerine çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır.

3.3.3 Ekonomik Dönüşüm ve Ekolojik Planlama: Post-Growth Bağlamında Kullanım Değeri

Büyüme sonrası yaklaşımın planlamaya getirdiği en önemli perspektiflerden biri, kapitalist üretim ve tüketim döngülerinden bağımsız bir ekonomik düzen oluşturulmasının gerekliliğidir. Bu bağlamda, ekonomik büyüme paradigmasından kopuş, planlamanın yalnızca ekonomik bir araç olmaktan çıkıp, sosyal ve ekolojik hedefleri önceleyen bir dönüşümü içermektedir. Esasında ekolojik planlamanın temelde ortaya çıkış sebebine vurgu yapmaktadır. Neoliberalizmin sermaye odaklı planlama anlayışı, şehirleri ve doğal kaynakları kâr amacı güden bir metalaşma sürecine sürüklerken, büyüme sonrası düşünce, bu kaynakların kullanım değerine yeniden vurgu yapmaktadır (Gwartney, 2008).

Ekonomik büyüme hedefiyle şekillenen planlama süreçlerinde, doğal kaynaklar ve kamusal alanlar, piyasa güçlerine teslim edilmiş ve yalnızca birer sermaye birikim aracı olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, kullanım değeri kavramını büyük ölçüde göz ardı etmektedir. Büyüme sonrası planlama, değişim mekanizması içerisindeki ikilemde kullanım değerini öne çıkarmakta ve kamusal alanların, doğal

kaynakların, hatta sosyal ilişkilerin piyasa dışı bir bağlamda değerlendirilmesini savunmaktadır (Jackson, 2009). Bu bakış açısına göre, bir kaynağın ya da mekânın ekonomik bir meta olarak değerlendirilmesi yerine, toplumun genel refahına hizmet eden bir unsur olarak varlığını sürdürmesi gerektiği savunulmaktadır.

3.3.3.1 Post-Growth Ekonomik Dönüşüm ve Ekolojik Planlama Pratikleri

Büyüme sonrası ekonomik dönüşümün temelinde, mevcut ekonomik düzenin sürdürülebilir olmadığı ve sınırlı kaynaklar çerçevesinde yeni bir kalkınma modelinin gerekliliği yer almaktadır. Bu model, hem kaynakların daha verimli ve adil bir şekilde kullanılmasını hem de sosyal eşitsizliklerin giderilmesini hedeflemektedir. Planlama, bu dönüşümün gerçekleşmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Ekolojik planlama süreçleri, yalnızca çevresel etkileri azaltma amacı gütmeyip, aynı zamanda sosyal adaleti de sağlama hedefiyle yeniden şekillendirilmelidir.

Kentsel tarım projeleri, yeşil alanların topluluk yararına kullanılması, kooperatif konut projeleri gibi uygulamalar, bu yeni ekonomik düzenin temel yapı taşlarını oluşturabilir. Bu uygulamalar, sermaye birikim süreçlerinden bağımsız olarak, yerel toplulukların ihtiyaçlarını karşılayacak, çevresel sürdürülebilirliği gözetecek ve sosyal dayanışmayı teşvik edecek bir yapı önermektedir (Chatterton, 2016). Özellikle yerel yönetimlerin ve topluluk temelli organizasyonların bu süreçteki önemi büyüktür, zira bu yapılar, merkezîyetçi büyüme politikalarına karşı yerel çözümler üretme kapasitesine sahiptir.

Kısacası bu yaklaşım eko-toplumsal bir pencereden bakmakta ve refah anlayışının niceliksel olarak indirgenmesine karşı çıkmaktadır. Değişim değeri dediğimi olgu salt niceliksel indirgemeyi gördüğümüz bir tartışma alanı yaratmaktadır. kullanım değeriye kişiyi niteliksel bakış açısını özümsemeye davet eden bir alan ortaya koymaktadır. Kullanım değerinin değişim değerine dönüştüğü noktada değer, niceliksel bir ölçüme tabi tutulmaktadır. Oysa ki bir şeyin değerinden söz ederken niceliksel olarak ölçülemeyecek birçok parametreden bahsetmek mümkündür. Bu nedenle Marx'a göre bir şeyin faydalı olması, kullanım değerini tanımlayan niceliksel olmayan boyutlar sayesinde.

Bu bakış açısıyla, planlamanın büyüme zorunluluğundan arındırılması ve kullanım değerini tanımlayan olgularla ön planda tutulması zorunlu hale gelmektedir. Büyüme-sonrası düşünceden beslenen bu yaklaşım, özellikle kentsel mekânların piyasa değeri yerine kullanım değerine odaklanmasını öngörmektedir. Bu noktada, kullanım değeri odaklı planlama anlayışının, büyüme-sonrası yaklaşımdan beslenmesi ve kentlerin sürdürülebilir, adil ve toplum odaklı bir perspektifle yeniden tanımlanması gerekmektedir.

KULLANIM DEĞERİ ODAKLI EKOLOJİK PLANLAMA: İSTANBUL ÖRNEĞİ

4.1 Değer Paradigması Çerçevesinde Kullanım Değeri ve Ekolojik Planlama

Kullanım değeri kavramı, kapitalist sistemde öne çıkan değişim değerine karşıt olarak, bir şeyin toplumsal ve ekolojik işleviyle tanımlanır. Değişim değeri, nesnelerin piyasa fiyatları üzerinden anlam bulurken, kullanım değeri, bir kaynağın ya da mekânın insan ihtiyaçlarını karşılama, toplumsal ilişkileri destekleme ve ekolojik sistemin sürdürülebilirliğini sağlama kapasitesine dayalıdır. Ekolojik planlama bağlamında, kullanım değeri odaklı bir yaklaşım, mekânların piyasa dinamikleri doğrultusunda değil, toplumun ve doğanın ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Değer paradigması çerçevesinde, kullanım değeri odaklı ekolojik planlama, kaynakların piyasa değeri ile sınırlı kalmaksızın, toplulukların refahını ve çevrenin korunmasını esas alan bir bakış açısını yansıtır. Bu yaklaşımda, doğal kaynakların ve kentsel mekânların, yalnızca ekonomik büyümeye katkı sağlayan unsurlar olarak değil, ekosistemlerin işleyişini ve toplumsal ilişkilerin sürdürülebilirliğini destekleyen varlıklar olarak ele alınması gerekmektedir. Özellikle şehirlerin ekolojik planlama süreçlerinde, parklar, yeşil alanlar, su kaynakları gibi unsurların piyasa değerinden çok, toplumun ihtiyaçları ve ekosistemin sürdürülebilirliği üzerinden değerlendirilmesi, bu yaklaşımın temel prensibidir.

4.1.1 Doğanın Neoliberalizasyonuna Karşı Kullanım Değeri Yaklaşımı

Neoliberal ekonomi politikaları, doğal kaynakların özelleştirilmesini ve piyasa dinamikleri doğrultusunda kullanılmasını teşvik etmektedir. Bu yaklaşım, doğanın metalaştırılması sürecini hızlandırarak, su, toprak, enerji gibi kaynakların ekonomik büyüme ve kâr elde etme amacıyla kullanıma sunulmasına yol açmıştır (Harvey, 2005). Kullanım değeri yaklaşımı, bu neoliberalizasyon sürecine karşı güçlü bir alternatif sunmaktadır. Kullanım değeri, bir kaynağın ya da mekânın piyasa değeri üzerinden değil, toplumsal ve ekolojik işlevi üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Özellikle ekolojik planlama süreçlerinde kullanım değeri yaklaşımı, neoliberal politikaların dayattığı piyasa merkezli çözüm önerilerine karşı alternatif bir yol sunar. Doğal kaynakların kamu yararına ve ekosistemlerin sürdürülebilirliğine hizmet edecek şekilde kullanılması, bu yaklaşımla mümkün olacaktır. Bu bağlamda, doğal kaynakların piyasa mekanizmalarından bağımsız bir şekilde değerlendirilmesi ve sosyal-ekolojik faydalarının ön plana çıkarılması gerekmektedir (Castells, 2010).

Neticede doğanın neoliberalizasyonuna karşı kullanım değeri yaklaşımı, doğal unsurların toplumsal ve ekolojik işlevlerini koruyarak, sürdürülebilir bir kent planlaması için temel bir anlayış sunmaktadır. Bu perspektiften hareketle, ekolojik planlama süreçlerinde doğanın ve doğal kaynakların piyasa dinamiklerinden bağımsız bir şekilde ele alınması, hem çevresel sürdürülebilirlik hem de sosyal adaletin sağlanması açısından kritik bir öneme sahiptir.

4.1.1.1 Kapitalist Planlama Pratiklerinden Uzaklaşma: Toplumsal Fayda ve Ekolojik Adalet

Kapitalist planlama pratikleri, ekonomik büyüme ve kâr maksimizasyonu hedefleri doğrultusunda şekillenmiş ve bu süreçte toplumsal fayda ile ekolojik adalet geri plana itilmiştir. Özellikle kentsel mekânların tasarımı ve kullanımında piyasa merkezli yaklaşımlar, kamusal alanların ve doğal kaynakların sermaye birikimine hizmet eden araçlar haline gelmesine yol açmıştır (Harvey, 2005). Bu planlama anlayışı, kentsel alanların ve doğal kaynakların öncelikle kârlı yatırımlara dönüştürülmesine odaklanarak, ekolojik sürdürülebilirliği ve sosyal eşitliği göz ardı etmiştir.

Toplumsal fayda ve ekolojik adaleti merkeze alan bir planlama yaklaşımı ise, kapitalist pratiklerden uzaklaşmayı ve toplulukların ihtiyaçlarını, çevresel sürdürülebilirlik ile birlikte düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Ekolojik planlamanın bu bakış açısıyla yeniden şekillendirilmesi, mekânsal düzenlemelerde yalnızca ekonomik kazancı hedefleyen projelerin yerine, toplumsal refahı önceleyen uygulamaların devreye girmesini gerektirmektedir (Castells, 2010). Bu doğrultuda, kentsel dönüşüm projeleri, toplulukların yaşam kalitesini artıracak, ekosistemleri koruyacak ve sosyal adaleti sağlayacak bir çerçevede ele alınmalıdır.

Kapitalist planlama, mekânların değerini piyasa üzerinden tanımlarken, toplumsal fayda ve ekolojik adalet yaklaşımı, mekânların insan ve doğa arasındaki etkileşimdeki rolünü ön plana çıkarmaktadır. Bu yaklaşımda, kentler ve doğal alanlar yalnızca birer ekonomik kaynak değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin güçlendiği, ekolojik dengeyi koruyan ve toplumsal ihtiyaçlara cevap veren alanlar olarak değerlendirilmelidir. Toplumsal fayda ve ekolojik adaletin sağlanması, kentlerin piyasa mantığından bağımsız olarak planlanmasıyla mümkün olacaktır (Swyngedouw, 2004).

Bu bağlamda, toplumsal faydayı ve ekolojik adaleti önceleyen bir planlama anlayışı, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını ve kentsel alanların sosyal eşitlik temelinde tasarlanmasını zorunlu kılmaktadır. Ekolojik adalet, doğal kaynaklara erişimde sosyal eşitliği sağlamak ve ekosistemlerin korunmasına yönelik stratejileri içermekle birlikte, toplumsal fayda ise planlama süreçlerinde toplumun tüm kesimlerinin çıkarlarını gözetmeyi hedeflemektedir (Kallis, 2018). Bu iki ilkenin birleşimi, kapitalist planlama pratiklerinden uzaklaşmanın gerekliliğini vurgularken, daha adil ve sürdürülebilir bir kentleşmenin önünü açmaktadır.

4.1.2 Değer Teorisi Bağlamında Ekolojik Planlamanın Yeniden Tanımlanması

Kapitalist ekonomilerde değer, genellikle değişim değeri üzerinden ele alınmaktadır; bu da bir varlığın piyasa koşullarında kârlılık ve takas edilebilirlik üzerinden değerlendirilmesi anlamına gelmektedir (Harvey, 2011). Ancak ekolojik planlama bağlamında, bu dar değer anlayışı sürdürülebilirlik ve sosyal adalet

hedeflerine ulaşmada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, ekolojik planlamanın, kullanım değerini merkeze alan bir değer teorisi çerçevesinde yeniden tanımlanması önemlidir.

Değer teorisi bağlamında ekolojik planlama, kaynakların ve kentsel alanların piyasa değerinden bağımsız olarak ele alınmasını ve onların topluma, ekosistemlere ve gelecek nesillere olan katkılarının önceliklendirilmesini savunmaktadır. Bu yaklaşım, mekânların ve doğal kaynakların birer kâr aracı değil, toplumun refahını ve çevresel sürdürülebilirliği destekleyen unsurlar olarak değerlendirilmesi gerektiğini öne çıkarır (Castells, 2010). Bu bakış açısı, özellikle doğal kaynakların ticarileştirilmesine ve kent mekânlarının piyasa odaklı dönüştürülmesine karşı çıkarak, kullanım değeri ile toplumsal fayda ve ekolojik dengenin korunmasını önceler.

Ekolojik planlamanın değer teorisi bağlamında yeniden tanımlanması, kentlerin ve doğal alanların kullanım değerine dayalı bir planlama anlayışını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, su, toprak, ormanlar gibi doğal kaynaklar; piyasa fiyatları ve ekonomik büyüme hedefleriyle değil, ekosistem işlevleri ve toplumun uzun vadeli ihtiyaçları göz önüne alınarak yönetilmelidir (Swyngedouw, 2004). Planlamanın bu şekilde yeniden tanımlanması, toplumsal eşitlik ve çevresel sürdürülebilirliği sağlayacak bir yaklaşımı mümkün kılmaktadır.

Değer teorisi perspektifinden bakıldığında, ekolojik planlama yalnızca bugünün sorunlarına yönelik değil, gelecekteki ekosistem ve toplum ihtiyaçlarına yanıt verecek şekilde kurgulanmalıdır. Bu yaklaşım, doğal kaynakların tahribatını ve sosyal adaletsizlikleri önlemeyi amaçlar. Ekolojik planlama, bu çerçevede piyasa odaklı çözümlerden uzaklaşarak, uzun vadeli toplumsal fayda ve ekosistem sağlığını önceleyen bir anlayışa dönüşmelidir (Kallis, 2018).

Sonuç olarak, değer teorisi bağlamında ekolojik planlama, kaynakların ve kentsel alanların yeniden tanımlanmasını ve ekonomik büyüme odaklı yaklaşımlardan sıyrılarak, sosyal ve ekolojik değerlerin ön plana çıkarılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yeniden tanımlama, ekolojik sürdürülebilirlik ve toplumsal eşitlik için planlama süreçlerinde köklü bir dönüşüm gerektirmektedir.

4.2 Kullanım Değeri Odaklı Ekolojik Planlamanın Tanımı

Kullanım Değeri Odaklı Ekolojik Planlama, sürdürülebilir kentleşme alanında kapsamlı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu yaklaşım, kentlerin fiziksel, sosyal ve ekolojik bileşenlerini bütünlüklü bir şekilde ele alarak, kullanıcı merkezli (insan ve hayvan) ve çevre dostu bir kentleşme modelini öne çıkarmaktadır. Kullanım Değeri Odaklı (KDO) Ekolojik Planlama, bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi, kent planlama süreçlerinde kent sakinlerinin yaşam kalitesini yükseltmek, sosyal eşitliği sağlamak ve çevresel sürdürülebilirliği garanti altına almak için stratejik bir çerçeve sunmaktadır. Bu planlama anlayışı, kentsel gelişim politikalarının, projelerinin ve uygulamalarının, kent sakinlerinin günlük yaşamını doğrudan etkileyen kapsamlı bir perspektifle şekillendirilmesini savunmaktadır. Bu yaklaşım, kentlerin yalnızca bugünün ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, gelecek nesiller için de yaşanabilir ve sağlıklı çevreler bırakma sorumluluğunu üstlenmektedir. Ayrıca kentsel tasarım ve geliştirme süreçlerinde toplulukların katılımını ve yerel bilginin kullanımını vurgulamaktadır. Bu, karar verme süreçlerinde çeşitli paydaşların bir şekilde yer almasını ve kentsel projelerin tasarımında yerel ihtiyaç ve önceliklerin dikkate alınmasını sağlamaktadır.

4.2.1 KDO Ekolojik Planlama Bileşenleri

Kullanım Değeri Odaklı (KDO) Ekolojik Planlama bileşenleri, kentlerin çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğinin gerçek anlamda sağlanmasında temel rol oynamaktadır. KDO Ekolojik Planlama, bu bileşenler aracılığıyla kentlerin sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğini bütünlüklü bir yaklaşımla ele almakta ve gelecek nesiller için sağlıklı, yaşanabilir kentler yaratmayı hedeflemektedir.

1. Ekosistem Analizi: Ekosistem analizi, kentsel planlamanın temel taşıdır. Bu analiz, bir bölgenin doğal kaynaklarını, biyoçeşitliliğini, su rejimlerini ve ekolojik hassasiyetlerini anlamayı amaçlar. Kentsel gelişimin ekosistemler üzerindeki potansiyel etkilerini değerlendirerek, doğal alanların korunmasına ve restorasyonuna yönelik stratejilerin geliştirilmesine olanak tanımaktadır.
2. Toplum Tabanlı Planlama: Kentsel planlamada, bireylerin ve toplulukların yaşam kalitesini merkeze alan, insan ve doğanın ihtiyaçlarını dengeli bir

şekilde karşılayan bir yaklaşımın benimsenmesi temel bileşenlerden bir diğeridir. Bu, Marx'ın kullanım değeri kavramıyla uyumlu olarak, insanların ihtiyaçlarının ekolojik planlama süreçlerinde öncelikli olduğunu vurgulamaktadır.

3. Doğal Kaynakların Korunması: Kapitalist sistemlerin aşırı kaynak tüketimini ve çevresel tahribatını eleştiren bir bakış açısıyla, kaynakların gerçek anlamda yenilenebilir ve adil bir şekilde kullanılmasını sağlayacak stratejilerin geliştirilmesi vurgulanmaktadır. Bu, ekolojik planlama ile doğal ekosistemlerin korunmasını ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemektedir.
4. Eşitlik ve Sosyal Adaletin Sağlanması: Tüm toplulukların ihtiyaçlarına duyarlı, sosyal adaleti ve eşit erişimi temel alan politikaların oluşturulması bu bakış açısının temelini oluşturmaktadır. Sosyal adalet ve eşitlik, tüm kent sakinlerinin kentsel kaynaklara, hizmetlere ve fırsatlara adil erişimini sağlamayı amaçlamaktadır. Gelir, ırk, cinsiyet veya yaşa bakılmaksızın herkes için yüksek yaşam kalitesini hedeflemektedir.
5. Demokratik Toplumsal Katılım ve Yönetişim: Toplumsal katılım, kentsel planlama ve gelişim süreçlerinde yerel toplulukların aktif rol almasını içemektedir. Bu yaklaşım, projelerin yerel ihtiyaçları ve öncelikleri doğrultusunda şekillendirilmesini sağlar ve topluluk yönetimi, yerel halkın kendi çevresini yönetme ve koruma kapasitesini güçlendirmektedir.
6. Kapitalist Kentleşme Süreçlerine Eleştirel Yaklaşım: Kentlerin kapitalist gelişim dinamikleri tarafından şekillendirilmesine eleştirel bir yaklaşım getiren, alternatif ekonomik ve sosyal modelleri teşvik eden planlama yaklaşımlarının benimsenmektedir.
7. Yaşanabilir Çevreler ve İyi Yaşam Koşulları: Kentsel alanlarda yaşam kalitesini artırma hedefiyle, sağlıklı, güvenli ve erişilebilir yaşam alanlarının oluşturulması. Marx'ın insanın iyi yaşam koşullarına erişim hakkına dair görüşleriyle uyumlu bir yaklaşım geliştirmek hedeflenmektedir.
8. Konut ve Altyapı Planlaması: Bu bileşen, enerji verimli binaların inşası, sürdürülebilir malzeme kullanımı ve su tasarrufu gibi çevre dostu uygulamaları içermekte; afetlere dayanıklı ve erişilebilir konutların tasarımını ve planlamasını da kapsamaktadır. Yapılan, yenilenen,

dönüştürülen yapıların tümü mevcut kullanıcılara yönelik olarak planlanması ve rant sağlayacak çalışmalardan uzak durulması hedeflenmektedir. Ayrıca sürdürülebilir ulaşım sistemleri ile, insanların ve malların enerji verimli, düşük karbonlu ve erişilebilir yollarla taşınmasını sağlamak hedeflenmektedir. Bu sistemler yaya ve bisiklet yolları, toplu taşıma ağları ve elektrikli araç kullanımını teşvik eden altyapıları içermektedir.

9. Yeşil Altyapı ve Ekolojik Tasarım: Kentlerde yeşil alanların korunması ve genişletilmesi, ekolojik tasarım prensiplerinin uygulanması, sürdürülebilir ulaşım ve enerji sistemlerinin desteklenmesi gibi unsurların ön plana çıkarılmasına odaklanılmaktadır. Yeşil altyapı tasarımı, kentlerde su yönetimi, hava kalitesinin iyileştirilmesi, biyoçeşitliliğin korunması ve rekreasyonel alanların sağlanması gibi çeşitli ekosistem hizmetlerini destekleyen doğal veya yarı doğal alanların entegrasyonunu içermektedir. Yeşil çatılar, yağmur bahçeleri ve kent parkları gibi uygulamalarla kentsel alanların direncinin artırılması hedeflenmektedir.
10. Biyoçeşitliliğin Korunması, Ekolojik Ayak İzi ve Kaynak Yönetimi: Kentsel ve çevresel planlamada, doğal habitatların korunması ve restorasyonu, biyoçeşitlilik ve ekosistem hizmetlerinin sürdürülebilir yönetimi için stratejilerin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu bileşen, kentsel faaliyetlerin çevresel etkilerini azaltmayı hedeflemektedir. Ekolojik ayak izi, bir topluluğun doğal kaynakları tüketme şeklini ölçerken, kaynak yönetimi, su, enerji ve malzemelerin sürdürülebilir kullanımını ve döngüselliğini teşvik etmektedir.

4.2.2 KDO Ekolojik Planlamanın Kentsel Dönüşüm Stratejileri

Kullanım değeri odaklı ekolojik planlamanın kentsel dönüşüm stratejileri ve soylulaşma üzerine etkileri, günümüzde kentsel dönüşüm politika ve projelerinin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Özellikle kentsel dönüşümün çevre koruma hedeflerini ön plana çıkardığı bir dönemde, küresel ısınma ve iklim değişikliğiyle mücadele, kentsel gelişme modellerinde düşük karbonlu ve iklim-dostu yaklaşımların benimsenmesine yol açmıştır (Balaban, 2013). Bu bağlamda, kentsel dönüşüm projelerinin, çevresel sürdürülebilirliği artırmak ve iklim değişikliğiyle

mücadeleye katkıda bulunmak üzere yeniden düzenlenmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. İsveç'in başkenti Stockholm'deki Hammarby Sjostad gibi örnekler, bu tür projelerin kent içindeki atıl alanları enerji ve kaynak kullanım verimliliği yüksek, toplu taşımaya ve motorize olmayan ulaşım türlerine iyi entegre edilmiş yaşam alanlarına dönüştürme potansiyelini göstermektedir (Suzuki vd., 2010).

Neoliberalizmin etkisiyle 1990'lardan itibaren, ekonomik kalkınma, toplumsal adalet ve çevrenin korunması gibi hedefleri bir arada gerçekleştirmeyi esas alan "sürdürülebilir kentsel dönüşüm" kavramının ortaya çıkışı, kentsel dönüşüm projelerinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel boyutları da göz önünde bulundurarak planlanmasını ve uygulanmasını gerektirmektedir (Akkar, 2006; Couch ve Fraser, 2003). Bu dönüşüm, kentsel planlama ve politika yapım süreçlerinde, kamu-özel işbirliği çerçevesinde, farklı toplumsal kesimlerin katılımına olanak veren çok aktörlü pratiklere geçiş anlamına gelmektedir. Ancak, bu süreçlerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için, kentsel dönüşüm projelerinin, çevresel ayak izlerini en aza indirecek şekilde ve afetlere karşı dayanıklı kentsel çevreler oluşturacak biçimde tasarlanması ve uygulanması önem taşımaktadır (Wilby, 2007).

Kentsel dönüşüm uygulamaları, Türkiye'deki gibi ülkelerde özellikle iklim değişikliği ve doğal afetlere karşı kentleri hazırlama faaliyetleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, kentsel dönüşüm projelerinin çevresel korunma ve sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumlu olarak geliştirilmesi, aynı zamanda kentlerin ekonomik ve toplumsal adalet hedeflerine de hizmet etmesi gerekmektedir (Balaban, 2013). Bu, yalnızca Türkiye'de değil, küresel çapta kentsel dönüşüm ve planlama pratiklerinde bir dönüşümün gerekliliğini işaret etmektedir. Kullanım değeri odaklı ekolojik planlama, bu bağlamda, hem çevresel sürdürülebilirliği hem de kentsel yaşam kalitesini artırmaya yönelik stratejik bir yaklaşım olarak önem kazanmaktadır.

Kullanım değerine odaklanan ekolojik planlama, kentsel dönüşüm sürecinde halkın ve doğanın sürdürülebilirliğini merkeze alan, kapitalizmin mekan üzerindeki eşitsiz ve bileşik gelişim dinamiklerine eleştirel bir perspektif getiren bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu yaklaşım, şehirlerin hızla büyümesi ve yeniden düzenlenmesi

sürecinde, genellikle göz ardı edilen çevresel sorunları ve sosyal adaleti ön plana çıkarmayı hedeflemektedir. Kapitalist küreselleşmenin ve "eşitsiz coğrafi gelişimin" neden olduğu sorunları aşmak için, kentsel dönüşüm uygulamaları, sermaye odaklı değil, insan ve doğa odaklı bir perspektifle yeniden şekillendirilmelidir. Bu, kentlerin yalnızca fiziksel yapılarının değil, aynı zamanda sosyal dokusunun ve ekolojik bütünlüğünün de iyileştirilmesini amaçlamaktadır.

Kentsel dönüşüm süreçlerinde ekolojik yaklaşımlar, doğal kaynakların etkin kullanımını, yeşil alanların korunmasını ve biyoçeşitliliğin desteklenmesini öne çıkarırken, kullanım değeri odaklı planlama daha da ileri giderek, bu süreçlerin halkın ihtiyaçlarına yanıt vermesini, toplumun en alt katmanlarının da bu dönüşümden faydalanmasını sağlamayı hedeflemektedir. Bu perspektif, "yaratıcı yıkım" yerine, mevcut mekânların ve toplulukların dönüşümünü içeren, daha kapsayıcı ve katılımcı bir yaklaşımı savunmaktadır. Halkın, özellikle de kentsel dönüşüm süreçlerinden en çok zarar gören yoksul kesimlerin, bu süreçlerde aktif birer katılımcı haline gelmeleri gerekmektedir.

Kullanım değeri odaklı ekolojik planlamanın kentsel dönüşüm uygulamaları içerisinde, soylulaşma (gentrification) sürecine de özel bir önem atfedilmelidir. Soylulaşma, genellikle merkezi ve tarihi değeri yüksek kentsel alanlarda, mülk değerlerinin artması ve bu süreçte orijinal sakinlerin daha varlıklı bireyler veya gruplar tarafından yer değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır. Tolga İslam, bu süreci, "Kentsel mekanın yeniden üretiminde, mekanın kullanım değerinin artırılması girişimlerinin ironik bir şekilde, bölge sakinlerinin mekan üzerindeki kontrolünün azalması ve mekanın değişim değerinin artması sonucunu doğurduğu" şeklinde açıklamaktadır (İslam, 2010). Bu perspektif, kullanım değerine odaklanan kentsel dönüşüm yaklaşımının, sadece fiziksel ve çevresel iyileştirmeleri değil, aynı zamanda sosyal adaleti ve mekan üzerindeki demokratik kontrolü de içermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Soylulaşma süreci, kentsel dönüşüm projelerinin halkın genel yararına hizmet etmesi gerektiği ilkesiyle çeliştiğinde, bu projelerin toplumun daha geniş kesimleri için gerçekten faydalı olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Dolayısıyla, kentsel dönüşümde kullanım değerini ön plana çıkaran ekolojik planlama yaklaşımları, soylulaşma sürecinin olumsuz

etkilerini azaltacak ve tüm kent sakinlerinin yaşam kalitesini yükseltecek stratejiler geliştirmelidir.

Kullanım değeri odaklı ve soylulaşmaya karşı kentsel dönüşüm uygulamaları, toplumun geniş kesimlerinin yararına hizmet eden, ekolojik sürdürülebilirliği ve sosyal adaleti ön plana çıkaran çeşitli stratejileri içermektedir. Bu anlamda kullanılabilirliği en uygun olan uygulama biçimleri şunları içerebilir:

- **Kentsel Yeniden Canlandırma:** Mevcut yapıları koruyarak ve iyileştirerek kentsel alanları yeniden canlandıran bir yaklaşımdır. Bu, kentsel alanlarda yaşayanların sosyo-ekonomik statülerinde önemli değişikliklere yol açmadan, fiziksel çevrenin iyileştirilmesine odaklanılmaktadır. Topluluk merkezli projeler, yerel kültür ve mirasın korunmasını sağlarken, sosyal dokunun güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.
- **Kentsel Kalitenin Yükseltilmesi:** Kentsel alanlarda yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla fiziksel çevrenin kalitesinin artırılmasını hedeflenmektedir. Bu yaklaşım, sağlıklı yaşam alanları oluşturmayı, yeşil alanların ve kamu mekanlarının erişilebilirliğini artırmayı içermektedir. Çevre dostu altyapı projeleri ve enerji verimliliğine yönelik uygulamalar da bu kategoride değerlendirilebilir.
- **Kentsel Rehabilitasyon:** Fiziksel çevrenin iyileştirilmesinin yanı sıra, kentsel alanlardaki sosyal yapının da ıslah edilmesini amaçlamaktadır. Bu, toplulukların güçlendirilmesi, sosyal hizmetlerin ve eğitim olanaklarının artırılması ile birlikte, uygun standartlarda konut sağlanmasını içermektedir. Rehabilitasyon süreçleri, yerel toplulukların aktif katılımı ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilmektedir.
- **Kentsel Yeniden Üretim:** Yıkım yerine, mevcut kentsel dokunun korunması ve geliştirilmesi üzerine odaklanılmaktadır. Bu süreç, kamuya açık alanların ve yeşil alanların genişletilmesi, toplu taşıma ve sürdürülebilir ulaşım alternatiflerinin geliştirilmesi gibi kamusal yarar sağlayacak fonksiyonların desteklenmesini içermektedir. Kentsel yeniden üretim, soylulaşmanın olumsuz etkilerini azaltmayı ve tüm sakinler için daha adil ve erişilebilir kentsel mekanlar yaratmayı hedeflemektedir.

Bu uygulama biçimleri, kentsel dönüşüm süreçlerinde sermaye değil, halk odaklı bir yaklaşımın benimsenmesini ve doğal çevrenin korunarak kentsel yaşam kalitesinin artırılmasını teşvik etmektedir. Kullanım değeri odaklı kentsel dönüşüm, toplumun ihtiyaçlarına yanıt veren, ekolojik sürdürülebilirliği ve sosyal adaleti önceliklendiren bir kentsel gelişimi desteklemektedir.

4.2.3 KDO Ekolojik Planlamanın Kentsel Yönetim Biçimi

Kullanım değeri odaklı ekolojik planlama, kentsel yönetim biçimini, yerel yönetimlerin özyönetimi ile yeniden şekillendirme potansiyeline sahiptir. Bu yaklaşım, yerel yönetimlerin kendi karar alma süreçlerinde daha bağımsız olmalarını, yerel ihtiyaç ve önceliklere dayalı sürdürülebilir kalkınma projelerini tasarlayıp uygulamalarını sağlamaktadır. Subsidiarite ilkesi, "bir hizmeti en yakın birim yürütsün" anlayışına dayanarak, yerel yönetimlerin merkezi yönetimden daha bağımsız hale gelmesi ve yerel halkın ihtiyaçlarını daha iyi karşılayacak şekilde hizmetler sunmasını teşvik eder (Demir ve Karakütük, 2003). Bu durum, yerel yönetimlerin sürdürülebilirlik ve ekolojik planlama konularında daha etkin rol almasına olanak tanımakta, böylece kentlerde yaşayan insanların hayat kalitesini artırırken aynı zamanda çevresel sürdürülebilirliğe de katkıda bulunabilmektedir.

Yerel yönetimler, kendi özgürlüklerini koruyarak ve yerel özerklik prensiplerine dayanarak, kentsel alanlarda ekolojik ve sürdürülebilir gelişmeyi destekleyici politikaları uygulayabilir. Bu, yerel halkın doğrudan katılımıyla gerçekleşebilir, özellikle yerel yönetimlerin aldığı kararlarda halkın etkili bir şekilde yer alması, demokratik yönetimin güçlendirilmesine ve toplumsal katılımcılığın artırılmasına yardımcı olabilir (Demir ve Karakütük, 2003). Böylece, kullanım değeri odaklı ekolojik planlama, kentsel yönetimde yerel yönetimlerin güçlenmesi ve yerel halkın ihtiyaç ve tercihlerine daha duyarlı hale gelmesi anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım, aynı zamanda yerel yönetimlerin çevresel sorunlara karşı daha proaktif ve etkili çözümler geliştirmelerini sağlamakta, yerel kaynakların korunmasına ve sürdürülebilir kullanımına katkıda bulunmaktadır.

4.2.4 KDO Ekolojik Planlama Gösterge Setinin Oluşturulması

2019 yılında Lahey, Hollanda'da yeşil ve doğayı kapsayan binaların inşaatını artırmak için bir puan sistemi uygulayan ilk şehir olmuştur. Bu sistemde, mimarların ve plancıların bina planlarına doğayı entegre etmeleri teşvik edilmektedir. Her bina projesinin belirli bir miktar yeşil puan kazanması gerekmekte, geliştiriciler ise önlemler listesinden seçim yaparak projelerine uygun katkılarda bulunabilmektedir. Bu ölçümler ne kadar kapsamlıysa, projeler o kadar hızlı gerekli puanları toplamaktadır. Bu sistem, ev sahiplerine de ilham kaynağı olmakta ve bireylerin evlerine yeşil eklemeler yapmasını teşvik etmektedir (Cobussen, 2019).

Lahey örneği, sürdürülebilirlik ve yeşil planlama konularında rehberlik edebilecek gösterge setlerinin geliştirilmesi için önemli bir ilham kaynağıdır. KDO Ekolojik Planlama gösterge seti, kapsamını ve ölçeğini genişleterek, kentin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasında kritik bir rol oynayacak; doğal kaynakların korunması, kentsel alanların verimli kullanımı ve sosyo-ekonomik gelişimin desteklenmesi gibi alanlarda rehberlik etmeyi hedeflemektedir. Ekolojik planlamada kullanılabilecek somut ve ölçülebilir göstergelerin belirlenmesine odaklanılmıştır. Gösterge setinin oluşturulması süreci, multidisipliner bir yaklaşım gerektirmektedir; çevre bilimleri, şehir planlaması, sosyoloji ve ekonomi gibi farklı disiplinlerden bilgilerin entegre edilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu göstergeler, İstanbul ve diğer birçok kentin kırsal ve kentsel alanlarının mevcut durumunun kapsamlı bir değerlendirmesini sağlayacak ve gelecekteki planlama süreçlerinin bilinçli ve veriye dayalı şekilde yönlendirilmesine yardımcı olacaktır.

4.2.4.1 Gösterge Seti Sorularının Tasarımı

Gösterge setlerinin tasarımında, sürdürülebilirlik ve ekolojik dengeye yönelik somut ve ölçülebilir göstergelerin belirlenmesi esas alınmıştır. Bu süreçte şu aşamalar izlenmiştir:

- **Amaç ve Kapsamın Belirlenmesi:** İlk aşamada, gösterge setinin hangi sorunlara çözüm sunacağı netleştirilmiştir. Örneğin, doğal kaynakların korunması, kentsel alanların verimli kullanımı, biyoçeşitliliğin artırılması ve

toplumsal refah gibi hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda soruların çerçevesi çizilmiştir.

- **Mevcut Kaynakların Analizi:** Gösterge setinin oluşturulmasında, ulusal ve uluslararası raporlar, akademik çalışmalar ve politika dokümanlarından yararlanılmıştır. Avrupa Yeşil Mutabakat, UN-Habitat raporları ve SDG (Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri) gibi küresel çerçeveler, gösterge setinin içeriğinin oluşturulmasında rehberlik etmiştir.
- **Göstergelerin Belirlenmesi:** Gösterge setindeki sorular, ekolojik ölçülebilirlik temelinde tasarlanmıştır. Örneğin:
 - Binalarda yeşil çatı uygulamasının yaygınlığı nedir?
 - Bölgedeki biyoçeşitlilik düzeyi nasıl korunabilir?
 - Enerji verimliliği ve karbon emisyonları nasıl optimize edilebilir?
 - Sosyo-ekonomik faktörler göz önüne alındığında yeşil altyapının toplumsal etkisi nedir?

4.2.4.2 Gösterge Setlerinin Önemi

Kentsel sürdürülebilirlikte ölçülebilir göstergelerin belirlenmesi, şehirlerin iklim değişikliği gibi küresel sorunlara karşı dirençlerini artırmak açısından kritik öneme sahiptir. KDO Ekolojik Planlama Gösterge Seti, hem mevcut durumun analiz edilmesine hem de gelecekteki kararların veriye dayalı bir şekilde alınmasına olanak tanımaktadır. Bunun yanı sıra, yerel yönetimlere rehberlik ederek sürdürülebilir politikaların hayata geçirilmesini desteklemektedir.

Lahey'in yeşil bina puan sistemi gibi yenilikçi uygulamalar ve KDO gösterge seti gibi somut planlama araçları, sürdürülebilir şehirler yaratmak için önemli adımlardır. Bu tür göstergeler, yalnızca çevresel faydalar sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği de teşvik etmektedir.

Tablo 4.1 Kullanım değeri odaklı ekolojik kent planlaması gösterge seti
(Çobanyılmaz vd., 2013; Hamurcu, 2017; Kaya, 2018; Kaymaz, 2020; Kentlab, 2021; Kılıç, 2009; Satır, 2011; T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2011-2023; Tolunay, 2019’dan yararlanılarak geliştirilmiştir).

Başlık	Alt Başlık	Gösterge Seti Soruları
EKONOMİK YAPI	EKONOMİK YAPI	Tarım sektöründe sürdürülebilir üretim yöntemlerinin yaygınlaştırılması için politikalar var mı?
		Sanayi sektöründe doğal kaynakların kullanımını sınırlamak amacıyla yapılan çalışmalar var mı?
		Kırsal alanların kalkınmasına yönelik turizm projeleri bulunuyor mu?
YAPILI ÇEVRE	YAPILI ÇEVRE	Kişi başına düşen yeşil alan miktarı standartları karşılıyor mu?
		Yerleşimde açık-yeşil alan dağılımı sistemli ve dengeli mi?
		Taşkın alanı içerisinde yerleşmiş konut alanlarının tahliye edilmesine yönelik çalışmalar var mı?
	YAPILAR	Çevre dostu inşaat malzemelerinin kullanımına dikkat ediliyor mu?
		İnşaat malzemelerinin verimli kullanımı ve israfın önlenmesine yönelik uygulamalar var mı?
		Farklı gelir gruplarının alım gücüne uygun konutlarda yapı kalitesi standartları var mı?
		Binalar arası hava koridorları var mı?
		“Enerji Kimlik Belgesi” var mı?
		Binalarda Enerji Performansı (BEP) Yönetmeliği ve diğer enerji verimliliği yönetmeliklerinin uygun mu?
		Yapılaşma izinleri verilirken çevresel sürdürülebilirlik standartları ve yeşil bina sertifikaları gibi kriterler ne kadar önemseniyor?
ÇEVRE YÖNETİMİ	ÇEVRE YÖNETİMİ	Çevre denetim ve koruma müdürlüğü var mı?
		Çevre denetimi raporu hazırlanıyor mu?
		Çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesini destekliyor mu?

Tablo 4.1 Kullanım değeri odaklı ekolojik kent planlaması gösterge seti (devamı)

ÇEVRE YÖNETİMİ	ÇEVRE YÖNETİMİ	Toplumun çevre yönetimine katılımını kolaylaştıracak birimi var mı?
		Toplumun çevre yönetimine katılımını kolaylaştıracak birimi STK ve Üniversitelerle işbirliği yapıyor mu?
		Belediyenin "Çevre yönetim sistemleri" sertifikası var mı?
		Ulusal ve Uluslararası çevre kuruluşlarıyla bağlantısı var mı?
		Uluslararası sözleşmelerde imzası var mı?
		Kentsel tarımı ve doğa temelli çözümleri ve projeleri teşvik ediyor mu?
		Kentin yeşil ve boş alanlarının ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesine karşı önlem alınıyor mu?
BİYO ÇEŞİTLİLİK	BİYO ÇEŞİTLİLİK	Kent ve yakın çevresindeki korunan alanların iklim değişikliği eylem planı var mı?
		Biyçeşitlilik ile ilgili birimi var mıdır?
		Hassas ekosistemlere zarar gelmesini önlemek veya mevcut zararı engellemek amacıyla çalışma yapılıyor mu?
		Var olan ağaçları iyileştirme, restorasyonu yapılıyor mu?
		Ağaçlandırmaya ve ağaç tahribine yönelik çalışmalar yapılıyor mu?
		Bitki türlerinin sağlıklı büyümesi için çalışmalar yapılıyor mu?
		Biyolojik çeşitlilik için belirlenmiş alan var mı?
		İstilacı yabancı türler takip ediliyor mu?
		İstilacı yabancı türlerin engellenmesine yönelik çalışmalar yapılıyor mu?
		Biyçeşitliliğin ve ekosistemlerin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için resmi kalkınma yardımı alınıyor mu?

Tablo 4.1 Kullanım değeri odaklı ekolojik kent planlaması gösterge seti (devamı)

BİYO ÇEŞİTLİLİK	BİYO ÇEŞİTLİLİK	Stratejik planda hayvan hakları ile ilgili maddeler bulunmakta mı?
		Sokak hayvanlarının yaşam kalitesini artırmaya yönelik çalışmalar yapılıyor mu?
		Hayvan barınakları hayvan haklarına uygun olarak işletiliyor mu?
		Belediyenin evcil hayvanlara ve sokak hayvanlarına ücretsiz veterinerlik hizmeti bulunuyor mu?
		Barınaklarda sahiplendirme çalışmaları yapılıyor mu?
		İlaçlandırma çalışmaları ekosisteme ve biyoçeşitliliğe uygun yapılıyor mu?
		Hayvan hakları ile ilgili yereli güçlendirme eğitimleri yapılıyor mu?
		Hayvan ambulansı mevcut mu?
İKLİM KRİZİ	UYUM	Belediyenin iklim değişikliği birimi bulunmakta mıdır?
		Belediyenin iklim değişikliği eylem planı bulunmakta mı?
		Belediyenin iklim afeti risk analizi var mı?
		İlçede "Isı Adası Etkisini Azaltıcı" projeler var mı?
		Belediyenin iklim krizinin etkilerini azaltmaya yönelik çalışmalar yapıyor mu?
		Belediye iklim değişikliğini azaltmaya yönelik çalışmalar yapan STK'la iş birliği yapıyor mu?
		Belediyenin Yağmur Toplama Havuzları Projesi Var mı?
		Belediyenin taşkın, sel gibi felaketler için alt yapı çalışmaları var mıdır?
		İklim değişikliğine uyum sağlamayı artıran ve iklim direncini ve düşük sera gazı emisyonu gelişimini teşvik edecek entegre politikası var mı?
		İklim değişikliği ile ilgili güçlendirilmeye yönelik çalışmalar veya eğitimler yapılıyor mu?
	AZALTIM	Sera gazı ile ilgili çalışan birimi var mı?

Tablo 4.1 Kullanım değeri odaklı ekolojik kent planlaması gösterge seti (devamı)

İKLİM KRİZİ	AZALTIM	İlçenin sera gazı salınım hesaplaması yapılıyor mu?
		Belediye karbon emisyon hesabı var mı?
		Karbon emisyonunu azaltma hedefi var mı?
		Belediye Başkanları Sözleşmesini imzalamış mı?
		İklim değişikliğini azaltma ve adaptasyon girişimlerini arttırmak için yenilenebilir enerji kullanıyor mu?
ENERJİ	YENİLENEBİLİR ENERJİ	Belediye bünyesinde enerji birimi var mıdır?
		Temiz yenilenebilir enerji santralleri bulunuyor mu?
		Enerji üretimi ve merkezi ısınma için basit, çevre dostu, verimli ve güvenli bir çözüme yönelik çalışmaları var mı?
		Elektrik tasarrufu ve yakıt pilinin düzenli biçimde çalışması üzerine çalışması bulunmakta mı?
		AR-GE çalışmalarında temiz yenilenebilir enerji üretimini destekliyor mu?
		Yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimine dair kriterler var mı?
		Üretimde kullanılan nadir toprak elementlerinin kullanımına dair bir sınırlama var mı?
		Enerji üretim alanlarının yer seçim kriterleri nelerdir? (Atıl alanlar/doğal alanlar)
		Hidroelektrik santraller sürdürülebilir enerji kaynaklarından sayılıyor mu?
		Akarsularda HES inşası sonucunda oluşan su seviyesi değişiklikleri, su kenarında yaşayan ve sucul yaşama bağımlı diğer hayvan türlerini (örneğin, kuşlar, amfibiler) nasıl etkilediğine dair çalışmalar var mı?
		HES barajlarının yarattığı su basmalar, doğal olarak akarsuyu kullanan hayvan türlerinin göç yollarını ve yaşam alanlarına olan etkisi değerlendiriliyor mu?

Tablo 4.1 Kullanım değeri odaklı ekolojik kent planlaması gösterge seti (devamı)

ENERJİ	ENERJİ VERİMLİLİĞİ	Hizmet binalarında ısı yalıtımı sağlanıyor mu?
		Belediye ilçe sınırları içinde enerji verimliliğine yönelik kamuya teşvik edici çalışmalar yürütüyor mu?
		Şehir aydınlatmasına yönelik tasarruf çalışmaları var mı?
		Akıllı elektrik şebekesi çözümleri bulunuyor mu?
		İklimlendirme elemanlarının aşırı kullanımına bağlı elektrik kesintisi yaşanıyor mu?
		Acil yardım birimlerinin hizmet sürekliliğini sağlayacak enerji kaynakları var mı?
ULAŞIM	ULAŞIM	Ulaşım planlaması yapan birimi var mı?
		Belediye sınırları içerisinde bisiklet yollarını arttırma planı var mıdır?
		Bisiklet park alanını arttırmaya yönelik çalışmalar yapılıyor mu?
		Bisiklet park alanları bisiklet yollarıyla entegre mi?
		Araçların karbon salınımını düşürmeye ilişkin herhangi bir uygulaması var mıdır?
		Belediyenin elektrikli taşıt uygulaması var mı?
		Hâkim ulaşım güzergâhlarında park et-bin uygulaması yapılıyor mu?
ARAZİ KULLANIM	SÜRDÜRÜLE BİLİR ARAZİ KULLANIMI	Kentsel tarım uygulamaları ile ilgili birimi var mı?
		Belediye ekolojik tarım uygulamalarını destekliyor mu?
		Kişi başına düşen aktif yeşil alan m ² 'sini arttırmaya yönelik çalışmalar yapılıyor mu?

Tablo 4.1 Kullanım değeri odaklı ekolojik kent planlaması gösterge seti (devamı)

ARAZİ KULLANIM	SÜRDÜRÜLE BİLİR ARAZİ KULLANIMI	Dezavantajlı grupların yeşil alan erişimi gözetiliyor mu?
		Yenilenebilir peyzaj uygulamalarını destekliyor mu?
		Belirlenen belediye sınırları içerisinde tabiat varlıkları belirlendi mi?
		Belirlenen belediye sınırları içerisinde tabiat varlıklarında herhangi bir artma veya azalma var mı?
		Kentsel gelişim projelerinde arazi kullanımının çeşitliliğini ve çok işlevliliğini artırmaya yönelik çalışmalar var mı?
		Yapılaşma ve kentsel genişlemenin doğal habitatlar ve biyoçeşitlilik üzerindeki etkilerini azaltmaya yönelik stratejiler var mı?
		Belediye, kentsel alanlardaki su yönetimi ve sürdürülebilir drenaj sistemleri gibi ekolojik altyapı projelerini destekliyor mu?
		Sürdürülebilir orman yönetimine dair çalışma yapılıyor mu?
		Gıda güvenliği ile ilgili uygulamalara destek veriyor mu?
		Madencilik faaliyetlerinden kaynaklanan çevresel zararların azaltılması için önlemler alınıyor mu?
		Yerel toplulukların madencilik projeleri karar alma süreçlerine katılımı nasıl sağlanmaktadır ve bu süreçlerde toplumun sesi ne kadar etkili olabilmektedir?
		Madencilik projelerinin çevresel etki değerlendirmeleri ne kadar şeffaf ve kapsamlı yapılıyor ve bu raporlar halka açık mı?
	AFET ALANI	Afet ve acil durumlarla ilgili bir birimi var mı?
		Deprem alanları tespit edildi mi?
		Sel alanları tespit edildi mi?

Tablo 4.1 Kullanım değeri odaklı ekolojik kent planlaması gösterge seti (devamı)

ARAZİ KULLANIM	AFET ALANI	Sel alanı var ise buna yönelik önlem alınıyor mu?
		Afet acil durum planı var mı?
		Tespit edilen alanlar haritalar, raporlar, bilgi notları vb. araçlarıyla kamu ile paylaşıyor mu?
HAVA	HAVA KALİTESİ	Hava kalitesi yönetimi hakkında çalışan birim var mı?
		Hava kalitesi yönetim stratejisi var mı?
		Hava kalitesi standartlarına uyumun sağlanması için mevzuat, ekonomik araçlar, eğitim ve gönüllülük sözleşmeleri gibi unsurlar kullanılıyor mu?
		Ortam havası kalitesi ve belirli kaynaklardan havaya yapılan salımlara ilişkin standartların belirlenmesi yapılıyor mu?
		Yerelde hava kalitesi ölçüm ve değerlendirmesi yapılıyor mu?
		Düşük olan hava kalitesi için önlem alıyor mu?
		Uluslararası standartlar dikkate alınıyor mu?
	LİMİT AŞIMI	Hava kirliliğine yol açan çeşitli faaliyetlerin (Ulaşım, ısınma vb.) kontrolü yapılıyor mu?
		Mevzuata uyum gösterilmediği durumlarda zorlayıcı önlemler alınıyor mu?
		CO2 salınımlarını azaltmak için belediye kendi araçları üzerinde bir çalışma yapıyor mu?
		CO2 salınımlarını azaltmak için belediye kendi binaları üzerinde bir çalışma yapıyor mu?
		Tesislerde ve mobil kirlilik kaynaklarında yapılacak iyileştirme uygulamaları var mı?

Tablo 4.1 Kullanım değeri odaklı ekolojik kent planlaması gösterge seti (devamı)

HAVA		Havayı kirletici salınım ihtimali bulunan tesislerin denetlenmesi gerçekleştiriliyor mu?
		Doğal hayatı etkileyecek koku ve toza karşı önlemler alınıyor mu?
		Hava kalitesi için belirlenen sınır değerlerin aşıldığı yerlere, planlamada öncelik veriliyor mu?
SU	KALİTE	Yerüstü ve yeraltı suları ile ilgili çalışan bir birim var mıdır?
		Nehirlerin, göllerin, denizlerin ve yeraltı sularının kalitesi düzenli olarak denetleniyor mu?
		İçme suyu varlıkları tespit edildi mi?
		Suya yapılan bütün atık boşaltımları denetleniyor mu?
		Yağmur suyu yönetimi var mı?
		Belediye Binalarında Yağmur suyu Toplama Projesi Yapılıyor mu?
		Su varlıklarında içme suyu analizi yapılıyor mu?
		Su şebekelerinin veya yapılarının denetlenmesi yapılıyor mu?
	ATIK SU	Kentsel atık suların yerleşimlerden toplanması, arıtılması ve deşarjı için çalışan birimi var mı?
		Kentsel atık suların yerleşimlerden toplanması, arıtılması ve deşarjı için atık yönetimi tesisleri kurulu mu?
		Gri-Su kullanımına yönelik çalışmalar var mı?
		Atıksu arıtması yapılıyor mu?
	TASARRUF	Su kullanımını azaltmaya yönelik bir birimi var mı?
		Su kullanımını azaltmaya yönelik herhangi bir faaliyet yapılıyor mu?
		Su varlıkları yönetimi yapılıyor mu?
		Su ekosisteminin zaman içerisindeki değişimine yönelik çalışmalar yapılıyor mu?

Tablo 4.1 Kullanım değeri odaklı ekolojik kent planlaması gösterge seti (devamı)

SU	TASARRUF	Kıyı ile ilgili çalışmalarını yöneten bir birimi var mı?
		Kıyı kirliliğine yönelik çalışmalar var mı?
		Halk plajı var mı?
		Kamunun kıyı ve/veya plaja erişimi tüm gruplara eşit olarak sağlanıyor mu?
		Kıyı ve/veya plajın temizliği düzenli olarak sağlanıyor mu?
		Kıyı ve/veya plajın temizliğine yönelik güçlendirme eğitimleri yapılıyor mu?
ATIK	ATIK YÖNETİMİ VE GERİ DÖNÜŞÜMÜ	Atık Yönetimi birimi var mıdır?
		Geri dönüşümü veya kompostlamayı uygulanabilir ve ekonomik olarak sürdürülebilir kılmak için kentsel atıkların türlerine göre ayrı toplanması sağlanıyor mu?
		Kompost yapımı için eğitim veriliyor mu?
		Kompost yapmalarına yönelik teşvik edici uygulamalar yapılıyor mu?
		Mevcut atık depolarının iyileştirilmesi veya kapatılması ve yerlerine yeni atık depolarının kurulması takip ediliyor mu?
		Atık kaynaklarının çevresel etki değerlendirmesi yapılıyor mu?
		Üretilen atığa yönelik önleyici çalışmalar yapılıyor mu?
		Atık piller toplanıyor mu?
		Mülkiyeti belediyeye ait geri dönüşüm tesisi var mı?
		Katı atık toplama sistemleri, kamuyla koordinasyon halinde mi? Mobil uygulamalar, vs...
		Atık toplama ve işletme-bertaraf sistemleri ayrı ayrı yürütülüyor mu?
		Artan risklerin bulunduğu tesisler belirlenip ve acil durum planlarını düzenleniyor mu?

Tablo 4.1 Kullanım değeri odaklı ekolojik kent planlaması gösterge seti (devamı)

ATIK	ATIK YÖNETİMİ VE GERİ DÖNÜŞÜMÜ	Tehlikeli atık imhasının kontrolü yapılıyor mu?
		Tehlikeli atıklarla ilgili uluslararası çok taraflı çevresel anlaşmalara uyuluyor mu?
		Entegre Atık Yönetim Planı var mı?
		Yerelde atıkların toplanması için gerekli malzemenin dağıtımı yapılıyor mu, erişilebilir mi?
		İnşaat atıkları (özellikle Kentsel Dönüşüm sürecinde) herhangi bir kontrole tabii mi?
		ASBEST kontrolü yapılıyor mu?
		Atık Lastik toplaması yapılıyor mu?
		ÖTL lisanssız toplamaya, depolamaya ve bertaraf etmeye karşı denetim yapılıyor mu?
		Plastik kullanımının azaltılmasına dair herhangi bir çalışma var mıdır?
		Yakarak atık bertaraf etme yöntemi azaltılmaya çalışılıyor mu?
KENTSEL DÖNÜŞÜM VE PLANLAMA	KENTSEL DÖNÜŞÜM VE PLANLAMA	Kentsel dönüşüm projelerinde yerinden edilen hane sayısı son 5 yılda artış hızı gösterdi mi?
		Belirlenen kentsel yenileme bölgesinde son 3 yılda konut fiyatları ve kira oranları eskiye oranla artış gösterdi mi?
		Yeni geliştirilen kentsel projeleri sonucundayerel işletmeler kapanmak durumunda kaldı?
		Yenilenen alanlarda kamusal alanların toplam yüzey alanı azaldı mı?
		Son 5 yılda gerçekleştirilen kentsel planlama toplantılarına katılım oranı yüksek mi?
		Yeni projeler nedeniyle yerel vergi oranlarında son 3 yılda artış mu?
		Son 5 yılda tamamlanan projeler çevresel etki değerlendirme raporlarına uygun olarak mı tamamlandı?

4.3 Kullanım Değeri Odaklı Ekolojik Planlama: İstanbul Örneği

Kullanım değeri odaklı ekolojik planlama, hem İstanbul'un hem de benzer kentsel alanların karşılaştığı ekolojik ve sosyal sorunlara çözüm getirebilecek stratejilerin geliştirilmesinde önemli bir yol gösterici olmayı hedeflemektedir. Bu nedenle İstanbul'un ekolojik ve sosyo-ekonomik dokusunun incelenmesi üzerine bir çerçeve kurgulanmıştır.

İstanbul, tarihsel süreç içinde doğal kaynaklarının kullanımı ve kentsel dönüşüm politikalarıyla şekillenen bir metropol olarak ön plana çıkmaktadır. Kentin doğal ve yapay peyzajı, iç içe geçmiş sosyal yapıları ve ekonomik dinamikleri, ekolojik planlama açısından zengin bir inceleme alanı sunmaktadır. Özellikle, kapitalist üretim süreçlerinin doğa üzerindeki etkileri, kentsel dönüşüm ve planlama pratiklerinin kent üzerindeki sosyo-ekonomik sonuçları, bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Bu bölümde İstanbul'un kullanım değeri odaklı ekolojik planlama perspektifinden nasıl ele alınabileceği, kentin bu yöndeki potansiyelleri ve mevcut zorlukları vurgulanacaktır. İstanbul, hem Asya hem de Avrupa kıtaları üzerinde stratejik bir konuma sahip olması, biyoçeşitliliği, su havzaları ve orman alanları gibi değerli doğal kaynaklarının yanı sıra yoğun nüfusu, sanayisi ve tarihi mirasıyla karmaşık bir ekosistem teşkil etmektedir. Bu bağlamda, kentin ekolojik planlama kapsamında nasıl bir model oluşturabileceği, kentsel dönüşüm ve gelişim süreçlerinin sürdürülebilirlik ilkeleriyle nasıl uyumlu hale getirilebileceği üzerinde durulacaktır.

Kentin kullanım değeri odaklı ekolojik planlamanın, kentin çeşitli sosyal grupları için yaşanabilir, erişilebilir ve adil bir yaşam alanı sunma hedefiyle nasıl şekillendirilebileceği ele alınacaktır. İstanbul'un mevcut ekolojik planlama yaklaşımlarının eleştirisi, kentte yaşayan insanların ihtiyaçlarını ve doğal kaynakların korunmasını merkeze alan yeni bir planlama anlayışının gerekliliği üzerinde durulacaktır. Böylece, kentsel dönüşüm projelerinin çevresel adalet, yerel ekonomilerin güçlendirilmesi ve sosyal entegrasyon gibi unsurları nasıl içerebileceği tartışılacaktır.

4.3.1 KDO Ekolojik Planlama İstanbul Örneği Analiz Çalışmaları

4.3.1.1 İstanbul Ekolojik Yapı Tarihsel Süreç Analizi

1883'te İstanbul'un ilk içme suyu kaynağı olarak Fransız "Dersaadet Anonim Şirketi" tarafından inşa edilen Terkos Barajı, 1933'ten sonra İstanbul Sular İdaresi tarafından işletilmeye başlanmıştır. 1924'te çıkarılan 442 sayılı "Köy Kanunu" ile köy yerleşimleri tüzel kişilik kazanırken, 1930'da İstanbul'da yerel yönetim birimi olan "Şehremaneti ve İntizamı Şehir Komisyonu" kurulmuş ve şehir planlamasında yerel çözümler aranmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında belediyelere ilişkin düzenlemeler 1580 sayılı "Belediye Kanunu" ile yapılmış, 2004'te bu kanun 5272 sayılı "Belediye Kanunu" ile yer değiştirmiştir. Kırsal kalkınmayı desteklemek amacıyla 1940'ta kurulan Köy Enstitüleri, kırsal eğitimde önemli başarılar elde etmiş, ancak 1954'te kapatılmıştır. 1950 yılından itibaren İstanbul merkezli sanayileşme ve kentleşme hız kazanmış, bu süreçte İstanbul nüfusu önemli ölçüde artmıştır.

1971 yılında imzalanan Ramsar Sözleşmesi, sulak alanların korunması ve sürdürülebilir kullanımını hedefleyen bir uluslararası anlaşmadır. İstanbul'da resmi olarak Ramsar alanı bulunmamakla birlikte, Küçükçekmece Havzası ve Büyükçekmece Gölü bu sözleşmenin kriterlerine göre uluslararası öneme sahip alanlar olarak değerlendirilmektedir. Ömerli Barajı, 1972'de İstanbul'un Anadolu Yakası'na içme suyu sağlamak amacıyla hizmete girmiş, ve bu bölgenin su ihtiyacını karşılamaktadır. 1973'te Boğaziçi Köprüsü inşa edilmiş ve 1974'te Boğaziçi Bölgesi doğal sit alanı olarak ilan edilmiştir. 1980'de, 1995 yılını hedefleyen, İstanbul'un ilk metropoliten ölçekli nazım planı 1/50.000 ölçekli olarak hazırlanmış ve nüfus sınırı 7.1 milyon olarak belirlenmiştir. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ise 1983'te yürürlüğe girmiş, taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını amaçlayan düzenlemeleri içermektedir.

1984 yılında Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi (Bern Sözleşmesi), yaban hayvanları ve bitkileri ile bunların yaşam alanlarının korunmasını amaçlamaktadır. Taraflar, yaban hayatı ve bitkilerinin yaşam alanlarının korunması için gerekli tedbirleri alma taahhüdünde bulunmaktadır. Bu, yerel imar ve inşaat politikaları ile kirlilik kontrol

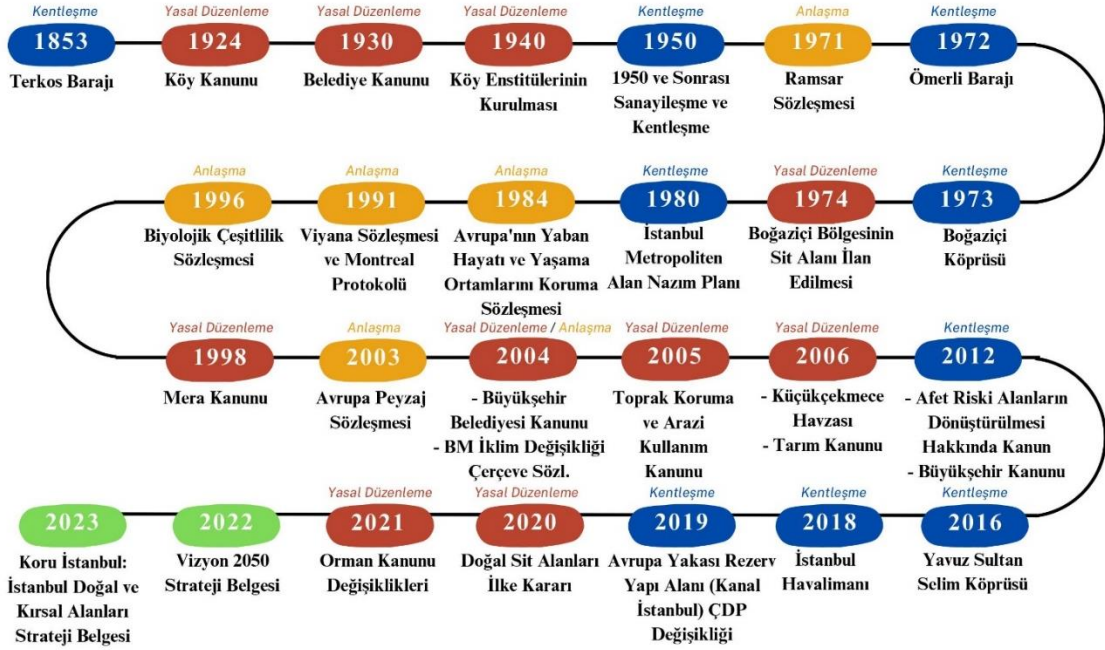
düzenlemelerine entegre edilmesi gereken önlemleri içermektedir. Aynı yılda, İstanbul büyükşehir statüsü kazanmıştır. Ozon tabakasının korunması amacıyla Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokolü'ne 1991'de taraf olunmuştur, bu da İstanbul'daki sanayileşme ve kentleşmenin ozon tabakası üzerindeki etkilerini kısıtlama hedefini taşımaktadır. 1996'da imzalanan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması için ulusal stratejilerin belirlenmesini öngörmektedir. Türkiye, 2024'te bu sözleşmenin Taraflar Konferansı'nın ev sahipliğini yapacaktır. İstanbul'daki doğal alanların yeterli korunamaması, bu uluslararası taahhütlerin önemini artırmaktadır. 1998 yılında yürürlüğe giren 4342 sayılı Mera Kanunu, mera ve benzeri kamusal alanların kullanımını ve tahsisini düzenler. Kanun, 2004-2018 yılları arasında yapılan değişikliklerle, mera alanlarının sadece otlak olarak değil, tarım, turizm, madencilik, enerji projeleri, kentsel dönüşüm ve ulaştırma gibi farklı amaçlarla Cumhurbaşkanlığı kararıyla tahsis edilebilmesine olanak tanımıştır.

2003'te imzalanan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, üye 38 ülkenin peyzajlarının korunması, planlanması ve yönetilmesini hedeflemektedir. Sözleşme, Avrupa'daki işbirliğini güçlendirme, kamu ve yerel yönetimleri peyzajın değerini anlamaya teşvik etme, çevre bilincini artırma ve sürdürülebilir kalkınma ile insan sağlığını ve yaşam kalitesini koruma amaçlarına sahiptir. İstanbul, bu sözleşme kapsamında henüz bir proje geliştirmemiş olmasına rağmen, doğal ve yeşil alanları, su kaynakları ve biyoçeşitliliği ile potansiyel taşımaktadır. Aynı zamanda, 2004'te katıldığımız BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, sera gazı emisyonlarının azaltılmasını, araştırma ve işbirliğini ve gaz yutaklarının korunmasını teşvik etmektedir. İstanbul, iklim değişikliğinden etkilenen büyük bir metropol olarak, bu sözleşme doğrultusunda hareket etmenin önemini vurgulamaktadır. 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile İstanbul'un idari yapısı yeniden düzenlenmiş, köyler mahalleye dönüştürülmüş ve 2005 yılında kabul edilen 5286 sayılı Kanun ile kırsal kalkınma sorumlulukları il özel idareleri ve büyükşehir belediyelerine devredilmiştir. 2005'te yürürlüğe giren 5403 sayılı "Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu", tarımsal arazilerin korunmasına yönelik kısıtlamalar getirmiş, ancak tarım alanlarının sanayi tarafından kullanımını tam olarak engellememiştir. 2006'da İSKİ, Küçükçekmece Havzası'nın içme

suyu kalitesini kaybettiğini belirterek havza statüsünü iptal etmiş, aynı yıl kabul edilen 5488 sayılı "Tarım Kanunu" ile GSYİH'nin %1'i tarımsal desteklere ayrılmıştır.

2012'de kabul edilen 6360 sayılı Kanun ile İstanbul'daki köyler mahalle statüsüne dönüştürülmüş, taşınmaz malları ilçe belediyelerine aktarılmış ve çeşitli vergi muafiyetleri sağlanmıştır, ancak bu muafiyetler 2019'da kaldırılmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2011'de her türlü fiziki planlama yetkisini üstlenmiş, 2012'de afet riski altındaki alanların dönüşümüne yönelik 6306 sayılı Kanun kabul edilmiş, ancak kentsel dönüşüm beklenen şekilde gerçekleşmemiştir. Kanal İstanbul proje alanını rezerv yapı alanı olarak ilan edilmesi tartışma konusu olmuştur. 2000 yılı sonrasında inşaat sektörüne yapılan yatırımlar ulaşım yatırımlarını da arttırmıştır. Kentleşmesi kuzey yönünde ilerleyen İstanbul'da 2016 yılında kuzeyde üçüncü bir boğaz köprüsü (Yavuz Sultan Selim Köprüsü) inşa edilmiştir. 2018'de İstanbul Havalimanı'nın inşası, önemli çevresel ve kırsal tahribatlara sebep olmuştur. Bu projeler, kuzey ormanlarından geçerek çevresel tahribata ve kuzeydeki arazi değerlerinde artışa yol açmıştır. 2019'da Kanal İstanbul projesi, İstanbul'un ana çevre düzeni planına dahil edilmiş ve ilgili plan değişikliği Bakanlıkça onaylanmış, sonrasında iki kez revize edilmiştir.

2020'de çıkarılan "Doğal Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı" ile doğal sit alanlarının koruma şartları yeniden tanımlanmış, bu alanlar farklı koruma kategorilerine ayrılmıştır. 2021'de Orman Kanunu'nda yapılan değişikliklerle ormanlarda belirli yapılaşmalara izin verilmiş, aynı yıl İstanbul'da yeni maden ruhsatlarına yasak getirilmiştir. 2021'de Marmara Denizi ve Adalar Bölgesi Özel Çevre Koruma Bölgesi ilan edilerek koruma altına alınmıştır. 2022'de "İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi" ile İstanbul'un uzun vadeli hedefleri ve kırsal alanların korunması gibi konular belirlenmiştir. 2023 yılındaysa İstanbul'un doğal ve kırsal alanlarının korunması, kırsal yerleşimlerin geliştirilmesi ve bu konuda farkındalığın artırılması amacıyla Koru İstanbul: İstanbul Doğal Alanları Strateji Belgesi oluşturulmuştur (İBB, 2023).

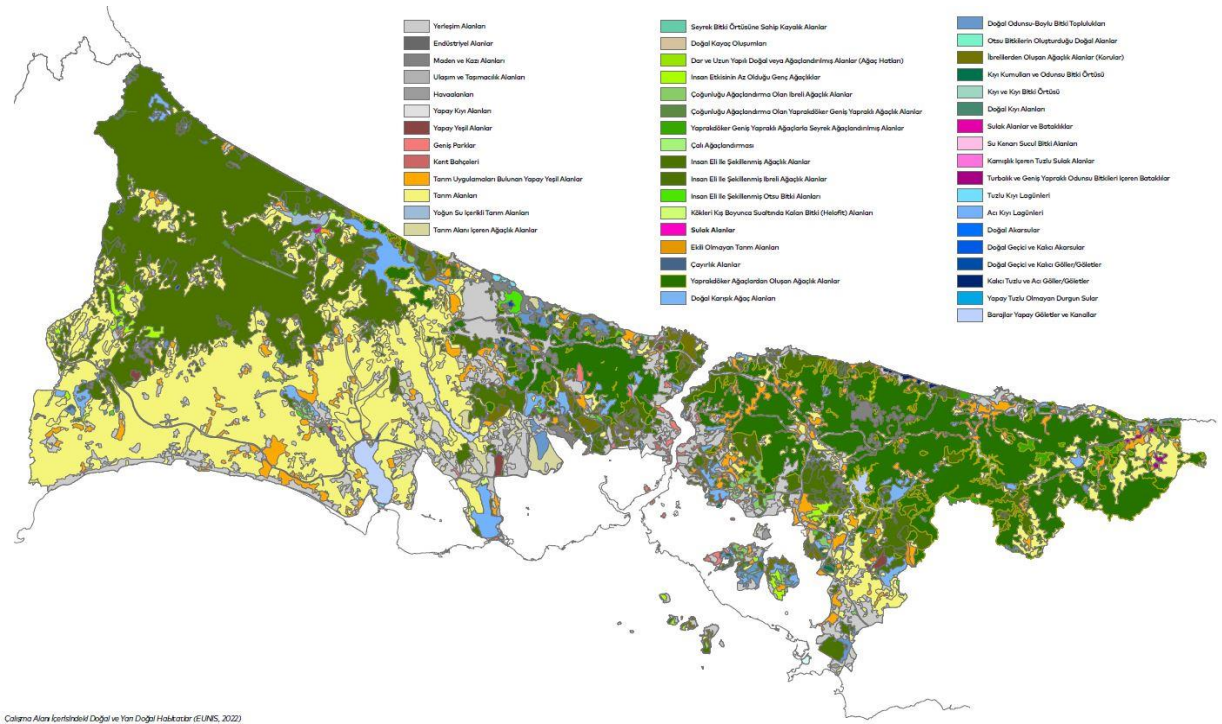
Şekil 4.1 İstanbul ekolojik yapı tarihsel süreci

4.3.1.2 Doğal Yapı Analizleri

İstanbul, zengin ormanları, tarım alanları, önemli doğal ve bitkisel zenginlikleri, çeşitli flora ve faunası ile dikkat çeken bir metropoldür. Kent, Marmara ve Batı Karadeniz bölgesinin kuzey bölümünde yer almakta; Istranca Dağları'ndan başlayıp, doğuda Abant Dağları'na kadar uzanırken, kuzeyde Karadeniz'e ve güneyde Marmara Denizi ile Samanlı Dağları'na kadar geniş bir ekosistemler ağına ev sahipliği yapmaktadır. Asya ile Avrupa arasındaki doğal bir orman koridoru olarak işlev gören Kuzey Ormanları, kendine özgü flora ve fauna ekosistemleri ile önemli bir biyolojik çeşitliliğe sahiptir. Özellikle az insan müdahalesi görmüş alanlarda bulunan, genellikle kış aylarında yaprak döken geniş yapraklı ağaçlarla kaplı, deniz seviyesine yakın bu ormanlar, üç farklı iklim bölgesinin kesiştiği, bitki göç yolları üzerinde yer aldığı için biyolojik çeşitliliği bakımından son derece zengindir.

İstanbul'un bu kapsamlı ekolojik yapısının derinlemesine incelenmesi amacıyla, habitat türleri, bitki ve hayvan türleri, orman ve tarım alanlarının yanı sıra su kaynakları, özel statüye sahip ve korunan alanlar detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

İstanbul'un toplam yüz ölçümü, su yüzeylerini hariç tutarak, yaklaşık 534.000 hektar olarak belirlenmiştir (İBB, 2023).

Şekil 4.2 İstanbul doğal ve yarı doğal habitatlar haritası (EUNIS, 2022)

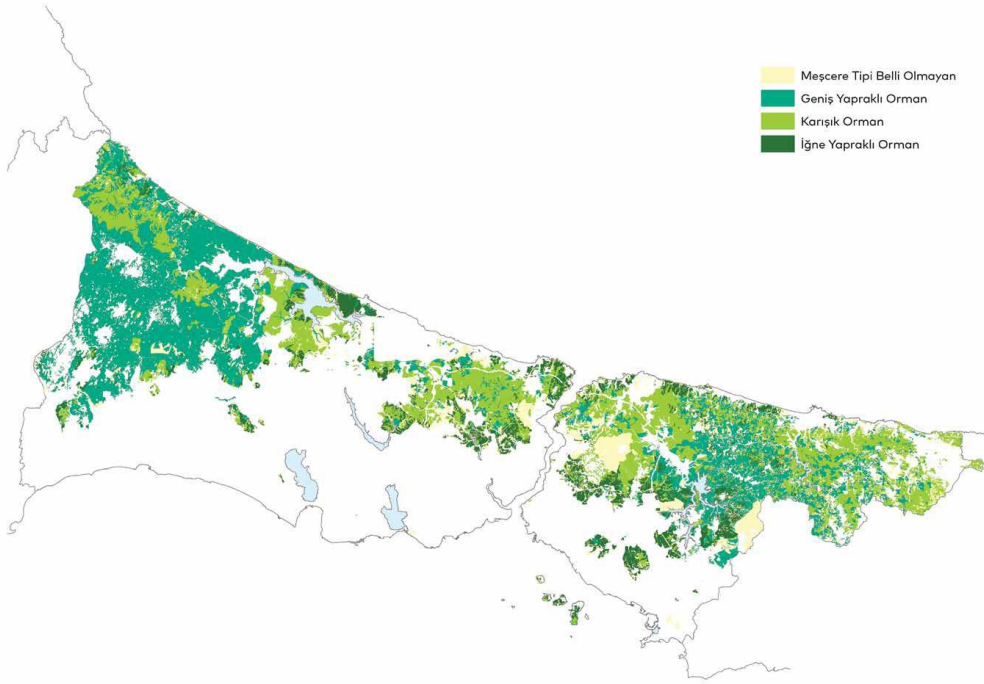
- **Orman Alanları**

İstanbul'da bulunan orman ve ağaçlık bölgeler, şehrin toplam alanının %45,02'sini kaplayarak, ormanlık alanların şehirdeki mekansal önemini vurgulamaktadır. İstanbul'un toplam alanı 534.000 hektar iken İstanbul'un toplam ormanlık alanı 240.400 hektardır. Anadolu Yakası'nda %43,68'lik bir payla (yaklaşık 105.004,83 hektar) yer alan bu ormanlar, Avrupa Yakası'nda ise daha büyük bir bölümü (%56,32 yani 135.395,50 hektar) içermektedir (İstanbul Orman Bölge Müdürlüğü, 2016).

İlçelere göre orman alanlarının dağılımına bakıldığında, Şile ilçesi 78.172 hektarlık bir alanda en fazla ormanlık alana sahip ilçe olup, bu ormanların ilçe toplam alanına oranı %76,09'dur. Diğer yandan, en az ormanlık alana sahip olan Arnavutköy'de ise 45.036 hektarlık bir alan, ilçenin toplam alanının %31,06'sını oluşturmaktadır. (İstanbul Orman Bölge Müdürlüğü, 2016).

Mevcut iklim krizi döneminde, İstanbul'daki orman ve diğer ağaçlık alanların varlığı, korunması gereken değerli alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bu alanlar, önemli bitki ve hayvan türlerine ev sahipliği yapmanın yanı sıra, Avrupa'dan gelen orman kuşağının bir parçası olarak ekosistemler bütününe bir bölümünü temsil etmektedir (İBB, 2023).

Kuzey Ormanları'ndaki yaygın orman örtüsü türlerine göre yapılan incelemelerde, geniş yapraklı ormanlar 109.227,50 hektarlık bir alanı kapsayarak, toplam ormanlık alanın %45,44'ünü oluşturmaktadır. Karışık ormanlar ise toplam ormanlık alanların %31,02'sini (74.581,39 hektar) kaplarken, iğne yapraklı ormanlar 24.849,82 hektar ile ormanlık alanların %13,20'sini oluşturmaktadır. Orman varlığının %13,20'lik bir kısmını temsil eden 31.742 hektar büyüklüğündeki bölüm, çeşitli sebeplerle tespiti yapılamayan veya giriş yapılamayan askeri alanlar gibi özel statülü yerlerde bulunmaktadır (İstanbul Orman Bölge Müdürlüğü, 2016).

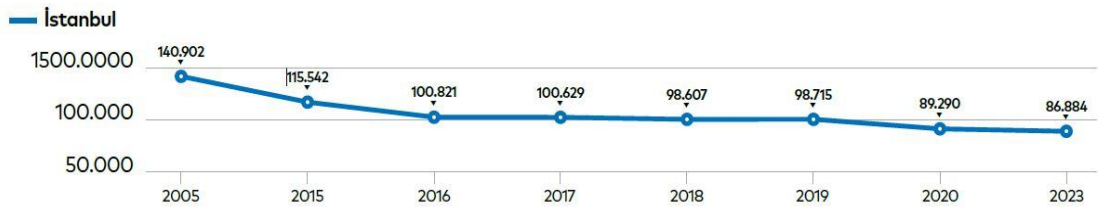

Şekil 4.3 İstanbul'daki orman alanları ve örtüsü (İstanbul Orman Bölge Müdürlüğü, 2016)

- **Tarım Alanları**

Türkiye genelinde tarım alanlarının büyüklüğü giderek küçülmekte, 1995 yılında 26,8 milyon hektar olarak kaydedilen tarım arazisi, 2019'a gelindiğinde %14'lük bir

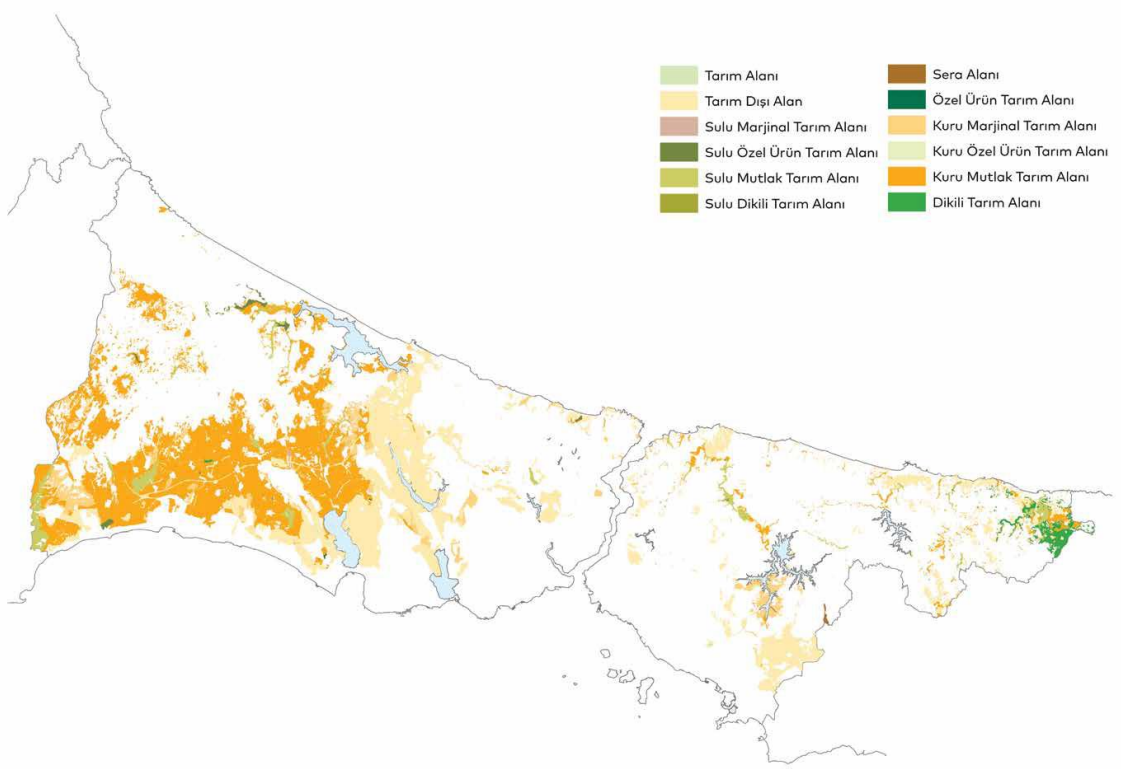
düşüşle 23 milyon hektara gerilemiştir. Özellikle İstanbul'da bu azalma oranı daha da belirgindir. (TÜİK, 2021) İstanbul'da tarım alanlarının büyüklüğü konusunda farklı kurumlar ve kaynaklar çeşitli veriler sunmakta, bu da tarım alanlarındaki azalmanın kesin bir şekilde takip edilmesini güçleştirmektedir. TÜİK'in 2019 yılına ait bölgesel istatistiklerine göre, İstanbul'un yüz ölçümünün %13'ü tarım alanlarından meydana gelmektedir. 1995 ile 2019 yılları arasında İstanbul'da işlenen tarım alanlarında önemli bir azalma meydana gelmiş, 2000 yılında 93.560 hektar olan işlenen tarım alanı, 2019 yılında yaklaşık %25 azalarak 71.852 hektara düşmüştür (Vizyon 2050, 2020).

Şekil 4.4 İstanbul'un tarım alanlarının yıllar içindeki değişimi (ha) (İstanbul Valiliği İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2021, 2023)

İstanbul Valiliği İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nün verilerine göre, İstanbul'un 2023 yılındaki mevcut tarım alanları 86.884 hektardır. Bu verilere göre, 2005 ile 2023 yılları arasında İstanbul'daki tarım alanlarında %38,3'lük bir azalma görülmüştür. 2023 yılı itibarıyla, İstanbul'un toplam yüz ölçümünün yaklaşık %16,25'i tarım alanıdır. Aynı yıl için İstanbul'da toplam 51.241,85 hektarlık alanın tarım dışı kullanım için ayrıldığı belirlenmiştir. Bu durum, İstanbul'un yüz ölçümünün %9,58'ini ve mevcut tarım alanlarının %37'sini kapsayan bir bölgenin tarım dışı amaçlar için tahsis edildiğini ve ilerleyen zamanlarda tarımsal özelliklerini yitireceğini göstermektedir. Tarım dışına çıkarılan bu alanların büyük bir bölümü, Kanal İstanbul projesi kapsamında yasal olarak tarımsal kimliğini kaybetmiş ancak halen tarımsal özelliklerini koruyan alanlardır (İBB, 2023).

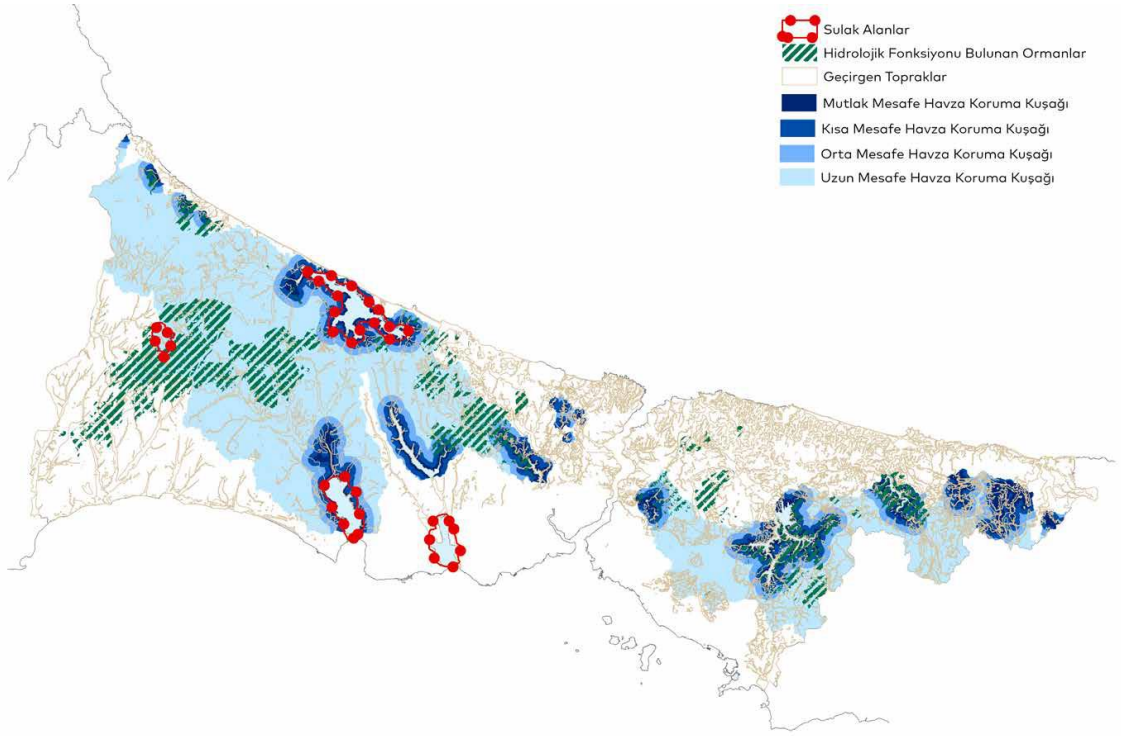
İstanbul'daki tarım arazilerinin büyük çoğunluğu (%73,265) kuru ve mutlak tarım alanlarından oluşurken, bunu %14,038 ile kuru marjinal tarım alanları ve %7,424 ile sulu mutlak tarım alanları izlemektedir. Sulu dikili tarım alanları, tarımsal arazilerin toprak türüne göre dağılımında %0,03 ile en küçük paya sahip olan kategoridir (İBB, 2023).

Şekil 4.5 İstanbul'un tarımsal arazi kullanımı (İstanbul Valiliği İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2023)

• Su Varlığı

İstanbul, su havzaları, göller ve göletler, akarsular, dereler, doğal su kaynakları ve çeşmeler, adi ve keson kuyuları, su sondaj kuyuları gibi zengin hidrolojik özelliklere sahiptir. Şehrin yıllık ortalama yağış miktarı 787 mm olarak ölçülmüş olup, bu yağışların büyük bir kısmı barajlar, göller ve bentlerde toplanmaktadır. Yıllık yağıştan elde edilen su miktarı, yaklaşık 760 milyon metreküpü yüzey suları, 30 milyon metreküpü ise yeraltı suyu havzaları aracılığıyla kullanıma sunulmaktadır. Ancak, bu doğal su kaynakları İstanbul'un su ihtiyacının yalnızca %76,3'ünü karşılayabilmekte, kalan %23,7'lik kısım şehir dışından getirilen sularla tamamlanmaktadır ve toplam eklenen su miktarı 245,2 milyon metreküptür (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019).

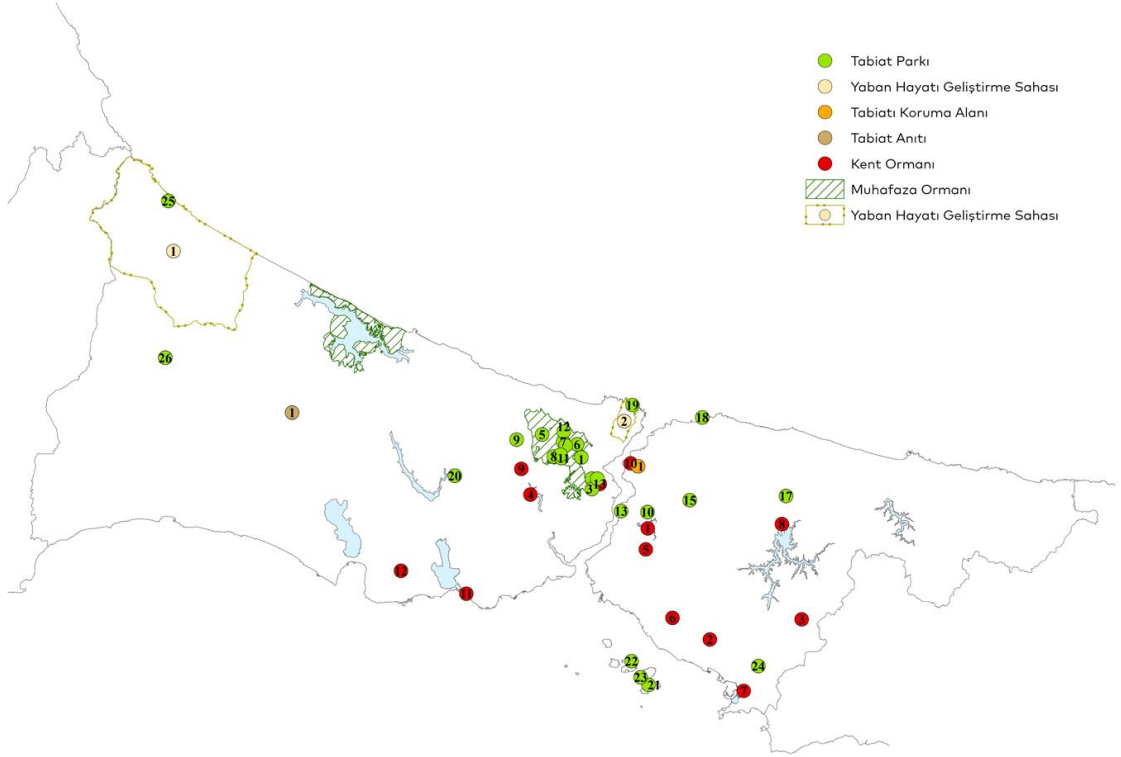
Şekil 4.6 İstanbul'un su varlığı (Tarım ve Orman Bakanlığı 1. Bölge Müdürlüğü, 2015)

İstanbul, özellikle yağışlı dönemlerde, yüzeyel su kaynaklarından beslenen ve barajlar ile regülatörlerde biriktirilen suları, arıtma işlemlerinden geçirerek şehrin kullanımına sunar. Nüfus artışı ve coğrafi olarak hizmet alanının genişlemesi nedeniyle su talebinde yaşanan artış, şehrin su ihtiyacını karşılamak üzere Avrupa Yakası'ndan Tekirdağ, Anadolu Yakası'ndan ise Düzce'ye kadar uzanan farklı su havzalarından içme suyu teminine yönlendirmiştir. İstanbul'un Kuzey Ormanları ve kırsal alanlarında bulunan su yapıları, bu su kaynaklarının birbirine bağlanmasında önemli bir rol oynar ve yeraltı su kaynaklarıyla beslenirler (İBB, 2023).

• Özel Statülü ve Koruma Alanları

Koruma statüsü verilen alanlar, doğal çevrenin ve ekosistemlerin gelecekteki nesiller için saklanması hedefiyle belirli coğrafi sınırlar içerisinde tanımlanır ve yasal ya da etkili diğer yöntemlerle koruma altına alınır. İstanbul il sınırları içinde yer alan ve koruma statüsüne sahip olan tabiat parkları, kent ormanları, koruma ormanları, doğal koruma alanları, tabiat anıtları, yaban hayatı geliştirme bölgeleri, av hayvanları koruma ve üretme sahaları, önemli doğa bölgeleri ve 2863 sayılı

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu altında korunan kentsel ve arkeolojik sitler, doğal, tarihi ve karma sit alanları bu kategoride değerlendirilmiştir. İstanbul, 26 tabiat parkı, 13 kent ormanı, 4 koruma ormanı, 1 doğal koruma alanı, 1 tabiat anıtı ve 2 yaban hayatı geliştirme sahasına ev sahipliği yapmaktadır (İBB, 2023).

Şekil 4.7 İstanbul'daki özel statülü ve korunan alanlar (İstanbul Orman Bölge Müdürlüğü 2016)

İstanbul, korunması gereken birçok değerli unsuru barındırır. Biyolojik çeşitlilik açısından önemli olan alanlar, Önemli Bitki Alanları (OBA) ve Önemli Doğa Alanları (ODA) şeklinde iki ana kategori altında incelenir (İBB, 2023).

Bu kategorizasyonlar içinde, Önemli Bitki Alanları, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin Habitat Direktifi kapsamında oluşturulması planlanan "Zümrüt Ağı"na katılım sürecinde, 1990'ların sonlarında Doğal Hayatı Koruma Vakfı tarafından hazırlanan "Türkiye'nin Önemli Bitki Alanları" kitabında yer alan bir çalışma ile ortaya konmuş ve sonrasında yeni alanların eklenmesiyle birlikte "Önemli Doğa Alanları" adı altında genişletilmiştir (İBB, 2023).

4.3.1.3 Tehdit ve Tahribat Analizleri

Doğal ve kırsal alanlar için ciddi tehditler oluşturan tahrip edici unsurlar, gelecek üzerindeki olumsuz etkilerini sürdürmektedir. Bu bağlamda, yapılan tehdit analizleri, mevcut uygulamaların ve projelerin etki alanlarını risk altındaki bölgeler olarak tanımlamıştır. Etki alanlarının boyutları ve ölçütleri, ilgili mevzuatlar ve konuya özgü yapılan araştırmalar doğrultusunda tespit edilmiştir (İBB, 2023).

• İklim Krizi ve Küresel Isınma

1860'lı yıllarda başlayan sanayi devrimiyle birlikte, hızlı nüfus artışı, sanayileşme, düzensiz kentleşme, yanlış arazi kullanımı, orman kaybı ve doğal çevrenin hızlı yıkımı gibi faktörler, doğal iklim dengesini bozmuştur. Özellikle 1980'lerden itibaren daha da belirginleşen küresel ısınma ve iklim krizi, su kaynaklarının azalması, gıda kıtlığı, enerji problemleri, kuraklık, çölleşme, göç gibi sosyo-ekonomik ve politik sonuçlarla birlikte, doğal peyzajın bozulması, ekosistemler, türler ve genetik çeşitlilik gibi biyolojik çeşitliliğin temel unsurlarını da olumsuz yönde etkilemektedir (Demir, 2009).

İstanbul'un mezo ve mikro ölçekteki yeşil alanların iklim ilişkileri ele alındığında, hızla betonlaşan şehrin iklim açısından risk altında olduğu görülmektedir. Kuzeydeki ormanlar ve sulak alanlar, evapotranspirasyon sayesinde şehrin iklimini düzenlemede ve soğuk hava adaları oluşturmada önemli bir rol oynamaktadır. Şehrin hakim rüzgar yönü göz önünde bulundurulduğunda, orman ekosistemi, fırtınalarda rüzgar hızını azaltarak sert rüzgarlara karşı bir kalkan görevi görmektedir. Mezo ölçekte, 2009-2017 yılları arasında Üçüncü Köprü (Yavuz Sultan Selim Köprüsü) ve Üçüncü Havalimanı (İstanbul Havalimanı) projelerinin etkisiyle Kuzey Ormanları'ndaki iklimsel değişiklikler incelendiğinde; bölge ikliminin önemli ölçüde ısınma yönünde değiştiği belirlenmiştir. Bu değişimin, bölgenin güneyini kapsayan şehre de yansımaları kaçınılmazdır (Demir, 2009). Büyük projeler ve bu projelerle tetiklenen kuzeye doğru genişleme, orman alanlarında yaşanan yıkımın yanı sıra, şehir içinde de önemli iklim değişikliklerine neden olmuş ve olmaya devam edecektir.

Özellikle 2020'den sonra iklim krizinin etkileri, kuraklık şeklinde belirginleşmiştir. Sonbaharda ülke genelinde yaşanan olağanüstü ve şiddetli kuraklık, birçok şehirde

sıcaklık rekorlarının kırılmasına neden olmuştur. Ülkenin dört bir yanındaki göller kururken, İstanbul'daki barajların doluluk oranı %25'in altına düşmüştür (İSKİ, 2023).

Şekil 4.8 Sultangazi Güzelce su kemeri

Artan hava sıcaklıkları, azalan yağış miktarları ve kurak mevsimlerin uzaması, yangın risklerini de beraberinde getirmektedir. Çünkü yüksek sıcaklık ve kuraklık, toprağa düşen ölü bitki materyalleri ve ağaçlardan dökülen yaprakların kuruyup, aniden alev alabilecek duruma gelmesine yol açar. Küresel ısınma ve orman yangınları, birbirleriyle etkileşim içinde olan iki fenomendir. Yapılan çalışmalar, orman yangınlarının sadece küresel ısınmanın bir sonucu olmadığını, aynı zamanda küresel ısınmayı da etkileyen önemli faktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Yanan ormanlar, karbon emisyonlarını artırarak, sera gazı etkisinin oluşmasına ve biyolojik çeşitlilik açısından zengin, nadir türlerin zarar görmesine sebep olur ve insan sağlığını olumsuz etkiler (İBB, 2023).

Yeraltı ve yerüstü su kaynakları arasında karşılıklı bir etkileşim bulunur. Yeraltı su seviyesinin ciddi anlamda düşmesi, yerüstü su kaynaklarını da negatif yönde etkiler. Artan nüfus ve sanayileşme, İstanbul genelinde yeraltı sularının büyük bir kısmının kirlenmesine ve aşırı kullanım sonucu bazı bölgelerde tuzlanma problemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mevcut su kaynaklarının tüketilmesi ve kirlenmesi, Kuzey Ormanları altındaki, orman ekosisteminin devamlılığını sağlayan hayati su kaynaklarının büyük ölçüde zarar görmesine neden olmuştur. İstanbul'un günlük içme suyu tüketimi üç milyon metreküptür (İSKİ,

2023). Bu durum, mevcut su kaynaklarının %60'ının Kuzey Ormanları'ndan sağlandığı, kalan %40'lık su ihtiyacının ise Melen ve Trakya bölgesi gibi Kuzey Ormanları'nın diğer bölgelerinden karşılandığı bir gerçektir.

Bununla birlikte, iklim krizi ve kuraklık, Kuru İstanbul Strateji Belgesi'ne göre, ekolojik yapı üzerinde devam eden tehdit ve tahrip unsurlarından biri olarak belirlenmiştir.

• İmar Hareketleri

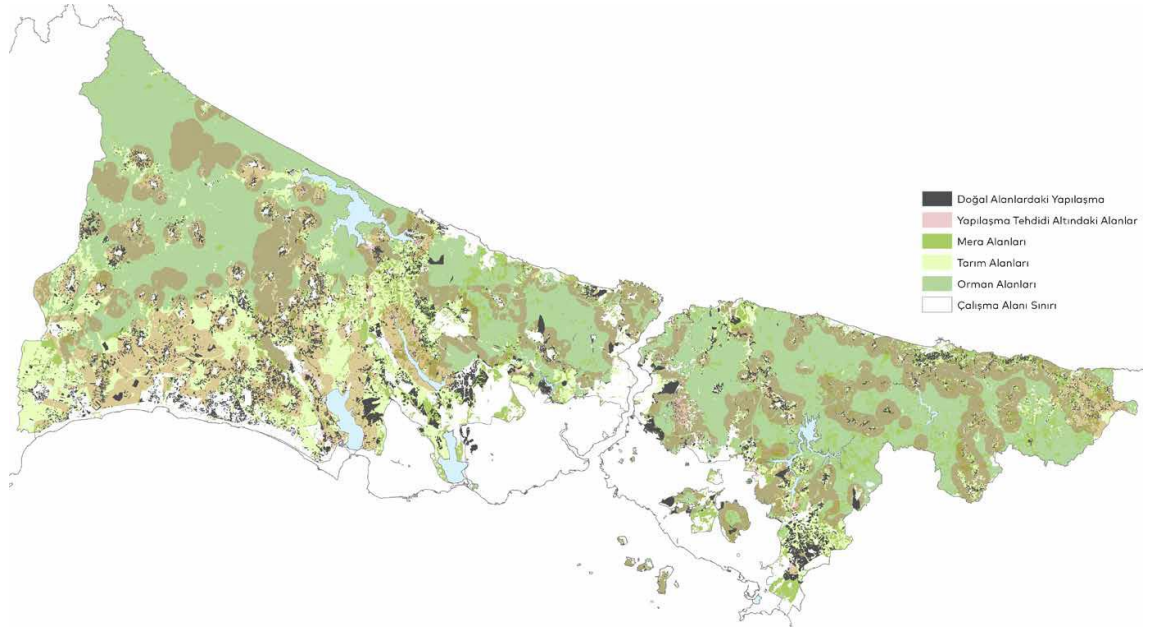
Kırsal yerleşimlere dönüştürülen köyler, ormancılık, tarım ve hayvancılık gibi geleneksel faaliyetlerine devam etmektedir. Ancak, doğal ve kırsal bölgelerde yürütülen enerji, sanayi ve kentleşme gibi faaliyetler, bu alanlardaki tarımsal üretimi negatif yönde etkilemekte, kırsal nüfusun azalmasına ve arazi sahipliğinin değişimine neden olmaktadır. Acele kamulaştırma uygulanan alanlar da bu süreçlerden etkilenmektedir. Özellikle Üçüncü Köprü ve bağlantı yollarının inşası, Kemerburgaz, Göktürk, Zekeriyaköy gibi orman içi yerleşimlerin on yıl içinde büyüklüğünü iki katına çıkararak giderek villa kentlere dönüşmesine sebep olmuştur. Üçüncü Köprü ve Üçüncü Havalimanı projeleri, yaklaşık 8.500 hektarlık orman alanının dönüşümsüz olarak yok olmasına, bu projelerle bağlantılı olarak yapılan Kuzey Marmara Otoyolu (KMO) projesiyle bölge arsalarının değerinin artmasına neden olmuştur (İBB, 2023).

Turizm faaliyetlerindeki artış, rekreasyon alanlarının ve yapılaşmanın artmasına önemli bir etken olmuştur. Kıyıların turizm gibi amaçlar için kullanılması ve kıyı kazanımı amacıyla yapılan dolgu çalışmaları, kıyı alanını tehdit eden unsurlardır (İBB, 2023).

2022 yılında, 2002 yılına göre İstanbul'da yapı ruhsatı izinleri beş kat artarak, 5.2 milyon metrekareden 24.9 milyon metrekareye yükselmiştir (TÜİK, 2022). 2005 yılı orman kadastro verileri ve 2023 yılı Mekansal Adres Kayıt Sistemi (MAKS) yapı verileri üzerinden yapılan analizler; 2005-2023 yılları arasında 5.187 hektar orman, 17.149 hektar tarım, 41 hektar mera ve 280 hektar mutlak, kısa ve orta mesafe havza koruma alanlarında yapılaşma faaliyetleri sonucu tahribat yaşandığını göstermiştir.

İmar planlarının, planlanan bölge ve çevresine nüfus çekme ve çeşitli kullanımların oluşması yönünde bir etkisi bulunmaktadır. Tehdit analizleri, onaylı imar planlarının 1 km çevresini etki alanı olarak tanımlamış ve bu planların orman, tarım ve havza kuşaklarıyla kesiştiği alanlarda tehdit altındaki bölgeler olarak değerlendirilmiştir. Onaylı imar planları üzerinden yapılan analiz, 98.533 hektar orman, 48.722 hektar tarım ve 13.568 hektar havza koruma alanının yapılaşma tehdidi altında olduğunu ortaya koymaktadır (İBB, 2023).

Bu nedenlerle, imar faaliyetleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan Koru İstanbul Strateji Belgesi'nde, ekolojik yapı üzerinde süregelen tehdit ve tahrip edici unsurlardan biri olarak belirlenmiştir.

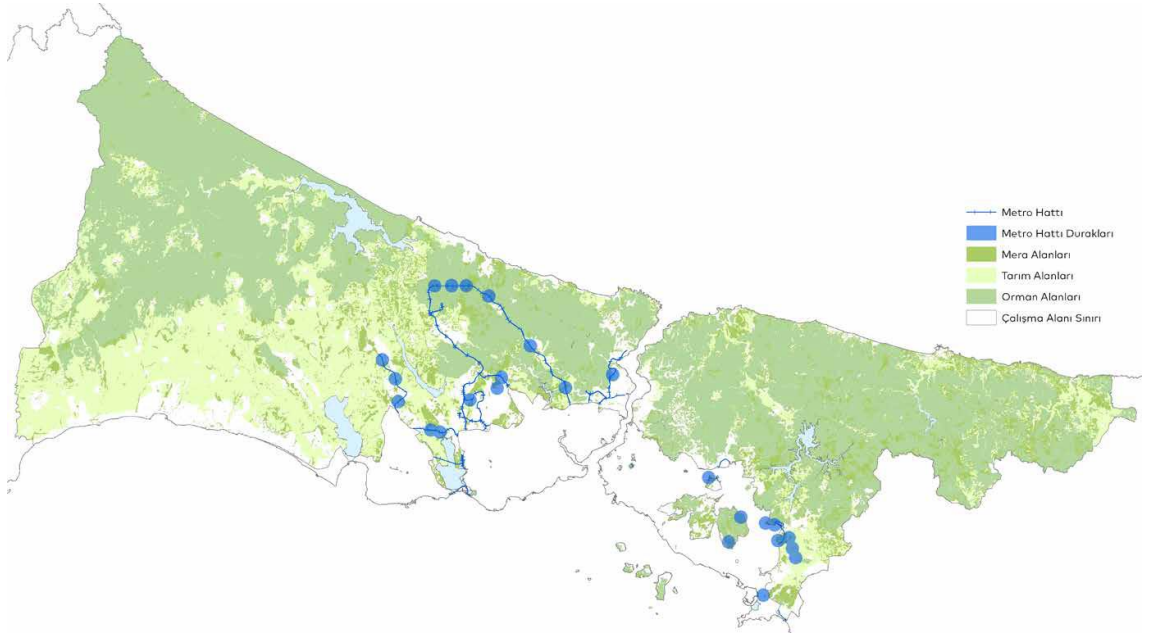
Şekil 4.9 İmar hareketlerinin doğal yapı üzerindeki etkisi haritası (İBB, 2023)

• Ulaşım Projeleri

Ulaşım projeleri, doğal habitatlar üzerinde büyük etkilere sahip olabilmekte, bu tür projelerin doğal alanlarda gerçekleştirilmesi büyük doğal kayıp riskleri taşımaktadır. Proje alanlarının çevresinde ve inşaat sahasında oluşan hasarın yanı sıra, bu projelerin sağladığı erişim kolaylığı, çevredeki alanlarda yapılaşma baskısını artırarak doğal ortamlar için bir tehdit oluşturmaktadır.

Metro Hatları

Kuzey Ormanları'nın altından geçirilerek Üçüncü Havalimanı'na ulaşımı amaçlayan metro hattı projesi, hem çevresel tahribata yol açmış hem de çevredeki doğal alanlar için bir tehdit kaynağı olmuştur. Üçüncü Havalimanı'nın inşasıyla Kuzey Ormanları'nın üst yapısında bozulmalar meydana gelirken, metro hattının inşasıyla da toprak altı bütünlüğü zarar görmüş ve önemli su kaynakları ile yer altı sularının doğal akışı kesintiye uğramıştır. Bu bölge, yer altı sularıyla beslenen önemli su kaynaklarını barındıran ve tarımsal açıdan verimli topraklara sahip bir alan olduğundan, bu tür projelerin yapımıyla zarar görecektir.

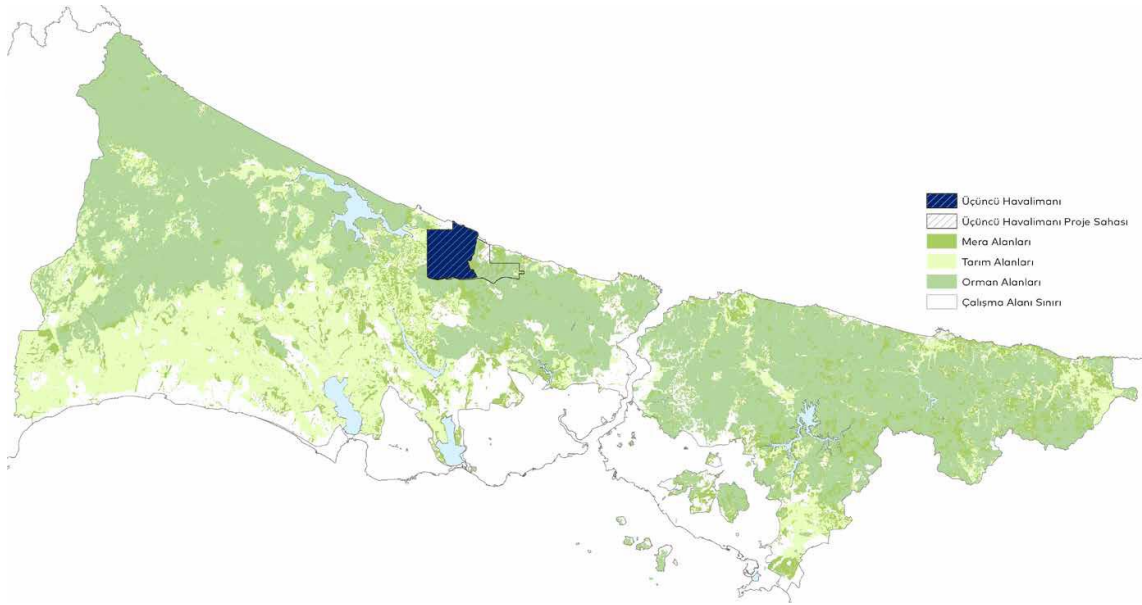
Şekil 4.10 Metro hattı çalışması haritası (İBB, 2023)

Üçüncü Havalimanı

Kuzey Ormanları içine inşa edilen Üçüncü Havalimanı, İstanbul'un kuzeyindeki Yeniköy, Akpınar ve Ağaçlı köylerinin boydan boya Karadeniz kıyısında konumlanmıştır. Üçüncü Havalimanı ve bunu destekleyen ulaşım projeleri, Kuzey Ormanları'nı bölerek milyonlarca ağacı, yaban hayatını ve endemik bitki türlerini yok eden bir ekosistem tahribatına neden olmuştur. Projenin inşası sırasında, önemli doğal alanlardan biri olan Ağaçlı kumullarının bulunduğu sahil şeridi, dolgu ve inşaat faaliyetleriyle büyük ölçüde zarar görmüştür. Ayrıca, deniz dibi ekosistemleri de, Karadeniz'den çıkarılan kumlar sebebiyle büyük zarar görmüştür.

Bölge, parçalı olarak yapılaşmaya açılarak Kuzey Ormanları'nı artan yapılaşma baskısıyla karşı karşıya bırakmıştır.

Tehdit ve tahribat analizleri çerçevesinde, Üçüncü Havalimanı projesinin tamamlanan kısımları doğrudan tahribata yol açarken, tamamlanmamış kısımlar ise potansiyel tehdit olarak değerlendirilmiştir. İnşa sürecinde 4.380 hektar orman, 166 hektar tarım ve 379 hektar mera alanı zarar görmüştür. Proje alanının aynı zamanda Terkos Barajı'nın su havzası içinde ve önemli bir kuş göç yolu üzerinde yer alması, tahrip ettiği alanın boyutlarının daha da büyük olduğunu düşündürmektedir (İBB, 2023).

Şekil 4.11 Üçüncü Havalimanı haritası (İBB, 2023)

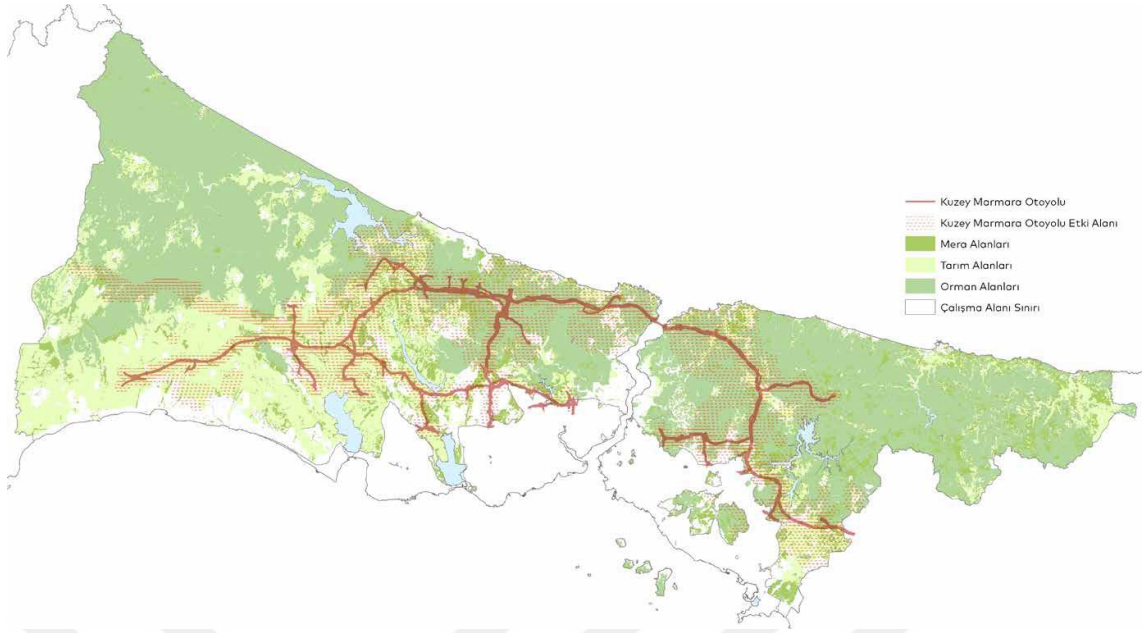
Üçüncü Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu

Üçüncü Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu (KMO) ile onlara bağlı yollar, İstanbul'un Kuzey Ormanları ve kırsal alanlarında önemli tahribat ve tehdit kaynaklarındandır. Bu projeler, İstanbul'un mevcut yerleşim alanları ile Karadeniz kıyıları arasında kalan zengin ekosistemleri; ormanları, su havzalarını, kumulları, barajları, tarım alanlarını ve kırsal coğrafyayı, ayrıca sayısız endemik bitki ve hayvan türünün habitatını tehdit etmektedir. Projelerin tamamlanması, bu bütüncül ekolojik alanların tamamen kaybolma riskiyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

Üçüncü Köprü'nün 2016 ve KMO'nun ilk etabının 2017'de tamamlanmasıyla İstanbul'un Kuzey Ormanları ve çevre kırsal alanları, inşaat, madencilik, turizm, enerji ve sanayi gibi faaliyetlerin yarattığı tahribata maruz kalmıştır. Bu projelerle, çeşitli büyüklüklerdeki onlarca doğal alan, ekosistem bütünlüğünden koparılıp, kentsel gelişim ve faaliyetlerin sardığı, ekolojik olarak zarar görmüş ve savunmasız kalmış yeşil alan adacıklarına dönüşmüştür. Kuzey bölgelerdeki doğal alanlar, Üçüncü Köprü ve KMO ile kentsel yayılmanın yoğun olarak yaşandığı bir alana çevrilmiş, bu projeler İstanbul'un kuzey ilçelerinin yerleşim ve sosyal yapısını değiştirmekte, Kuzey Ormanları coğrafyası üzerindeki en büyük tehdit olarak kalmaktadır. Üçüncü Köprü ve KMO'nun Marmara Bölgesi ve İstanbul doğası üzerindeki tahrip ve tehdit etkisi, Üçüncü Havalimanı ve diğer altyapı projeleriyle daha da artmıştır. Projelerin geçtiği alanlarda yapılan incelemelerde; yolun 137 km'si orman, 132 km'si tarım, 33 km'si mera ve 44 km'si su havza alanlarını geçerek inşa edilmiştir (İBB, 2023).

Üçüncü Köprü ve KMO'nun, doğal ve kırsal alanları birçok tehdit ve tahrip unsuruyla karşı karşıya bırakmasının başlıca sebepleri şunlardır:

1. Orman yangını tehdidi: Üçüncü Köprü ve KMO gibi projelerin içinden geçtiği otoban ve yan yolların büyük bir bölümü, yoğun ağaç ve çalılık örtüsüne sahip doğal habitatlardan geçmiştir. Yangın önleyici tedbirlerin alınmadığı bu alanlar, yangın riskine karşı oldukça savunmasız hale gelmiştir.
2. Taş Ocağı Sayısının Artışı: Üçüncü Köprü ve KMO'nun inşaat sürecinde, projenin ihtiyaç duyduğu inşaat malzemelerinin elde edilmesi amacıyla Kuzey Ormanları'nda ciddi bir tahribata yol açılmış, birçok yeni taş ocağı ve beton santrali açılarak mevcut olanların kapasiteleri genişletilmiştir.
3. Biyoçeşitlilikte Azalma: İstanbul'un Kuzey Ormanları bölgesinde, özellikle 11 tane önemli doğa alanı olmak üzere, koruma altında olması gereken alanlar projelerin etkisi altında kalmıştır. Bu durum, ormanların doğal yapısının bozulmasına, yaban hayatının yaşam alanlarının küçülmesine ve parçalanmasına neden olmuş, memeli türlerinin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabileceği habitatlar azalmıştır.

Şekil 4.12 KMO Projesi haritası (İBB, 2023)

• Kanal İstanbul Projesi

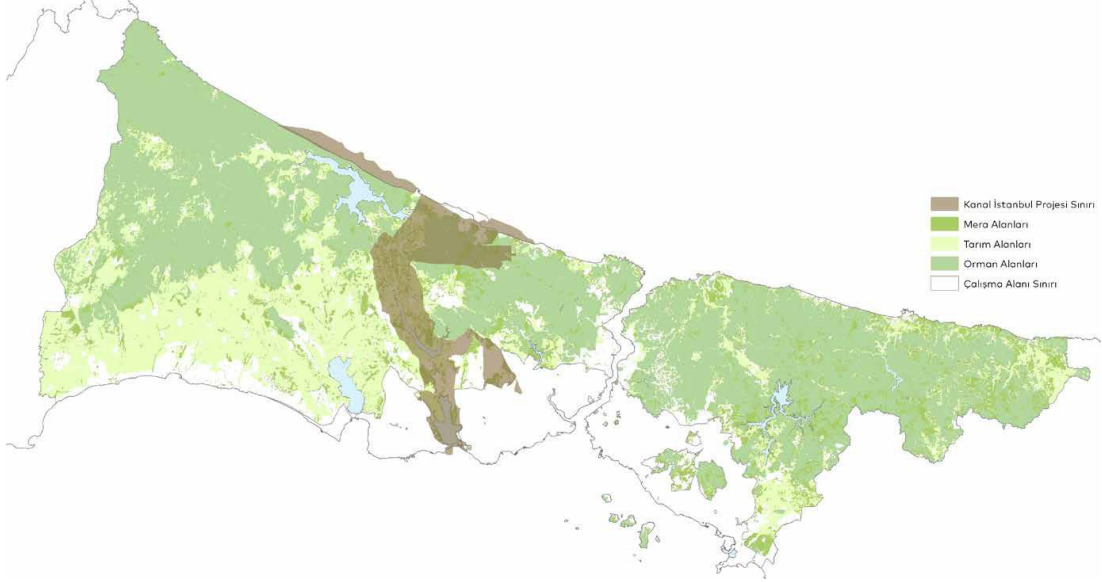
2011 yılında kamuoyuna "cılgın proje" olarak tanıtılan Kanal İstanbul, Kuzey Marmara Otoyolu ve Üçüncü Havalimanı projeleri, İstanbul'un kuzey bölgelerini yapılaşmaya açma amacı taşıyan girişimlerdenir. İstanbul Boğazı'ndaki gemi trafiği riskini azaltma amacı güdülerek planlanan Kanal İstanbul kapsamında, 500.000 nüfuslu bir yeni şehrin inşası öngörülmektedir. Kentsel Gelişim Alanı kararlarının genişletilmesiyle, nüfusun 500.000'i aşması beklenmektedir. 15 Aralık 2012'de 6306 sayılı kanun kapsamında Bakanlar Kurulu kararıyla rezerv alan olarak ilan edilen Kanal İstanbul, Küçükçekmece Gölü'nden Karadeniz'e uzanan güzergahta Sazlıdere İçme Suyu Barajı ve koruma alanının yapılaşmaya açılmasını hedeflemektedir.

Kanal İstanbul'un 45 km uzunluğunda, 21 metre derinliğinde ve 275 metre taban genişliğinde olması planlanmıştır. Proje sahasından yaklaşık 1,1 milyar m³ hafriyatın çıkarılması ve bu hafriyatların Karadeniz kıyısında oluşturulacak dolgu alanlarında kullanılarak bertaraf edilmesi öngörülmüştür. 2009 yılında onaylanan 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı, İstanbul'un kuzeye doğru gelişimini sınırlandırıp, doğu-batı eksenini ve Marmara Denizi boyunca kademeli gelişimi hedeflemişken, Kanal İstanbul proje bölgesinde 2011'den 2020'nin başına kadar 30

milyon m² özel mülkiyetin el değıştirdiği rapor edilmiştir (İPA, 2021). Böylece, Kanal İstanbul projesi, İstanbul'un Kuzey Ormanları coğrafyasını imara açarak, doğa, ekosistem, yaban hayatı, tarım alanları ve kırsal yerleşimler üzerindeki tehditlerini ve tahribatını başlatmıştır.

Kanal İstanbul projesinin oluşturduğu başlıca tehditler şunlardır:

1. Kuzey Ormanları'nın ekosistem bütünlüğü bölünecek ve biyoçeşitlilik üzerinde olumsuz etkiler yaratacaktır.
2. Kanalın inşası ile 13.400 hektar orman, 13.600 hektar tarım ve 1.300 hektar mera alanı yok olacaktır.
3. İstanbul'un son su kaynakları, Trakya'nın Marmara bölgesindeki değerli sulak alanlar ve orman habitatları ortadan kalkacaktır.
4. İstanbul için önemli bir su kaynağı olan Sazlıdere Barajı ve Terkos Gölü'nün güneydoğu su toplama havzası kanal kazısı sırasında yok olacak, Terkos Gölü'ne tuzlu su karışacak ve böylece su kaynağı özelliğini kaybedecektir.
5. Kırklareli akiferi tuzlanacak ve bu durum proje alanı dışındaki Trakya yeraltı sularını da olumsuz yönde etkileyecektir.

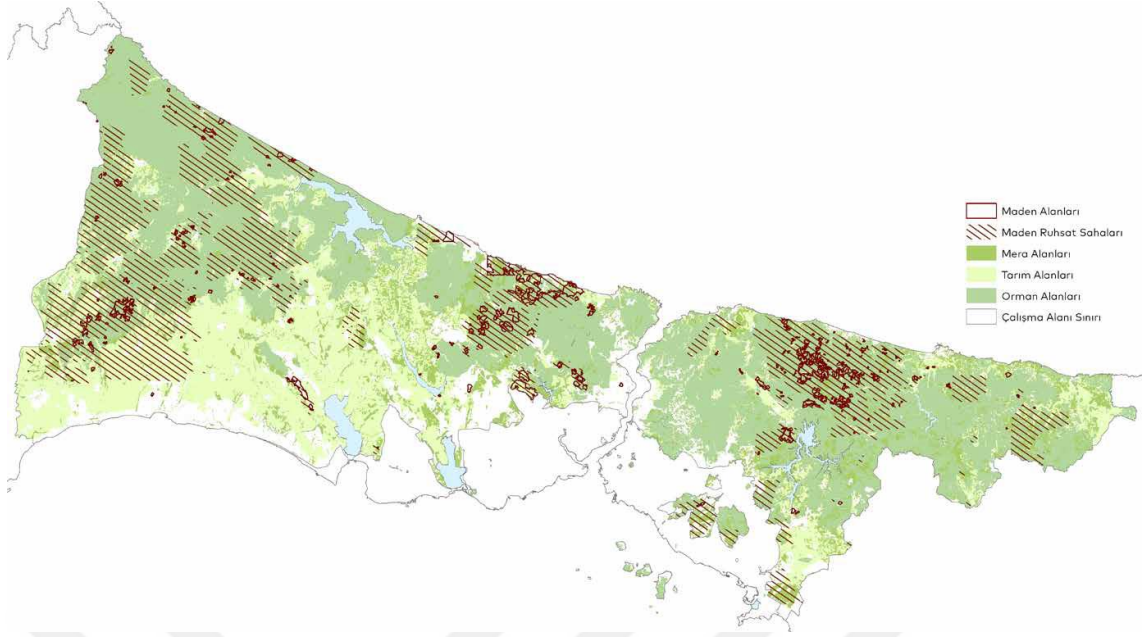
Şekil 4.13 Kanal İstanbul projesinin İstanbul Kuzey Ormanları ve kırsal alanlarında tehdit ettiği alan haritası (İBB, 2023)

- **Maden Faaliyetleri**

İstanbul, Türkiye'nin sanayi merkezlerinden biri olarak, özellikle endüstriyel ham madde kaynakları açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Özellikle son 20 yılda, İstanbul'un kuzeyinde gerçekleşen madencilik faaliyetleri, doğal ve kırsal bölgeleri yoğun bir şekilde etkilemiş, taş ocaklarının genişlemesiyle şehrin dört bir yanındaki doğal ve kırsal alanlar giderek madencilik faaliyetlerinin etkisi altına girmiştir. Hatta yaban hayvanlarının insan etkisinden uzak durduğu ormanların en yoğun ve iç kısımlarında bile madencilik faaliyetleri yürütülmekte, birçok yaban hayvanı hafriyat kamyonları ve dinamit patlatılan kayaların altında hayatını kaybetmektedir.

Madencilik, su kaynaklarını, havzaları ve yer altı su rejimini bozarak kuraklık ve su krizlerini tetikleyen önemli faktörlerden biri olmaktadır. Orman arazilerinde açık maden işletmeciliğine verilen izinler, ormanların rekreasyon, karbon depolama, oksijen üretimi, odun hammaddesi sağlama, erozyon kontrolü gibi fonksiyonlarının azalmasına neden olmaktadır. Açık maden ocağı işletmeciliği sebebiyle madencilik izni alınan orman alanlarının büyük bir kısmı zarar görmüştür (Tolunay, 2020).

İstanbul'da yeni maden ruhsatları verilme de, mevcut ruhsatlı alanlarda madencilik çalışmaları devam etmekte, bu da madencilik faaliyetlerinin sürekli bir tehdit ve tahrip unsuru olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin hazırladığı Koru İstanbul Strateji Belgesine göre, maden faaliyetleri, ekolojik yapı üzerinde hem tehdit hem de zarar veren önemli faktörlerden biridir.

Şekil 4.14 Maden faaliyetlerinin mekansal dağılımı haritası (İBB, 2023)

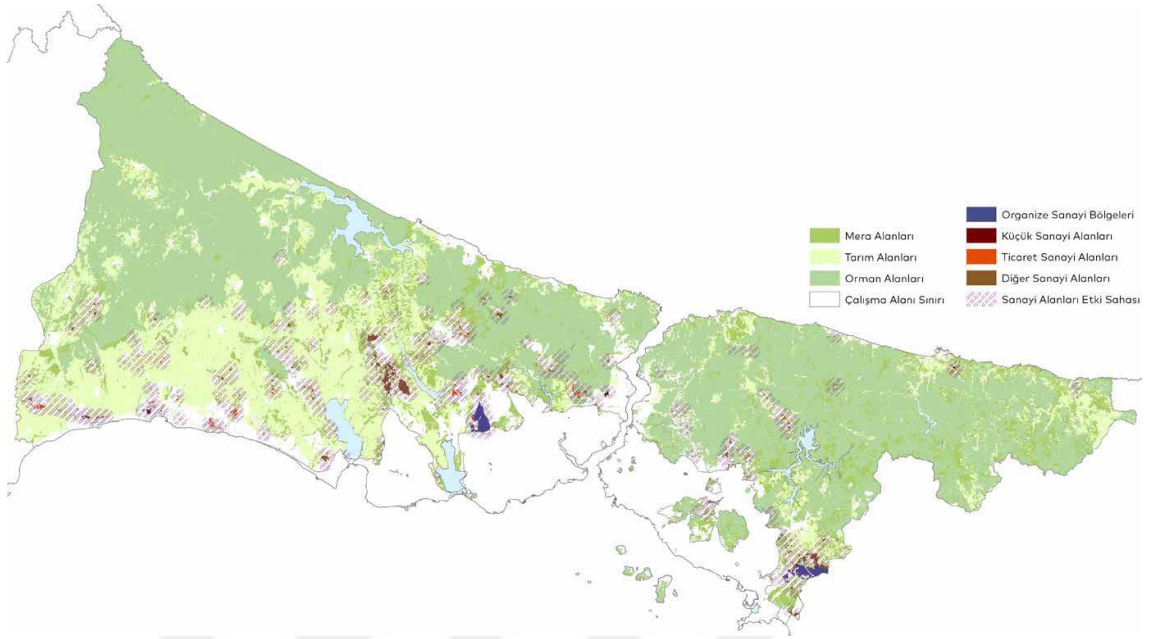
• Sanayi Alanları

Fatih Sultan Mehmet Köprüsü, TEM Otoyolu, Üçüncü Köprü, KMO ve Üçüncü Havalimanı projeleriyle birlikte, İstanbul'un kuzey doğrultusunda genişleyen ve Kuzey Ormanları'nın güney sınırları ile kırsal bölgelerinde yer edinmeye başlayan sanayi tesislerinin, özellikle otoyolların etrafında yoğunlaştığı gözlenmiştir. Kentsel sınırların ötesine geçen büyük ölçekli sanayi firmaları, bu kırsal ve doğa ile iç içe bölgelerde Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) gibi yapılanmalara yönelmişlerdir.

İstanbul'un kentsel ve kırsal alanlarında kontrolsüzce ve plansız bir şekilde büyüyen sanayi faaliyetleri, hava, su, toprak kirliliği, gürültü ve görsel kirlilik gibi birçok çevresel sorunu da beraberinde getirmektedir. Özellikle sanayi tesislerinin sıvı atıklarının su kirliliğine neden olduğu, bu durumun dolaylı olarak toprak ve bitki örtüsünde ciddi kirliliklere yol açtığı ve ekosistemler üzerinde hızla tahribata neden olduğu bilinmektedir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan Koru İstanbul Strateji Belgesi'ne göre, tehdit ve tahrip analizlerinde, tarım alanları, ormanlar, su havzaları ve koruma kuşakları ile mera alanları içinde yer alan mevcut sanayi tesisleri bir tahrip unsuru olarak değerlendirilirken, mevcut sanayi tesislerinin 1 km

evresindeki doğal alanlar da tehdit altında olan bölgeler olarak tanımlanmıştır (İBB, 2023).

Şekil 4.15 Sanayi alanlarının mekansal dağılımı haritası (İBB, 2023)

• Enerji Nakil Hatları

İstanbul'un kırsal bölgelerinde toplamda 5.888 kilometre uzunluğunda enerji iletim hattı yer almaktadır. Bu iletim hatlarının içinde 643 kilometrelik bir bölümü yüksek gerilim, 37 kilometrelik kısmı ise orta gerilim hatlarından oluşur. Hatların 2.428 kilometresi yerin altında döşenirken, 2.780 kilometresi açıkta, yerin üstünden geçmektedir. Özellikle ormanlık alanlardan geçen enerji nakil hatları için ağaç kesimleri yapılmakta, bu durum ormanların zarar görmesine ve doğal habitatların bölünmesine neden olmaktadır.

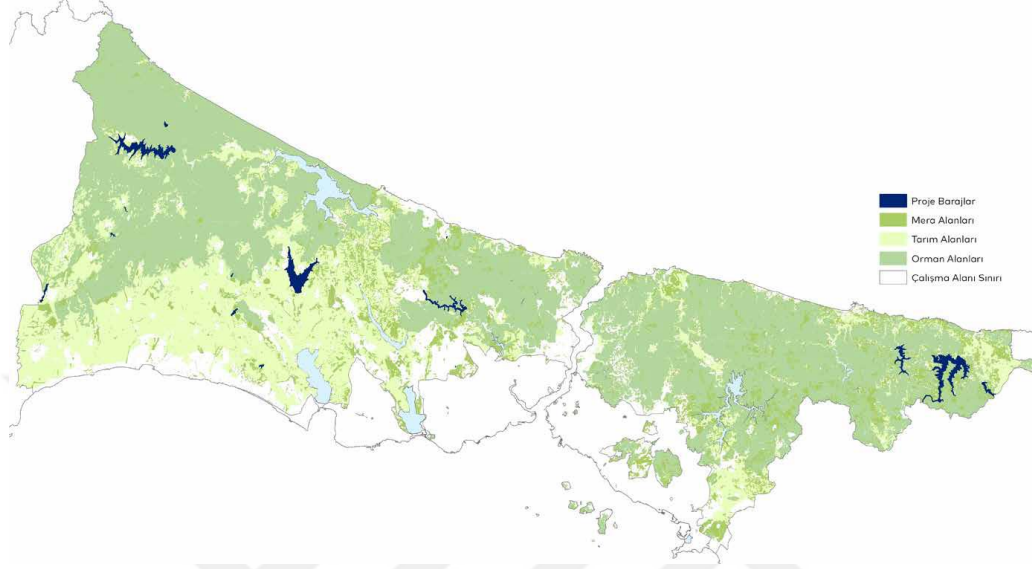
Enerji iletim hatlarının kurulumu sırasında belirlenen yönetmelik ve standartlara uygun şekilde hareket edilse de, mevcut yasal düzenlemeler bu hatların doğaya verdiği zararları tam anlamıyla önleyecek düzeyde değildir. Bu eksiklikler, enerji nakil hatlarının çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltma konusunda yetersiz kalmalarına yol açmaktadır. Bu enerji iletim hatları, inşaat sırasında ve sonrasında, özellikle ormanlar üzerinden geçişleri sırasında doğal ekosistemlerin bozulmasına, flora ve fauna üzerinde baskı oluşturmaya ve doğal alanların parçalanmasına sebep olmaktadır. Bu durum, enerji altyapısının genişlemesiyle ilgili politika ve

uygulamalarda çevresel etkilerin daha dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (İBB, 2023).

Şekil 4.16 Enerji nakil hatları ve etki alanları haritası (İBB,2023)

İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan başlıca kaynaklar, büyük ölçüde Kuzey Ormanları ve çevresindeki kırsal bölgelerde yer almaktadır. Bu önemli su kaynakları arasında Ömerli, Darlık, Elmalı 1-2, Terkos, Alibey, Sazlıdere Barajları ile Büyükçekmece ve Küçükçekmece Gölleri bulunur.

edilerek İstanbul'a taşınmaktadır. Melen Projesi kapsamında, Melen Çayı'ndan İstanbul'a su taşımak için 105 kilometre uzunluğunda iki ana boru hattı döşenmiştir. Bu çalışma sırasında, özellikle ormanlık alanlardan geçen boru hatlarının doğaya verdiği zarar, projeyi bir tahrip unsuru olarak ön plana çıkarmıştır (İBB, 2023).

Şekil 4.17 Proje baraj alanları haritası (İBB, 2023)

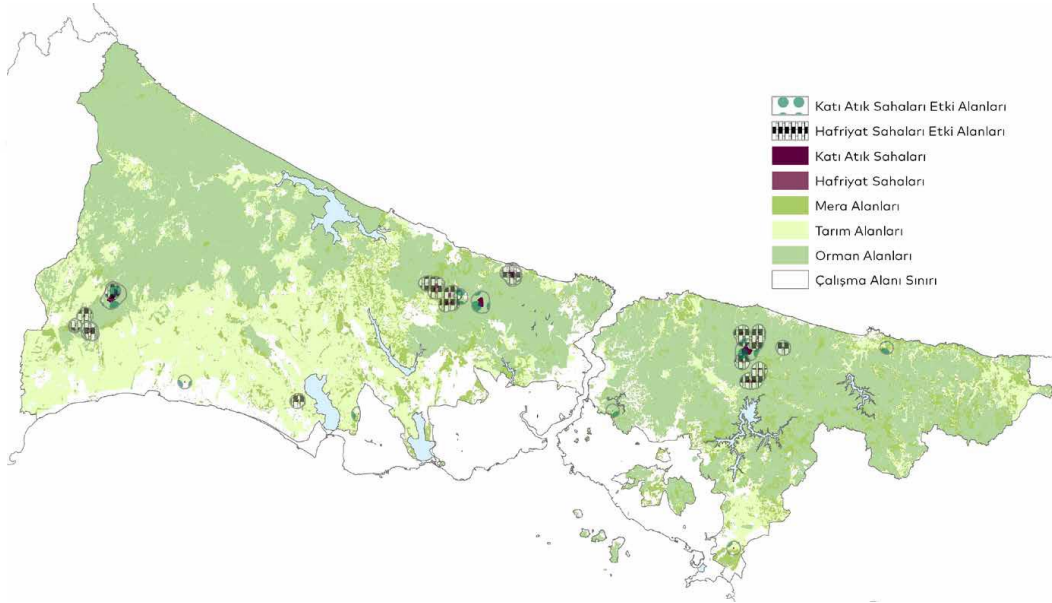
- **Hafriyat Sahaları ve Katı Atık Dokum Sahaları**

Eski yapıların yıkılması veya yeni inşaat projeleri gerçekleştirilirken ortaya çıkan hafriyatların atılması için kullanılan alanlar, İstanbul'un doğal ve kırsal bölgelerinde konumlanmakta ve bu alanlarda ciddi tahribatlara yol açmaktadır. İstanbul'da yer alan 24 aktif ve 32 pasif hafriyat sahası, tamamıyla Kuzey Ormanları ve çevresindeki kırsal alanlarda bulunmaktadır. Aynı zamanda, İstanbul'daki düzenli depolama sahaları da şehrin doğal ve kırsal bölgelerinde yer alarak, çevreye zarar vermektedir.

Yapılan tahrip analizlerine göre, tarım arazileri, ormanlık alanlar, meralar ve su havzaları içinde konumlanan katı atık tesisleri ve hafriyat döküm alanları, çevre üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle tahrip edici unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Bu tesislerin çevreye olan etkileri ve olası genişlemeleri göz önünde bulundurularak, çevrelerindeki doğal ve kırsal alanlar belirlenen yönetsel ölçütlere uygun olarak tehdit altındaki bölgeler olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, hafriyat sahaları ve katı atık tesislerinin etkilediği doğal ve kırsal alanlar

incelendiğinde, yaklaşık 1.159 hektar ormanlık alan, 29 hektar tarım arazisi, 43 hektar mera ve 9 hektar su havzası koruma bölgesinin zarar gördüğü tespit edilmiştir.

Bu durum, İstanbul'un ekolojik denge ve doğal yapısının korunması için hafriyat ve atık yönetimi konusunda daha sürdürülebilir ve çevre dostu yöntemlerin benimsenmesi gerektiğini göstermektedir. Mevcut yönetmelikler ve uygulamaların, doğal alanların korunması ve sürdürülebilirliği açısından yeniden gözden geçirilmesi ve geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Şekil 4.18 Hafriyat sahaları ve katı atık döküm sahaları haritası (İBB,2023)

4.3.2 Gösterge Setinin İstanbul Kapsamında Değerlendirilmesi

Gösterge setinin değerlendirilmesi, il ölçeğinde yapılan analizler doğrultusunda İstanbul'un mevcut ekolojik, sosyal ve ekonomik durumunun detaylı bir analizi ile yapılmıştır. Bu analiz, kentin karşı karşıya olduğu çevresel sorunları, sosyal adaletsizlikleri ve ekonomik zorlukları belirleyerek, planlama süreçlerinde odaklanılması gereken anahtar alanları ortaya çıkarmaktadır. Daha sonra, belirlenen bu alanlara yönelik özel göstergeler tasarlanmıştır. KDO ekolojik planlama gösterge seti, bu göstergelerin periyodik olarak izlenmesi ve değerlendirilmesiyle, İstanbul'un ekolojik planlama ve kentsel gelişim stratejilerinin etkinliğini artırmayı hedeflemektedir. Bu sayede, kent yönetimi ve politika yapıcılar, kentsel gelişimin

ekolojik ve sosyal sürdürülebilirliğe katkıda bulunacak şekilde yönlendirilmesine olanak tanıyan değerli bir araca sahip olacaklardır.

İstanbul ili genelinde yapılan kullanım değeri odaklı ekolojik kent planlaması (KDO) gösterge seti değerlendirmesi, mevcut durumu ve Koru İstanbul Strateji Belgesi'nde planlananları kapsayan kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Bu değerlendirme, kentin çevresel, sosyal ve ekonomik yönlerini ele alarak, ekolojik sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesini artırma hedefiyle gerçekleştirilmiştir.

Değerlendirme sonucunda, mevcut durum ve strateji belgesindeki hedefler dikkate alınarak puanlama yapılmıştır. Her gösterge, yapılmak istenenlerin mevcut duruma eklenmesiyle +1, yapılmayanlar ise -1 puan olarak değerlendirilmiştir. Toplamda 168 puan üzerinden yapılan bu değerlendirmede İstanbul, sadece 55 puan alabilmiştir. Bu, kentin ekolojik ve sürdürülebilir planlama hedeflerine ulaşmada önemli eksikliklerinin olduğunu göstermektedir.

Analiz sonuçları, İstanbul'un mevcut ekolojik, sosyal ve ekonomik durumunun, çevresel sorunlar, sosyal adaletsizlikler ve ekonomik zorluklar açısından ciddi iyileştirmeler gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Ekonomik yapı, yapılı çevre, çevre yönetimi, biyoçeşitlilik, iklim krizi uyum ve azaltım, enerji, ulaşım, arazi kullanımı, hava kalitesi, su yönetimi ve atık yönetimi gibi alanlarda çeşitli göstergeler üzerinden yapılan bu puanlama, İstanbul'un sürdürülebilir kentsel gelişim stratejilerini daha etkin bir şekilde uygulaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Özellikle, çevresel sürdürülebilirlik ve toplumsal katılım alanlarında belirgin eksiklikler dikkat çekmektedir. Kentsel dönüşüm projelerinin sosyal etkileri, yerel işletmelerin korunması ve kamusal alanların sürdürülebilir yönetimi gibi konular, planlama süreçlerinde daha fazla önem verilmesi gereken alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, bu gösterge seti, İstanbul'un ekolojik ve sosyal sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşması için stratejik planlamaların ve uygulamaların daha kararlı ve kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu değerlendirme, kent yönetimi ve politika yapıcılar için değerli bir rehber niteliği taşımakta, İstanbul'un gelecekte daha yaşanabilir ve sürdürülebilir bir kent olması için atılması gereken adımları net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo 4.2 İstanbul İli'nin KDO gösterge seti kapsamında değerlendirilmesi

İSTANBUL MEVCUT DURUM ANALİZİ			
Başlık	Alt Başlık	Gösterge Seti Soruları	Puan
EKONOMİK YAPI	EKONOMİK YAPI	Tarımsal üretim destekleniyor mu?	+1
		Sanayi sektöründe doğal kaynak kullanımını kısıtlamaya yönelik çalışmalar var mı	-1
		Kırsal alanların kalkınmasına yönelik turizm çalışmaları var mı?	-1
YAPILI ÇEVRE	YAPILI ÇEVRE	Kişi başına düşen yeşil alan miktarı standartları karşılıyor mu?	+1
		Yerleşimde açık-yeşil alan dağılımı sistemli ve dengeli mi?	+1
		Taşkın alanı içerisinde yerleşmiş konut alanlarının boşaltımına yönelik çalışmalar var mı?	+1
	YAPILAR	Çevre dostu inşaat malzemelerinin kullanımına dikkat ediliyor mu?	+1
		İnşaat malzemelerinin verimli kullanımı ve israfın önlenmesine yönelik uygulamalar var mı?	-1
		Farklı gelir gruplarının alım gücüne uygun konutlarda yapı kalitesi standartları var mı?	-1
		Binalar arası hava koridorları var mı?	-1
		“Enerji Kimlik Belgesi” var mı?	+1
		Binalarda Enerji Performansı (BEP) Yönetmeliği ve diğer enerji verimliliği yönetmeliklerinin uygun mu?	-1
		Yapılaşma izinleri verilirken çevresel sürdürülebilirlik standartları ve yeşil bina sertifikaları gibi kriterler ne kadar önemseniyor?	-1
ÇEVRE YÖNETİMİ	ÇEVRE YÖNETİMİ	Çevre denetim ve koruma müdürlüğü var mı?	+1
		Çevre denetimi raporu hazırlanıyor mu?	+1
		Çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesini destekliyor mu?	+1
		Toplumsal çevre yönetimine katılımını kolaylaştıracak birimi var mı?	-1
		Toplumsal çevre yönetimine katılımını kolaylaştıracak birimi STK ve Üniversitelerle işbirliği yapıyor mu?	+1

Tablo 4.2 İstanbul İli'nin KDO gösterge seti kapsamında değerlendirilmesi
(devamı)

ÇEVRE YÖNETİMİ	ÇEVRE YÖNETİMİ	Belediyenin "Çevre yönetim sistemleri" sertifikası var mı?	-1
		Ulusal ve Uluslararası çevre kuruluşlarıyla bağlantısı var mı?	+1
		Uluslararası sözleşmelerde imzası var mı?	+1
		Kentsel tarımı ve doğa temelli çözümleri ve projeleri teşvik ediyor mu?	+1
		Kentin yeşil ve boş alanlarının ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesine karşı önlem alınıyor mu?	-1
BİYO ÇEŞİTLİLİK	BİYO ÇEŞİTLİLİK	Kent ve yakın çevresindeki korunan alanların iklim değişikliği eylem planı var mı?	+1
		Biyçeşitlilik ile ilgili birimi var mıdır?	+1
		Hassas ekosistemlere zarar gelmesini önlemek veya mevcut zararı engellemek amacıyla çalışma yapılıyor mu?	+1
		Var olan ağaçları iyileştirme, restorasyonu yapılıyor mu?	-1
		Ağaçlandırmaya ve ağaç tahribine yönelik çalışmalar yapılıyor mu?	+1
		Bitki türlerinin sağlıklı büyümesi için çalışmalar yapılıyor mu?	+1
		Biyolojik çeşitlilik için belirlenmiş alan var mı?	+1
		İstilacı yabancı türler takip ediliyor mu?	-1
		İstilacı yabancı türlerin engellemesine yönelik çalışmalar yapılıyor mu?	-1
		Biyçeşitliliğin ve ekosistemlerin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için resmi kalkınma yardımı alınıyor mu?	+1
		Stratejik planda hayvan hakları ile ilgili maddeler bulunmakta mı?	+1
		Sokak hayvanlarının yaşam kalitesini artırmaya yönelik çalışmalar yapılıyor mu?	+1
		Hayvan barınakları hayvan haklarına uygun olarak işletiliyor mu?	-1
		Belediyenin evcil hayvanlara ve sokak hayvanlarına ücretsiz veterinerlik hizmeti bulunuyor mu?	-1
		Barınaklarda sahiplendirme çalışmaları yapılıyor mu?	-1

Tablo 4.2 İstanbul İli'nin KDO gösterge seti kapsamında değerlendirilmesi
(devamı)

BİYO ÇEŞİTLİLİK	BİYO ÇEŞİTLİLİK	İlaçlandırma çalışmaları ekosisteme ve biyoçeşitliliğe uygun yapılıyor mu?	+1
		Hayvan hakları ile ilgili yereli güçlendirme eğitimleri yapılıyor mu?	+1
		Hayvan ambulansı mevcut mu?	-1
İKLİM KRİZİ	UYUM	Belediyenin iklim değişikliği birimi bulunmakta mıdır?	+1
		Belediyenin iklim değişikliği eylem planı bulunmakta mı?	+1
		Belediyenin iklim afeti risk analizi var mı?	+1
		İlçede "Isı Adası Etkisini Azaltıcı" projeler var mı?	-1
		Belediyenin iklim krizinin etkilerini azaltmaya yönelik çalışmalar yapıyor mu?	+1
		Belediye iklim değişikliğini azaltmaya yönelik çalışmalar yapan STK'la iş birliği yapıyor mu?	+1
		Belediyenin Yağmur Toplama Havuzları Projesi Var mı?	+1
		Belediyenin taşkın, sel gibi felaketler için alt yapı çalışmaları var mıdır?	+1
		İklim değişikliğine uyum sağlamayı artıran ve iklim direncini ve düşük sera gazı emisyonu gelişimini teşvik edecek entegre politikası var mı?	+1
		İklim değişikliği ile ilgili güçlendirilmeye yönelik çalışmalar veya eğitimler yapılıyor mu?	-1
	AZALTIM	Sera gazı ile ilgili çalışan birimi var mı?	+1
		İlçenin sera gazı salınım hesaplaması yapılıyor mu?	+1
		Belediye karbon emisyon hesabı var mı?	+1
		Karbon emisyonunu azaltma hedefi var mı?	+1
		Belediye Başkanları Sözleşmesini imzalamış mı?	+1
		İklim değişikliğini azaltma ve adaptasyon girişimlerini arttırmak için yenilenebilir enerji kullanıyor mu?	+1
ENERJİ	YENİLENE BİLİR ENERJİ	Belediye bünyesinde enerji birimi var mıdır?	+1
		Temiz yenilenebilir enerji santralleri bulunuyor mu?	+1

Tablo 4.2 İstanbul İli'nin KDO gösterge seti kapsamında değerlendirilmesi
(devamı)

ENERJİ	YENİLENE BİLİR ENERJİ	Enerji üretimi ve merkezi ısınma için basit, çevre dostu, verimli ve güvenli bir çözüme yönelik çalışmaları var mı?	-1
		Elektrik tasarrufu ve yakıt pilinin düzenli biçimde çalışması üzerine çalışması bulunmakta mı?	-1
		AR-GE çalışmalarında temiz yenilenebilir enerji üretimini destekliyor mu?	+1
		Yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimine dair kriterler var mı?	+1
		Üretimde kullanılan nadir toprak elementlerinin kullanımına dair bir sınırlama var mı?	-1
		Enerji üretim alanlarının yer seçim kriterleri nelerdir? (Atıl alanlar/doğal alanlar)	+1
		Hidroelektrik santraller sürdürülebilir enerji kaynaklarından sayılıyor mu?	-1
		Akarsularda HES inşası sonucunda oluşan su seviyesi değişiklikleri, su kenarında yaşayan ve sucul yaşama bağımlı diğer hayvan türlerini (örneğin, kuşlar, amfibiler) nasıl etkilediğine dair çalışmalar var mı?	+1
		HES barajlarının yarattığı su basmalar, doğal olarak akarsuyu kullanan hayvan türlerinin göç yollarını ve yaşam alanlarına olan etkisi değerlendiriliyor mu?	+1
	ENERJİ VERİMLİLİĞİ	Hizmet binalarında ısı yalıtımı sağlanıyor mu?	+1
		Belediye ilçe sınırları içinde enerji verimliliğine yönelik kamuya teşvik edici çalışmalar yürütüyor mu?	+1
		Şehir aydınlatmasına yönelik tasarruf çalışmaları var mı?	+1
		Akıllı elektrik şebekesi çözümleri bulunuyor mu?	+1
		İklimlendirme elemanlarının aşırı kullanımına bağlı elektrik kesintisi yaşanıyor mu?	+1
		Acil yardım birimlerinin hizmet sürekliliğini sağlayacak enerji kaynakları var mı?	+1
ULAŞIM	ULAŞIM	Ulaşım planlaması yapan birimi var mı?	+1

Tablo 4.2 İstanbul İli'nin KDO gösterge seti kapsamında değerlendirilmesi
(devamı)

ULAŞIM	ULAŞIM	Belediye sınırları içerisinde bisiklet yollarını arttırma planı var mıdır?	-1
		Bisiklet park alanını arttırmaya yönelik çalışmalar yapılıyor mu?	-1
		Bisiklet park alanları bisiklet yollarıyla entegre mi?	+1
		Araçların karbon salınımını düşürmeye ilişkin herhangi bir uygulaması var mıdır?	+1
		Belediyenin elektrikli taşıt uygulaması var mı?	+1
		Hâkim ulaşım güzergâhlarında park et-bin uygulaması yapılıyor mu?	-1
ARAZİ KULLANIM	SÜRDÜRÜL EBİLİR ARAZİ KULLANIMI	Kentsel tarım uygulamaları ile ilgili birimi var mı?	+1
		Belediye ekolojik tarım uygulamalarını destekliyor mu?	+1
		Kişi başına düşen aktif yeşil alan m ² 'sini arttırmaya yönelik çalışmalar yapılıyor mu?	+1
		Dezavantajlı grupların yeşil alan erişimi gözetiliyor mu?	+1
		Yenilenebilir peyzaj uygulamalarını destekliyor mu?	-1
		Belirlenen belediye sınırları içerisinde tabiat varlıkları belirlendi mi?	+1
		Belirlenen belediye sınırları içerisinde tabiat varlıklarında herhangi bir artma veya azalma var mı?	-1
		Kentsel gelişim projelerinde arazi kullanımının çeşitliliğini ve çok işlevliliğini arttırmaya yönelik çalışmalar var mı?	+1
		Yapılaşma ve kentsel genişlemenin doğal habitatlar ve biyoçeşitlilik üzerindeki etkilerini azaltmaya yönelik stratejiler var mı?	+1
		Belediye, kentsel alanlardaki su yönetimi ve sürdürülebilir drenaj sistemleri gibi ekolojik altyapı projelerini destekliyor mu?	-1
		Sürdürülebilir orman yönetimine dair çalışma yapılıyor mu?	+1
		Gıda güvenliği ile ilgili uygulamalara destek veriyor mu?	+1

Tablo 4.2 İstanbul İli'nin KDO gösterge seti kapsamında değerlendirilmesi
(devamı)

ARAZİ KULLANIM	SÜRDÜRÜL EBİLİR ARAZİ KULLANIMI	Madencilik faaliyetlerinden kaynaklanan çevresel zararların azaltılması için önlemler alınıyor mu?	+1
		Yerel toplulukların madencilik projeleri karar alma süreçlerine katılımı nasıl sağlanmaktadır ve bu süreçlerde toplumun sesi ne kadar etkili olabilmektedir?	-1
		Madencilik projelerinin çevresel etki değerlendirmeleri ne kadar şeffaf ve kapsamlı yapılıyor ve bu raporlar halka açık mı?	-1
	AFET ALANI	Afet ve acil durumlarla ilgili bir birimi var mı?	+1
		Deprem alanları tespit edildi mi?	
		Sel alanları tespit edildi mi?	+1
		Sel alanı var ise buna yönelik önlem alınıyor mu?	+1
		Afet acil durum planı var mı?	+1
		Tespit edilen alanlar haritalar, raporlar, bilgi notları vb. araçlarıyla kamu ile paylaşıyor mu?	+1
HAVA	HAVA KALİTESİ	Hava kalitesi yönetimi hakkında çalışan birim var mı?	+1
		Hava kalitesi yönetim stratejisi var mı?	+1
		Hava kalitesi standartlarına uyumun sağlanması için mevzuat, ekonomik araçlar, eğitim ve gönüllülük sözleşmeleri gibi unsurlar kullanılıyor mu?	+1
		Ortam havası kalitesi ve belirli kaynaklardan havaya yapılan salımlara ilişkin standartların belirlenmesi yapılıyor mu?	+1
		Yerelde hava kalitesi ölçüm ve değerlendirmesi yapılıyor mu?	+1
		Düşük olan hava kalitesi için önlem alıyor mu?	-1
		Uluslararası standartlar dikkate alınıyor mu?	+1
	LİMİT AŞIMI	Hava kirliliğine yol açan çeşitli faaliyetlerin (Ulaşım, ısınma vb.) kontrolü yapılıyor mu?	+1
		Mevzuata uyum gösterilmediği durumlarda zorlayıcı önlemler alınıyor mu?	+1

Tablo 4.2 İstanbul İli'nin KDO gösterge seti kapsamında değerlendirilmesi
(devamı)

HAVA	LİMİT AŞIMI	CO2 salınımlarını azaltmak için belediye kendi araçları üzerinde bir çalışma yapıyor mu?	-1
		CO2 salınımlarını azaltmak için belediye kendi binaları üzerinde bir çalışma yapıyor mu?	-1
		Tesislerde ve mobil kirlilik kaynaklarında yapılacak iyileştirme uygulamaları var mı?	-1
		Havayı kirletici salınım ihtimali bulunan tesislerin denetlenmesi gerçekleştiriliyor mu?	+1
		Doğal hayatı etkileyecek koku ve toza karşı önlemler alınıyor mu?	-1
		Hava kalitesi için belirlenen sınır değerlerin aşıldığı yerlere, planlamada öncelik veriliyor mu?	+1
SU	KALİTE	Yerüstü ve yeraltı suları ile ilgili çalışan bir birim var mıdır?	+1
		Nehirlerin, göllerin, denizlerin ve yeraltı sularının kalitesi düzenli olarak denetleniyor mu?	+1
		İçme suyu varlıkları tespit edildi mi?	+1
		Suya yapılan bütün atık boşaltımları denetleniyor mu?	-1
		Yağmur suyu yönetimi var mı?	+1
		Belediye Binalarında Yağmur suyu Toplama Projesi Yapılıyor mu?	-1
		Su varlıklarında içme suyu analizi yapılıyor mu?	+1
		Su şebekelerinin veya yapılarının denetlenmesi yapılıyor mu?	+1
	ATIK SU	Kentsel atık suların yerleşimlerden toplanması, arıtılması ve deşarjı için çalışan birimi var mı?	+1
		Kentsel atık suların yerleşimlerden toplanması, arıtılması ve deşarjı için atık yönetimi tesisleri kurulu mu?	+1
		Gri-Su kullanımına yönelik çalışmalar var mı?	+1
		Atıksu arıtması yapılıyor mu?	+1
	TASARRUF	Su kullanımını azaltmaya yönelik bir birimi var mı?	-1
		Su kullanımını azaltmaya yönelik herhangi bir faaliyet yapılıyor mu?	-1

Tablo 4.2 İstanbul İli'nin KDO gösterge seti kapsamında değerlendirilmesi
(devamı)

SU	TASARRUF	Su varlıkları yönetimi yapılıyor mu?	+1
		Su ekosisteminin zaman içerisindeki değişimine yönelik çalışmalar yapılıyor mu?	+1
		Kıyı ile ilgili çalışmalarını yöneten bir birimi var mı?	+1
		Kıyı kirliliğine yönelik çalışmalar var mı?	+1
		Halk plajı var mı?	+1
		Kamunun kıyı ve/veya plaja erişimi tüm gruplara eşit olarak sağlanıyor mu?	-1
		Kıyı ve/veya plajın temizliği düzenli olarak sağlanıyor mu?	-1
		Kıyı ve/veya plajın temizliğine yönelik güçlendirme eğitimleri yapılıyor mu?	-1
ATIK	ATIK YÖNETİMİ VE GERİ DÖNÜŞÜMÜ	Atık Yönetimi birimi var mıdır?	+1
		Geri dönüşümü veya kompostlamayı uygulanabilir ve ekonomik olarak sürdürülebilir kılmak için kentsel atıkların türlerine göre ayrı toplanması sağlanıyor mu?	-1
		Kompost yapımı için eğitim veriliyor mu?	-1
		Kompost yapmalarına yönelik teşvik edici uygulamalar yapılıyor mu?	-1
		Mevcut atık depolarının iyileştirilmesi veya kapatılması ve yerlerine yeni atık depolarının kurulması takip ediliyor mu?	+1
		Atık kaynaklarının çevresel etki değerlendirmesi yapılıyor mu?	+1
		Üretilen atığa yönelik önleyici çalışmalar yapılıyor mu?	+1
		Atık piller toplanıyor mu?	+1
		Mülkiyeti belediyeye ait geri dönüşüm tesisi var mı?	+1
		Katı atık toplama sistemleri, kamuyla koordinasyon halinde mi? Mobil uygulamalar, vs...	-1
		Atık toplama ve işletme-bertaraf sistemleri ayrı ayrı yürütülüyor mu?	+1

Tablo 4.2 İstanbul İli'nin KDO gösterge seti kapsamında değerlendirilmesi
(devamı)

ATIK	ATIK YÖNETİMİ VE GERİ DÖNÜŞÜMÜ	Artan risklerin bulunduğu tesisler belirlenip ve acil durum planlarını düzenleniyor mu?	+1
		Tehlikeli atık imhasının kontrolü yapılıyor mu?	+1
		Tehlikeli atıklarla ilgili uluslararası çok taraflı çevresel anlaşmalara uyuluyor mu?	+1
		Entegre Atık Yönetim Planı var mı?	+1
		Yerelde atıkların toplanması için gerekli malzemenin dağıtımı yapılıyor mu, erişilebilir mi?	-1
		İnşaat atıkları (özellikle Kentsel Dönüşüm sürecinde) herhangi bir kontrole tabii mi?	+1
		ASBEST kontrolü yapılıyor mu?	-1
		Atık Lastik toplaması yapılıyor mu?	-1
		ÖTL lisanssız toplamaya, depolamaya ve bertaraf etmeye karşı denetim yapılıyor mu?	-1
		Plastik kullanımının azaltılmasına dair herhangi bir çalışma var mıdır?	-1
		Yakarak atık bertaraf etme yöntemi azaltılmaya çalışılıyor mu?	+1
KENTSEL DÖNÜŞÜM VE PLANLAMA	KENTSEL DÖNÜŞÜM VE PLANLAMA	Kentsel dönüşüm projelerinde yerinden edilen hane sayısı son 5 yılda artış hızı gösterdi mi?	-1
		Belirlenen kentsel yenileme bölgesinde son 3 yılda konut fiyatları ve kira oranları eskiye oranla artış gösterdi mi?	-1
		Yeni geliştirilen kentsel projeleri sonucundayerel işletmeler kapanmak durumunda kaldı?	-1
		Yenilenen alanlarda kamusal alanların toplam yüzey alanı azaldı mı?	-1
		Son 5 yılda gerçekleştirilen kentsel planlama toplantılarına katılım oranı yüksek mi?	+1
		Yeni projeler nedeniyle yerel vergi oranlarında son 3 yılda artış mı?	-1
		Son 5 yılda tamamlanan projeler çevresel etki değerlendirme raporlarına uygun olarak mı tamamlandı?	+1

4.3.3 Senaryolara Göre Değerlendirme Çalışmaları

Senaryoların değerlendirilmesi yapılabilmesi için gösterge setinde belirlenmiş olan soruların matrisine göre “uygulama” kriterinde olan sorular ele alınacaktır. Bu kapsamda olumlu sonuçlarda +1 puan, olumsuz sonuçlarda ise -1 puan alınacaktır. Sonuç puan değerlendirme kriteri olacaktır.

4.3.3.1 Değişim Değeri Odaklı Ekolojik Planlama Senaryosu

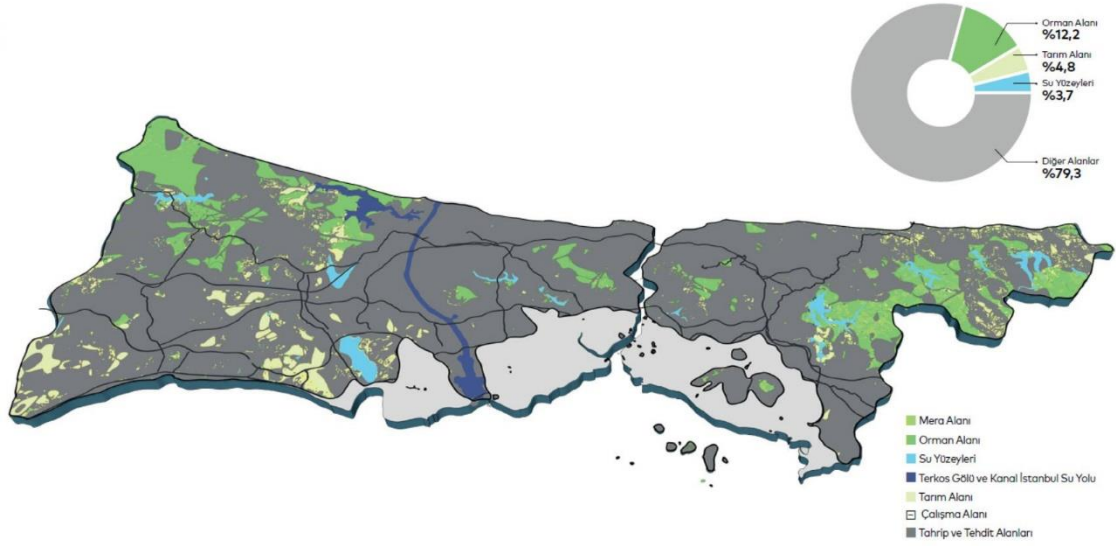
Bu bölümde, İstanbul'un gösterge seti üzerinden yapılan değerlendirmesinin mevcut puanı olan 55 puandan da düşük puan almış, tehdit ve tahrip unsurlarına yönelik çözüm geliştirilmemiş, değişim değeri yani rant elde etmeye yönelik çalışmalara devam edilen bir senaryo ele alınacaktır. Değişim değeri odaklı ekolojik planlama senaryosunda, İstanbul'da ekonomik kalkınma ve yatırım getirisi öncelikli hale getirilmiştir. Bu senaryoda, ekolojik ve toplumsal değerler ikincil planda kalmakta, ekonomik büyüme ve sermaye birikimi ön planda tutulmaktadır.

Bu senaryoda İstanbul ekosistemleri parçalanmış, biyoçeşitlilik yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Üçüncü Havalimanı ve Kuzey Marmara Otoyolu, kuzeydeki ormanların üzerinde büyük bir baskı oluşturmuş, rüzgâr enerji santralleri ve enerji nakil hatları ise orman ve tarım alanlarını bölmüştür. Raylı sistem hatları habitatları parçalamış ve doğal alanlardaki yapılaşma baskısı giderek artmıştır. Bu süreçte su kaynakları ve denizler kirlenmiş, orman, tarım ve mera alanları betonlaşmaya başlamıştır. Düzensiz hafriyat ve katı atık sahaları, doğal alanların bütünlüğünü bozarak kirlenmeye neden olmuştur. Dolgu alanları ve plajlar, kıyı bölgelerini tahrip etmiştir. Maden alanları, havzalar, ormanlar, meralar ve tarım alanlarını etkileyerek tarımsal üretimi engellemiştir. Kanal İstanbul, kenti kuzey-güney yönünde bölerek, binlerce hektar tarım, orman ve mera alanının yok olmasına, Küçükçekmece Gölü ve Sazlıdere Barajı'nın yok olmasına, Terkos Gölü'nün ise tuzlanmasına yol açmıştır. 2050 yılına gelindiğinde İstanbul'da tüm doğal ve kırsal alanlar tahrip olmuş, tatlı su kaynakları azalmış, tarımsal üretim durma noktasına gelmiş ve kırsal yaşam sona ermiştir (İBB, 2023).

İstanbul'un doğal alanları ve yeşil koridorları, turizm ve rekreasyon amaçlı kullanımlar için büyük ölçüde ticarileştirilmiş ve ekonomik getirisi yüksek projelere dönüştürülmüştür. Boğaz çevresi, Adalar ve Belgrad Ormanı gibi

alanlarda yeni turistik tesisler ve lüks konut projeleri yapılmış, bu durum doğal ekosistemlerin bozulmasına ve biyoçeşitliliğin azalmasına neden olmuştur. Yenilenebilir enerji projeleri, çevresel sürdürülebilirlikten çok ekonomik getiri sağlama amacıyla gerçekleştirilmiş ve bu projeler yeterli ekolojik değerlendirme yapılmadan hayata geçirilmiştir.

Toplumsal yapı açısından bakıldığında, kentsel dönüşüm projeleri, yerel halkın sosyal yapısını ve yaşam koşullarını olumsuz etkilemiştir. Yerel halkın katılımı yeterince sağlanmamış, planlama süreçlerine dahil edilmemiştir. Bu durum, sosyal adaletsizliklerin artmasına ve yerel toplulukların marjinalleşmesine yol açmıştır. Ekonomik yapı değerlendirmesinde, değişim değeri odaklı yaklaşımlar, yerel ekonomiyi zayıflatmış ve küçük ölçekli işletmeleri olumsuz etkilemiştir. Büyük ölçekli yatırım projeleri ve ticaret merkezleri, yerel üreticilerin ve esnafın rekabet gücünü azaltmış, ekonomik dengeleri bozmuştur. Mekansal yapı açısından ise, kentsel yenileme projeleri, çöküntü alanlarının lüks konut ve ticaret merkezlerine dönüştürülmesiyle gerçekleştirilmiştir. Kamusal alanların ekonomik değeri yüksek projelere tahsis edilmesi, halkın ortak kullanım alanlarını sınırlamış ve toplumsal yaşam kalitesini düşürmüştür. Değişim değeri odaklı bu senaryoda, İstanbul'un mevcut gösterge setinde düşük puan alan tehdit ve tahrip unsurlarına yönelik çözümler geliştirilmemiş, aksine rant odaklı uygulamalar teşvik edilmiştir. Bu senaryo, kentin doğal, sosyal ve ekonomik yapısında geri dönüşü zor hasarlara yol açmaktadır.

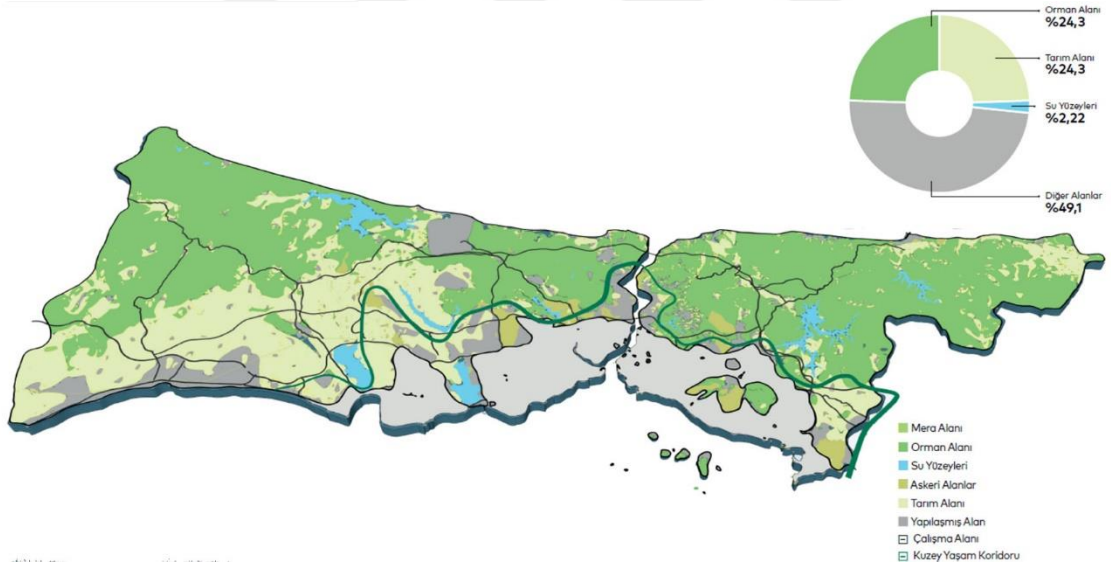
Şekil 4.19 Değişim değeri odaklı İstanbul senaryosu (İBB, 2023).

4.3.3.2 Kullanım Değeri Odaklı Planlama Senaryosu

Bu bölümde, İstanbul'un gösterge seti üzerinden yapılan değerlendirmesinin mevcut puanı olan 55 puandan yüksek puan almış, kullanım değeri odaklı bir ekolojik planlama anlayışının geliştiği bir İstanbul'da yaşanacak olumlu senaryolar ele alınmaktadır. Bu senaryo, Koru İstanbul Strateji belgesindeki olumlu senaryoya ek olarak, gösterge seti ile belirlenen kullanım değeri odaklı yaklaşımları içermektedir.

Bu senaryoya göre İstanbul'un doğal ve kırsal alanları korunmuş ve rehabilite edilmiştir, ekosistem bütünlüğü yeniden sağlanmıştır. Biyoçeşitlilik artırılmış, endemik türler, tehdit altındaki türler ve yaban hayatı sürdürülebilir bir şekilde korunmuştur. Denizler ve su kaynakları kirlilikten arındırılmıştır. Tarımsal potansiyel değerlendirilmiş ve kırsal kalkınma sağlanarak tarım dışı ekonomik aktiviteler çeşitlendirilmiştir. Kırsal alanların kimliği ve tarihi korunarak öne çıkarılmış, altyapı ve hizmet eksiklikleri giderilmiş, yapılı çevresi iyileştirilmiş ve yönetimi katılımcılık odağında yeniden yapılandırılmıştır. İstanbul'un kırsal bölgeleri kırılgan ve dezavantajlı gruplar için kapsayıcı hale getirilmiştir (İBB, 2023). Doğal ve kırsal alanları korunarak geliştirilmiş, kentsel ve kırsal denge sağlanmış, Marmara Denizi canlanmış ve Kuzey Ormanları İstanbul'u koruma altına almıştır.

Kullanım değeri odaklı ekolojik planlama, kentsel alanların ekonomik değil, sosyal ve çevresel faydalarını maksimize etmeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşım, yerel toplulukların ihtiyaçlarını ve doğal çevrenin korunmasını önceliklendirir. Bu senaryo kapsamında toplumsal yapıda, mahalle bazında topluluk merkezleri kurulmakta ve yerel halkın karar alma süreçlerine etkin katılımı teşvik edilmektedir. Bu merkezler, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler sunarak toplumsal bütünlüğü güçlendirmektedir. Ayrıca, kültürel mirasın korunmasına yönelik projelerle, İstanbul'un tarihi dokusu korunmakta ve toplumun geçmişle olan bağı güçlendirilmektedir. Ekonomik yapıda, sürdürülebilir turizm ve ekoturizm projeleri geliştirilir. Bu projeler, yerel ekonomiyi canlandırırken çevresel etkileri minimize etmektedir. Ayrıca, yenilikçi yeşil teknolojilere yatırım yapılarak, İstanbul'un çevre dostu iş kollarında istihdam yaratılmaktadır. Mekansal yapıda, kamusal alanlar ve yeşil alanlar artırılır ve erişilebilir hale getirilmektedir. Örneğin, mahalle parkları, topluluk bahçeleri ve yeşil çatılar gibi projelerle kent içinde doğal alanların sayısı artırılmaktadır.

Şekil 4.20 Kullanım değeri odaklı İstanbul senaryosu (İBB, 2023).

5 SONUÇ

Kapitalizmin gelişimi boyunca mekân metalaşma süreciyle sermaye birikimi için önem kazanmıştır (Şengül, 2009). Ancak kapitalist kentler yalnızca birikim alanları olmanın ötesinde sermayedarların çatışma ve çelişkilerinin vücut bulduğu hesaplaşma arenalarıdır. Bu denli yoğunluğun ve karmaşanın bulunduğu kentsel mekânları doğru okumak için şüphesiz eleştirel bir perspektif gereklidir. Çünkü kentler yalnızca fiziksel bir mekânı tanımlamaz; derinlerinde sosyal, kültürel, ekonomik ve politik faktörlere göre şekillenmektedir (Turut ve Özgür, 2018).

Çalışma boyunca kapitalist kentlerde metanın kullanım ve değişim değeri arasındaki çelişkisi aktarılmaya çalışılmıştır. Görüldüğü üzere değerin bu iki faktörü arasındaki uzlaşmaz çelişkisi meta fetişizmi yoluyla uzlaştırılmakta veya büsbütün yok edilmektedir. Bu da kullanım değerinin değişim değerinin egemenliği altında gölgede kalmasına yol açmaktadır (Kurtgözü, 2019). Neoliberalizmin temelinde, sermaye birikiminin sürdürülebilirliği yatmakta olup, bu süreç, doğal kaynakların metalaştırılmasını ve kentsel mekanların sermaye için yeniden düzenlenmesini beraberinde getirmektedir. Neoliberal politikalar çerçevesinde, devletlerin özelleştirme ve piyasa odaklı stratejiler benimsemesi, doğanın piyasa ekonomisine entegre edilmesini hızlandırmıştır. Bu süreçte doğal varlıklar, kentsel alanlarla birlikte, sermaye birikimi için araçsallaştırılmış ve ekonomik büyüme hedeflerinin bir parçası haline gelmiştir.

Görülmektedir ki ekolojik planlama gibi birçok planlama teorisinin temelindeki kamu yararı, doğal, kültürel çevreyi koruma öncelikli anlayışın önüne geçen temel unsur değer olgusu ve ekonomik parametrelerdir. Küresel ekonomi oldukça hızlı bir büyüme gerçekleştirmesine rağmen, bu durumun dünya genelinde eşit bir şekilde dağılım göstermediği bilinmektedir. Dünya genelinde yaşanan bu

dengeşizliğin kaynağı, büyüme ekonomisidir (Bergmann, 1997). Ancak gün geçtikçe artan ekolojik krizler, salt bir büyümenin gerçek anlamda toplumsal refahı arttırmadığını göstermiştir (Kılıç, 2012).

Büyüme ekonomisine eleştiri olarak ortaya çıkan küçülme perspektifi, mevcut büyüme odaklı planlama sistemlerini sorgulamayı ve dönüştürmeyi gerektirmektedir. Post-growth'un geleceğı, şehirlerin büyüme odaklı paradigmadan kurtulup sosyo-ekolojik adaleti ön plana alan bir planlama anlayışını benimsemesine bağılıdır. Kapitalizm, büyüme ve kâr maksimizasyonu üzerine kurulu olduğı için, degrowth buna karşı bir alternatif olarak görülmektedir (Latouche, 2009). Plancılar, büyüme ekonomisinin verimlilik mantığını sorgulamalı ve ekolojik bilinçle ilham alan yaratıcı ve keşifçi yaklaşımlar geliştirmelidir (Savini vd., 2022).

Günümüzde toplumlarının devingenliği ve devasa ölçeğı karşısında mimarlık ve planlama alanlarının kentsel mekanların biçimlendirilmesi, denetimi ve politikalar üretilmesi bağlamında vazgeçilmez uzmanlıklar olarak görünmektedir. Meta üretimi ve sermaye mantığının empoze ettiğı eğilimlere karşı çıkıldığı ve kentlerin kolektif kullanım değerlerine sahip çıkmayı aşıl原因 toplumsal direnç arttığı müddetçe, planlama ve mimarlık alanlarında da toplumsal ürünün aynı zamanda toplumsal bir yapıt olarak biçimlendirilmesi için mesleki yetkinliklerini kullanabileceklerdir (Baş, 2014).

Bu bağlamda kullanım değeri odaklı ekolojik planlama olgusunun oluşturulması; kentsel alanlarda sosyal adaletin sağlanmasında ve çevresel korumayı ön planda tutarak, sürdürülebilir kentleşme hedeflerine ulaşmada gerekli meslek alanlarına rehber olmayı amaçlamaktadır. Tez kapsamında geliştirilen Kullanım Değeri Odaklı Ekolojik Planlama gösterge seti, kentsel planlama süreçlerinde somut ve ölçülebilir kriterler sunarak, kullanım değeri odaklı politikaların uygulanabilirliğini artırmayı amaçlamaktadır. Bu göstergeler, kentin mevcut ekolojik ve sosyal durumunu değerlendirerek, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada yol gösterici bir araç olarak kullanılabilir. Elbette her şema gibi burada sunulan gösterge setinde de indirgenmeler bulunmaktadır ve bu nedenle söz konusu gösterge setinin ele alınan her somut duruma göre kapsamının geliştirilmesi ve uyarlanması gerekebilmektedir.

Tez, kentsel planlamada kullanım değeri odaklı yaklaşımların benimsenmesinin, çevresel ve toplumsal sürdürülebilirliği artırmak için kritik bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, yalnızca ekolojik dengeyi sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda sosyo-ekolojik adaletin temellerini atmayı da hedeflemektedir. Kullanım değeri odaklı ekolojik planlama yöntemlerinin daha geniş coğrafi alanlarda test edilmesi, yerel koşullara adapte edilerek etkili sonuçlar elde edilmesine olanak sağlayacaktır. Bu uyarlamalar, farklı şehirlerin sosyo-ekolojik yapıları ve ekolojik koşulları göz önünde bulundurularak, yerel toplulukların ihtiyaçlarına özel çözümler geliştirilmesine olanak tanıyacaktır. Böylece, doğal kaynakların korunması ve ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki dengeyi sağlama konusunda daha etkili politikalar oluşturulabilir. Kentsel planlamada farklı gelecek senaryolarının değerlendirilmesi, ekolojik sürdürülebilirlik ve sosyo-ekonomik eşitlik açısından en uygun stratejilerin önceden belirlenmesine yardımcı olabilir.

Sonuç olarak, Kullanım Değeri Odaklı Ekolojik Kent Planlaması, kentsel dönüşüm süreçlerinde toplumsal ve çevresel değerlerin korunmasını sağlayarak, daha yaşanabilir ve sürdürülebilir şehirler yaratma potansiyeline sahiptir. Bu tez, gelecekteki kentsel planlama çalışmalarına ışık tutacak önemli bir referans kaynağı olmayı hedeflemektedir. Kentsel planlamada kullanım değeri odaklı yaklaşımların benimsenmesi, şehirlerin sosyo-ekolojik adalet ve sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda yeniden şekillendirilmesi için önemli bir adım olması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Afet Riski Altındaki Alanların Dönüşümü Kanunu. (16 Mayıs 2012). *Resmi Gazete* (Sayı: 6306).
- Aksoy, A. Ş. (1995). “Yeni Sağ ve Kamu Yönetimi”, *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyum Bildirileri (İkinci Cilt)*, Ankara: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, (262), 1. <https://doi.org/10.29064/ijma.680548>
- Alexander, S., & Gleeson, B. (2018). *Degrowth in the suburbs: a radical urban imaginary*. Springer, Melbourne.
- Allmendinger, P. (2017). *Planning theory*. Bloomsbury Publishing, London.
- Álvarez, L., & Coolsaet, B. (2020). Decolonizing environmental justice studies: A Latin American perspective. *Capitalism nature socialism*, 31(2), 50-69. <https://doi.org/10.1080/10455752.2018.1558272>
- Ateş, S. A., & Ateş, M. (2015). Sosyo-ekolojik dönüşüm karşısında Türkiye: Bir alternatif olarak yeşil büyüme. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 69-94.
- Aydın, B. (2010). “Gelişme alanlarında ekolojik kentsel yerleşim kriterlerinin belirlenmesi ve imar planı kapsamında yorumlanması: Ömerli havzası-Sancaktepe örneği.” (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Ayaşlıgil, T., & Tozar, T.(2007). Doğal kaynakların sürdürülebilirliği için geliştirilen ekolojik planlama yöntemleri. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 58(1), 17-36.
- Bakış, R. & Çabuk, S. N. (2013). “Küresel iklim değişiklikleri ve su kaynaklarının hidroelektrik enerji olarak kullanımı”, *Kastamonu: Uluslararası Türk Dünyası Çevre Sorunları Sempozyumu Bildirileri*. Yer ve Uzay Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Bakker, K. (2002). From state to market?: Water mercantilización in Spain. *Environment and planning A*, 34(5), 767-790. <https://doi.org/10.1068/a342>
- Balaban, O. (2016). Neoliberal yeniden yapılanmanın Türkiye kentleşmesine bir diğer armağanı: Kentsel dönüşümde güncelin gerisinde kalmak. N. Uzunve A. Ü. Özügurlu (Ed.), *Müstesna şehrin istisna hâli* (ss. 51-80). Sel Yayıncılık.
- Baltacı, A. (2004). Yeni sağ üzerine bir eleştiri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 359-373.

- Bancheva, S. (2014). *Intergrating the Concept of Urban Metabolism Into Planning of Sustainable Cities: Analysis of the Eco2 Cities Initiative*. Development Planning Unit, London.
- Barton, H., Grant, M., & Guise, R. (2003). *Shaping neighbourhoods: a guide for health, sustainability and vitality*. Spon, London.
- Barlow, M., & Clarke, T. (2002). Who owns water?. *The Nation*, 2(9), 11-14.
- Baş, Y. (2014). Bir meta olarak kent biçiminin tasarımı ve üretimi-kavramsal bir çerçeve önerisi. *İdealkent Dergisi*, 5(13), 8-27.
- Belediye Kanunu. (3 Nisan 1930). *Resmi Gazete* (Sayı: 1580).
- Belediye Kanunu. (24 Aralık 2004). *Resmi Gazete* (Sayı: 5272).
- Benevolo, L. (1995). *Avrupa Tarihinde Kentler* (N. N. Afa, Çev.). Afa Yayınları, İstanbul.
- Betsill, M. M., & Bulkeley, H. (2006). Cities and the multilevel governance of global climate change. *Understanding Global Cooperation* (ss. 219-236). Brill. <https://doi.org/10.2307/27800607>
- Bergmann, E. (1997). Die städte in der Bundesrepublik Deutschland-auf dem weg zu einer nachhaltigen stadtentwicklung. *Stadt mit Zukunft*, 6. *Forum der LpB*, 21(23), 7-23).
- Birleşmiş Milletler. (1996). *Biyolojik çeşitlilik sözleşmesi*.
- Birleşmiş Milletler. (2004). *BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi*.
- Bozlağan, R. (2004). Birleşmiş milletler uygulamaları ve yerel yönetimler. *Öneri Dergisi*, 6(22), 229-235. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.678806>.
- Brenner, N. (2009). What is critical urban theory?. *City*, 13(2-3), 198-207. <http://doi.org/10.1080/13604810902996466>
- Brenner, N., & Theodore, N. (2005). Neoliberalism and the urban condition. *City*, 9(1), 101-107. <https://doi/full/10.1080/13604810500092106#d1e164>
- Brown, W. (2021). *Neoliberalizmin Harabelerinde: Batı'da Antidemokratik Siyasetin Yükselişi* (B. Doğan, Çev.). Metis Yayınları, İstanbul.
- Bocutoğlu, E. (2012). İktisat teorisinde emeğin öyküsü: Değerin kaynağı olan emekten marjinal faydanın türevi olan emeğe yolculuk. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), 127-150.
- Bookchin, M. (1992). Urbanization without cities: The rise and decline of citizenship. *Black Rose Books*.
- Bozlağan, R. (2004). Sürdürülebilir gelişme kavramı üzerine yapılan tartışmalara bir bakış. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(3-4), 1-19.
- Burkett, P. (2004). *Marx ve doğa: Al-yeşil bir perspektif*. (E. Özkaya, Çev.). Epos, İstanbul.

- Büyükçivelek, B. (2021). Kentsel Mekânın Üretim Ve Değerleme Süreçlerine Marksist Emek-Değer Kuramı'nın Uygulanması. *İdealkent Dergisi*, 12(32), 556-591. <https://doi.org/10.31198/idealkent.729269>
- Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (10 Temmuz 2004). *Resmi Gazete (Sayı: 5216)*.
- Castoriadis, C. (1985). Reflections on rationality and development. *Thesis Eleven*, 10(1), 18-36. <https://doi.org/10.1177/072551368501000103>
- Castree, N. (2008). Neoliberalising nature: the logics of deregulation and reregulation. *Environment and Planning A*, 40(1), 131-152. <https://doi.org/10.1068/a3999>
- Cerreta, M., & Monno, V. (2010). *Making strategies in spatial planning: Knowledge and values*. Springer Science & Business Media.
- Chatterton, T. J., Anable, J., Barnes, J., & Yeboah, G. (2016). Mapping household direct energy consumption in the United Kingdom to provide a new perspective on energy justice. *Energy Research & Social Science*, 18, 71-87. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2016.04.013>
- Cobussen, D. (2019). *Meer groen in, op en bij Haagse gebouwen*. Den Haag.
- Conway, D., & Yayla, A. (2011). Klasik Liberalizm. *Liberal Düşünce Dergisi*, 64, 85-90.
- Cosme, I., Santos, R., & O'Neill, D. W. (2017). Assessing the degrowth discourse: A review and analysis of academic degrowth policy proposals. *Journal of cleaner production*, 149, 321-334. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.02.016>
- Çalışkan, S. (2022). Doğanın neoliberalizasyonunun politiği ve pratiği: türkiye'de suyun metalaşması üzerinden bir analiz. (Doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya, Türkiye.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2011). *TC İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2013*. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2022). *Çevresel göstergeler*.
- Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü (2014). *Düzenli depolama tesisleri saha yönetimi ve işletme kılavuzu*.
- Council of Europe. (2000). European landscape convention. *Report and convention*.
- Çoban, A., Özlüer, F., & Erensü, S. (2015). Türkiye'de doğanın neoliberalleştirilmesi ve bu süreçte karşı mücadeleler. A. Çoban (Ed.), *Yerel yönetim, kent ve ekoloji*, (ss.399-456). İmge Kitabevi, İstanbul.
- Çoban, A., Özlüer, F., Erensü, S., Akdemir, Ö., & Üstün, B. (2015). *Türkiye'de Neoliberal Politikaların Ekolojiyi Kuşatması, Direniş ve Yeniden İnşa*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Çoban, A. (2002). Çevreciliğin ideolojik unsurların eklemlenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(3). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001757
- Çoban, A. (2018). Doğanın metalaştırılması. *Toplum ve Bilim*, 143, 209-241.

- Çoban, A. (2018). *Ekolojik ihtilaflar ve kapitalizm*. İmge Kitabevi.
- Çoban, A. (2020). *Çevre politikası: Ekolojik sorunlar ve kuram*. Baskı.
- Çoban, A. (2024). Sosyalizm ve ekososyalizm. *Polen Ekoloji*.
- Çobanyılmaz, P., & Yüksel, Ü. D. (2013). Kentlerin iklim değişikliğinden zarar görebilirliğinin belirlenmesi: Ankara örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 39-50. <https://doi.org/10.19113/sdufbed.15790>
- D'Alisa, G., Demaria, F., & Kallis, G. (2014). *Degrowth: A vocabulary for a new era*. Routledge.
- Davoudi, S., & Strange, I. (2009). *Conceptions of space and place in strategic spatial planning* (ss. 7-42). Routledge, London.
- Demir, H., & Karakütük, M. (2003). Yerel yönetimler ve hizmette yerellik: subsidiarite ilkesi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 65-77.
- Ercan, F. (2009). Sermayeyi haritalandırmaya yönelik kavramsal düzenekler. *Praksis*, 19, 9-53.
- Erdoğan, G., & Öztürk, B. (2019). Sürdürülebilir kentleşme: dokuma kenti Buldan örneği. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 4(1), 51-68. <https://doi.org/10.30785/mbud.443568>
- European Commission. (1996). *European Sustainable Cities: Report*. Publications of the European Communities.
- Foster, J. B. (2012). The planetary rift and the new human exemptionalism: A political-economic critique of ecological modernization theory. *Organization & Environment*, 25(3), 211-237. <https://doi.org/10.1177/1086026612459964>
- Furlong, K. (2010). Neoliberal water management: Trends, limitations, reformulations. *Environment and Society*, 1(1), 46-75. <https://doi.org/10.3167/ares.2010.010103>
- Gaffron, P., Huismans, G., Skala, F., Messerschmidt, R., Verdaguer, C., & Koren, C. (2005). *Ecocity. Book I*. Facultas Verlags und Buchhandels AG, Vienna.
- Graham, S., & Marvin, S. (2002). *Splintering urbanism: networked infrastructures, technological mobilities and the urban condition*. Routledge.
- Grant, J. L. (2017). Growth management theory: From the garden city to smart growth. P. Allmendinger ve M. Jones (Ed.), *The Routledge Handbook of Planning Theory* (ss. 41-52). Routledge, London.
- Gómez-Baggethun, E. (2020). Biodiversity policy beyond economic growth. *Conservation letters*, 13(4). <https://doi.org/10.1111/conl.12713>
- Gorz, A., & Ergüden, I. (1993). *Kapitalizm, sosyalizm, ekoloji: yönelim bozuklukları, arayışlar*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gökçe, G. (2011). Neoliberalizmin Krizi ve Yeni Devlet/Yönetim Modeli Arayışları. *Türk İdare Dergisi*, 471-472.
- Görmez, K. (2007). *Çevre sorunları*. Nobel Yayınları, Ankara.

- Gülcan, D. T. (2018). Ekolojik kriz karşısında devletin rolü üzerine ideolojik bir tartışma. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 15(59), 49-63. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.523829>
- Gwartney, J. (2008). *Economic freedom of the world: 2008 annual report*. The Fraser Institute.
- Hamurcu, A. U., & Buldurur, M. A. (2017). Sürdürülebilir kentsel dönüşüm için performans göstergeleri. *Planlama*, 27(3), 222-235. <https://doi.org/10.14744/planlama.2017.30074>
- Harvey, D. (1989). From managerialism to entrepreneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism. *Geografiska Annaler: series B, human geography*, 71(1), 3-17. <https://doi.org/10.1080/04353684.1989.11879583>
- Harvey, D. (1996). *Justice, nature and the geography of difference*. Oxford University Press, Oxford.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin kısa tarihi*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Harvey, D. (2009). *Kent hakkı*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. (2010). *Sermaye Muamması*, Sel Yayıncılık. (S. Savran, Çev.). Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Harvey, D. (2012). *Sermayenin mekânları*. (B. Kıcır, D. Koç, K. Tanrıyar ve S. Yüksel, Çev.). Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler: şehir hakkında kentsel devrime doğru*. (A. D. Temiz, Çev.). Metis Yayınları.
- Haughton, G., Allmendinger, P., & Oosterlynck, S. (2013). Spaces of neoliberal experimentation: soft spaces, postpolitics, and neoliberal governmentality. *Environment and Planning a*, 45(1), 217-234. <https://doi.org/10.1068/a45>
- Healey, P. (2011). Planning Theory—By Philip Allmendinger. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(5), 1088-1090. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2011.01080.3.x>
- Healey, P. (1997). *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies*. Macmillan Press, London.
- Hermann, C. (2021). *The critique of commodification: Contours of a post-capitalist society*. Oxford University Press, Oxford.
- Hernández-Mora, N., & Del Moral, L. (2015). Developing markets for water reallocation: Revisiting the experience of Spanish water mercantilización. *Geoforum*, 62, 143-155. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2015.04.011>
- Heynen, N. (2007). *Neoliberal Environments: False Promises and Unnatural Consequences*. Routledge, London.
- Hobsbawm, E. (2011). *How to change the world: Reflections on Marx and Marxism*. Yale University Press, New Haven.

- Iveson, K. (2011). Social or spatial justice? Marcuse and Soja on the right to the city. *City*, 15(2), 250-259. <https://doi.org/10.1080/13604813.2011.568723>
- İslam, T. (2010). Current urban discourse, urban transformation and gentrification in Istanbul. *Architectural Design*, 80(1), 58-63. <https://doi.org/10.1002/ad.1011>
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2022). *İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı Şehir Planlama Şube Müdürlüğü. (2023). *KORU İstanbul Strateji Belgesi*.
- Heynen, N., Kaika, M., & Swyngedouw, E. (2006). *Urban political ecology and the politics of urban metabolism*. In the nature of cities. Routledge, London.
- Jackson, T. (2009). *Prosperity without growth: Economics for a finite planet*. Routledge, London.
- Kaika, M., & Swyngedouw, E. (2011). The urbanization of nature: Great promises, impasse, and new beginnings. *The new Blackwell companion to the city*, 96-107. <https://doi.org/10.1002/9781444395105.ch9>
- Kaika, M., & Swyngedouw, E. (2014). Urban political ecology. Great promises, deadlock... and new beginnings?. *Documents d'analisi geogràfica*, 60(3), 459-481. <https://doi.org/10.5565/REV%2FDAG.155>
- Karababa, A. O. (2014). Kapitalizmin neden olduğu doğa yıkımları ve toplum sağlığına etkileri. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 14(53), 32-48.
- Kavuncu, A. Ç. (2018). Prof. Dr. Ruşen Keleş ile "Ekolojik bakışın geleceği" üzerine bir söyleşi. *İdealkent Dergisi*, 8(21), 14-25.
- Kaya, Y. (2018). İklim değişikliğine karşı kentsel kırılganlık: İstanbul için bir değerlendirme. *International Journal of Social Inquiry*, 11(2), 219-257.
- Kaymaz, C., & Tut, G. (2020). İklim değişikliği politikalarına yönelik bir çerçeve denemesi. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 78-98.
- Keil, R. (2009). The urban politics of roll-with-it neoliberalization. *City*, 13(2-3), 230-245. <http://dx.doi.org/10.1080/13604810902986848>
- Kennedy, C., Cuddihy, J., & Engel-Yan, J. (2007). The changing metabolism of cities. *Journal of industrial ecology*, 11(2), 43-59. <https://doi.org/10.1162/jie.2007.1107>
- KentLab Derneği. (2021). *İklim değişikliği projesi* [Yayınlanmamış veri]. KentLab Derneği.
- Kılıç, C. (2009). Küresel iklim değişikliği çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma çabaları ve Türkiye. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2), 19-41.
- Kılıç, S. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışının Ekonomik Boyutuna Ekolojik Bir Yaklaşım. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (47), 103-117.

- Koç, H. (1994). "Ekolojik Yaklaşımlar Çerçevesinde Kentsel Konut Alanları". *Ekolojik Yaklaşım 17. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu: Kent ve Çevre: Planlamaya Ekolojik Yaklaşım, 4-5-6 Kasım 1993*, Bildiri ler Kitabı, ss. 144-154, Bursa.
- Korkut, A., Kiper, T., & Topal, T. Ü. (2017). Kentsel peyzaj tasarımı ekolojik yaklaşımlar. *Artium*, 5(1), 14-26.
- Kovel, J. (2017). *Doğanın düşmanı/kapitalizmin sonu mu, dünyanın sonu mu?*. (G. Koca, Çev.), Metis Yayınları, İstanbul.
- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Kaldırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (13 Ocak 2005). *Resmi Gazete* (Sayı: 5286).
- Köy Kanunu. (18 Mart 1924). *Resmi Gazete* (Sayı: 442).
- Kurtgözü, A. (2019). Bir değer yargısı üzerine: Marx'tan günümüze kullanım değeri. *Manifold*.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. (21 Temmuz 1983). *Resmi Gazete* (Sayı: 2863).
- Latouche, S. (2009). *Farewell to growth*. Polity, Cambridge.
- Lefebvre, H. (2014). The production of space. C. Jenks & S. Smith, (Ed.), *The people, place, and space reader* (ss. 289-293). Routledge.
- Levin, D., Peck, J., & Ye, L. (2009). Quality disclosure and competition. *The Journal of Industrial Economics*, 57(1), 167-196. <https://econpapers.repec.org/scripts/redir.pf?u=https%3A%2F%2Fdoi.org%2F10.1111%2Fj.1467-6451.2009.00366.x;h=repec:bla:jindec:v:57:y:2009:i:1:p:167-196>
- Liverman, D. M., & Vilas, S. (2006). Neoliberalism and the environment in Latin America. *Annu. Rev. Environ. Resour.*, 31(1), 327-363. <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.29.102403.140729>
- Lomasky, L. E. (2007). İki liberalizm anlayışı. *Liberal Düşünce Dergisi*, (46), 27-57.
- Maclaren, V. W. (1996). Urban sustainability reporting. *Journal of the American Planning Association*, 62(2), 184-202. <https://doi.org/10.1080/01944369608975684>
- Marcuse, P. (2009). From critical urban theory to the right to the city. *City*, 13(2-3), 185-197. <https://doi.org/10.1080/13604810902982177>
- Marcuse, P. (2010). Space in the globalizing city. M. Mayer, P. Marcuse, ve N. Brenner (Ed.), *Cities for people, not for profit* (ss. 111-124). Routledge.
- Marcuse, P. (2014). Hangi Kent, Kim (ler) in Hakkı?. (A. Y. Şen, Çev.), *Kar için Değil, Halk İçin, Eleştirel Kent Teorisi ve Kent Hakkı içinde*, (ss. 47-72). İletişim Yayınları.
- Mera Kanunu. (28 Şubat 1998). *Resmi Gazete* (Sayı: 4342).
- Monno, V. (2010). When strategy meets democracy: Exploring the limits of the 'possible' and the value of the 'impossible'. M. Cerreta, G. Concilio & V.

- Monno (Ed.) *Making strategies in spatial planning: Knowledge and values*. (ss. 45-56). Springer.
- Mukul, İ. (2012). “Mekânsal neoliberalizm bağlamında kentsel dönüşüm”. 7. *Karaburun Bilim Kongresi Bildirileri*, (ss. 144-154).
- Niza, S., Rosado, L., & Ferrao, P. (2009). Urban metabolism: Methodological advances in urban material flow accounting based on the Lisbon case study. *Journal of Industrial Ecology*, 13(3), 384-405. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1530-9290.2009.00130.x>
- Newmann, P., (2008). Strategic spatial planning: Collective action and moments of opportunity. *European Planning Studies*, 16(10), 1371-1383.
- Nyseth, T. (2012). Fluid planning: A meaningless concept or a rational response to uncertainty in urban planning. *Advances in Spatial Planning*, 4(1), 27-46. <http://dx.doi.org/10.5772/35098>
- Olesen, K. (2014). The neoliberalisation of strategic spatial planning. *Planning Theory*, 13(3), 288-303. <http://dx.doi.org/10.1177/1473095213499340>
- Orman Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (30 Kasım 2021). *Resmi Gazete* (Sayı: 6831).
- Öner, R. V., & Osmanoğulları, F. (2017). Kentli haklarına karşı şehir hakkı: Farklılıklar, benzerlikler ve eğilimler. *Emek Araştırma Dergisi*, 8(11), 75-98.
- Peck, J. & Tickell, A. (2002). Neoliberalizing space. *Antipode*, 34(3), 380-404.
- Purcell, M. (2009). Resisting neoliberalization: Communicative planning or counter-hegemonic movements?. *Planning theory*, 8(2), 140-165. <https://doi.org/10.1177/1473095209102232>
- Raico, R., & Yayla, A. (2011). Klasik Liberalizm Nedir?. *Liberal Düşünce Dergisi*, (64), 69-73.
- Ramsar Convention Secretariat. (1971). *Convention on Wetlands of International Importance Especially as Waterfowl Habitat*. Ramsar, Iran.
- Reyhan, A. S. (2014). Sürdürülebilir Üretim-Tüketim Politikaları Çerçevesinde “Yeşil Ekonomi” Üzerine Bir Değerlendirme. *Memleket Siyaset Yönetim*, 9(22), 327-347.
- Ricardo, D. (1821). *The principles of political economy and taxation*. Dent, London.
- Saad-Filho, A. & Johnston, D. (Eds.). (2014). *Neoliberalizm: muhalif bir seçki*, (T. Öncel & S. Başlı, Çev.). Yordam Kitap.
- Sager, T. (2011). Neo-liberal urban planning policies: A literature survey 1990–2010. *Progress in planning*, 76(4), 147-199. <https://doi.org/10.1016/j.progress.2011.09.001>
- Satır, A. (2011). *Ülkemizde ve dünyada yaşamdaki kalkınmanın sürdürülebilirliği çerçevesinde iklim değişikliği göstergeleri ve etkileri* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

- Satterthwaite, D. (1997). "Sustainable cities or cities that contribute to sustainable development?". *Urban Studies*. 34(10), 1667– 1691.
- Savini, F., Ferreira, A., & Schönfeld, K. (2022). *Post-growth planning: Cities beyond the market economy*. Routledge, London.
- Selik, M. (1982). *Marksist değer teorisi*. Efil Yayınevi, Ankara.
- Smith, N. (2008). *Uneven development: Nature, capital, and the production of space*. University of Georgia Press, Athens.
- Soja, E. W. (2013). *Seeking spatial justice*. Minnesota Press, Minnesota.
- Şengül, H. T. (2001). *Sınıf mücadelesi ve kent mekânı*. Yordam Kitap, İstanbul.
- Şimşek, H. (1997). *21. Yüzyılın eşğinde paradigmalar savaşı: Kaostaki Türkiye*. Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Schneider, F., Kallis, G., & Martinez-Alier, J. (2010). Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability. *Journal of cleaner production*, 18(6), 511-518. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2010.01.014>
- T.C. Resmi Gazete. Hemşirelik Kanunu. 18.3.1924. Sayı:442, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Talas, C. (1992). *Türkiye'nin açıklamalı sosyal politika tarihi*. Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Tolunay, D. (2019). İklim değişikliği göstergeleri [Ders Sunumu]. *İ.Ü. Cerrahpaşa, Orman Fakültesi, Toprak İlmî ve Ekoloji Anabilim Dalı İklim Değişikliği ve Ormanlar dersi*.
- Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu. (3 Temmuz 2005). *Resmi Gazete* (Sayı: 5403).
- Tosun, E. K. (2017). Sürdürülebilirlik bağlamında ekolojik kent söylemi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(4), 169-189.
- Turan, A. (2008). *Türkiye’de kentsel rantın oluşumu ve bölüşümü: Devlet mülkiyetinden özel mülkiyete geçiş süreci*. Yedinci Gün Yayınları, İstanbul.
- Turut, H., & Özgür, E. M. (2018). Klasik Kent Kuramlarından Eleştirel Kent Kuramlarına Geçiş Bağlamında Kentleri Yeniden Okumak. *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(1), 1-19.
- Wolman, A. (1965). The metabolism of cities. *Scientific American*, 213(3), 178-193. <http://dx.doi.org/10.1038/scientificamerican0965-178>
- Xue, J. (2015). Sustainable housing development: Decoupling or degrowth? A comparative study of Copenhagen and Hangzhou. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 33(3), 620-639. <http://dx.doi.org/10.1068/c12305>
- Yayla, A. (2004). *Siyasi düşünce sözlüğü*. Adres Yayınları, İstanbul.
- Yıkılmaz, N. (2003). *Yeni dünya düzeni ve çevre*. Destek Yayınları, İstanbul.

- Yiğitcanlar, T., & Kamruzzaman, M. (2014). Investigating the interplay between transport, land use and the environment: A review of the literature. *International Journal of Environmental Science and Technology*, 11, 2121-2132. <http://dx.doi.org/10.1007/s13762-014-0691-z>
- Zoboli, R., Paleari, S., Speck, S., & Asquith, M. (2013). Towards a green economy in Europe: EU environmental policy targets and objectives 2010–2050. *Towards a Green Economy in Europe*, (8), 1–48.

TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR

Konferans Bildirileri

Gürsucu A., Enlil, Z. Ş. (2024, Haziran 5-6). *Kullanım değeri odaklı bir planlamaya doğru: Degrowth yaklaşımının getirdiği açılımlar ve bir gösterge seti denemesi*. [Sözlü bildiri]. International Scientific Research and Innovation Congress, Ankara, Türkiye.
https://www.ubakkongre.com/files/ugd/d0a9b7_4c8c7a9e37fb4b1b897cba25485174b5.pdf

Gürsucu A., Enlil, Z. Ş. (2024, Kasım 7-9). *Kullanım değeri odaklı bir planlamaya doğru: Bir gösterge seti denemesi*. [Sözlü bildiri]. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu Yıkım-Yaşam Şehircilik, Antalya, Türkiye.
<https://www.spo.org.tr/etkinlikler-kolokiyum-detay.php?kod=84&sube=>